

Nationaal Hervormingsprogramma Nederland 2008 - 2010

In het kader van de Lissabonstrategie

Inhoudsopgave

Deel I Algemeen

Hoofdstuk 1 Uitvoering van beleidsvoornemens	5
--	---

Deel II Achtergrond

Hoofdstuk 2 Macro-economisch beleid	16
-------------------------------------	----

Hoofdstuk 3 Micro-economisch beleid	21
-------------------------------------	----

Hoofdstuk 4 Werkgelegenheidsbeleid	48
------------------------------------	----

Bijlagen

Bijlage 1 Structurele indicatoren / positie NL	69
--	----

Bijlage 2 EMCO-indicatoren	73
----------------------------	----

Bijlage 3 Netto arbeidsdeelname en werkloze beroepsbevolking	75
--	----

Het opstellen van het Nationaal Hervormingsprogramma in Nederland

De Lissabon strategie kent een cyclus van drie jaar. Eens in de drie jaar wordt een Nationaal Hervormingsprogramma (NHP) opgesteld en in de twee jaar daarna twee Voortgangsrapportages. Het kabinet draagt de verantwoordelijkheid voor inhoud en opstellen van zowel het NHP als de Voortgangsrapportages. De Ministerraad heeft het voorliggende NHP definitief vastgesteld.

Omdat regionale en lokale overheden, en sociale partners ook een rol spelen bij de Lissabonagenda, zijn zij betrokken bij het opstellen van het NHP. Bovendien hebben de decentrale overheden input geleverd in de vorm van voorbeelden van acties die bijdragen aan de Lissabon strategie en stellen sociale partners een eigen document ten behoeve van de Lissabon strategie op. Voor volgend jaar zijn de decentrale overheden van plan ook een eigen document op te stellen.

De Europese Voorjaarsraad 2008 heeft het belang van de sociale dimensie van de EU als onderdeel van de Lissabonstrategie herbevestigd en de noodzaak om het economische, werkgelegenheids- en sociaal beleid verder te integreren benadrukt. Parallel aan het NHP wordt ook het Nationaal Strategisch Rapport sociale Insluiting en sociale bescherming (NSR) opgesteld. Het NSR beschrijft meer specifiek het beleid van het kabinet gericht op sociale insluiting. Het NSR en het NHP vullen elkaar wat dit betreft aan.

Deel I Algemeen

1 Uitvoering van beleidsvoornemens

1.1 NHP en voortgangsrapportage

Ambities van het kabinet zijn nader uitgewerkt...

Het in 2007 aangetreden kabinet van CDA, PvdA en ChristenUnie heeft zijn beleidsvoornemens uitgesproken in het beleidsprogramma "Samen werken, Samen leven". De contouren van deze beleidsvoornemens zijn in het Voortgangsrapport 2007 van het Nationaal Hervormingsprogramma Nederland geschetst.

Sindsdien is het kabinet aan de slag gegaan om deze voornemens te implementeren en uit te werken. Met het oog op de kabinetsdoelstelling van 80% arbeidsparticipatie in personen in 2016, heeft het kabinet afspraken gemaakt op de Participatietop en de Commissie Arbeidsparticipatie gevraagd voorstellen te formuleren voor het verhogen van het aantal werkzame personen en gewerkte uren. Op dit gebied neemt het kabinet verschillende maatregelen. Daarnaast heeft het kabinet een aantal strategische (middel)lange termijn agenda's opgesteld, zoals de lange termijn strategie "Nederland Ondernemend Innovatieland", het werkprogramma "Schoon en Zuinig" en het Energierapport 2008. Naast maatregelen, schetst het kabinet een middellangetermijnvisie om onze welvaart vast te houden in het licht van uitdagingen als globalisering, technologische ontwikkelingen, klimaatverandering en uitputting van grondstoffen.

...in samenwerking met decentrale overheden en sociale partners...

Met het oog op het realiseren van de Lissabondoelstellingen is niet alleen inzet nodig van de Rijksoverheid. Ook sociale partners en decentrale overheden leveren een belangrijke bijdrage. Deze partijen zijn daarom – evenals andere jaren – betrokken geweest bij het opstellen van dit Hervormingsprogramma.

Sociale partners, gemeenten, steden, provincies en regio's spelen een belangrijke rol in het terugdringen van de regeldruk, het stimuleren van innovatie, het aanpakken van de klimaatveranderingen en het bevorderen van de arbeidsparticipatie. Op regionaal en lokaal niveau worden voor de Lissabonagenda relevante partijen – zoals werkgevers, werknemers en scholen en universiteiten – bij elkaar gebracht en gezamenlijke resultaten bereikt. In de verschillende hoofdstukken worden goede voorbeelden van de acties van decentrale overheden in boxen gepresenteerd.

Box 1.1 Initiatieven op decentraal niveau: regio Twente en Rotterdam

- Het nano-technologisch instituut Mesa+ van de Universiteit Twente (UT) werkt al vele jaren samen met het MKB in Oost-Nederland. In 2009 wordt de High Tech Factory opgericht – een productiefaciliteit voor MKB bedrijven – aangezien het voor individuele ondernemingen haast onmogelijk is om zelf een hoogwaardige productiefaciliteit op te zetten. Voor de UT is het de ideale manier om kennis te valoriseren in technologische producten. De participerende bedrijven steken ook eigen geld in het project. Zestien bedrijven doen in deze fase aan het project mee. High tech factory is gekozen tot beste ingediende project voor het regionale innovatieprogramma 'Pieken in de Delta – Oost Nederland'.

- De G-4 kennen allemaal programma's met doelstellingen voor CO₂-reductie. In Rotterdam worden bijvoorbeeld duurzaamheidsacties uitgevoerd onder de koepel van het *Rotterdam Climate Initiative*. Dit ambitieuze klimaatprogramma is een samenwerking tussen de gemeente Rotterdam, het Havenbedrijf Rotterdam, de DCMR Milieudienst Rijnmond en de werkgeversorganisatie Deltalinqs. De doelstelling van het programma is een CO₂-reductie van 50 procent in 2025 (ten opzichte van 1990).

...en consistent met aanbeveling, aandachtspunt en de prioritaire thema's.

Het voorliggende Nationaal Hervormingsprogramma (NHP) is een actualisatie ten opzichte van de rapportage van vorig jaar. Hieronder wordt ingegaan op de voortgang en de uitwerking van de beleidsvoornemens. Zoals in de rapportage van vorig jaar aangegeven, sluiten de beleidsvoornemens van het kabinet nauw aan bij de Lissabonstrategie. Parallel aan het NHP is het Nationaal Strategisch Rapport Sociale Insluiting en Sociale bescherming (NSR) opgesteld.

In dit eerste hoofdstuk ligt de focus op de aanbeveling en het aandachtspunt voor Nederland zoals vastgesteld door de Europese Voorjaarsraad: respectievelijk verbeteren van het arbeidsaanbod (tabel 1.2) en het verhogen van de R&D-investeringen (tabel 1.3). Bovendien wordt daar waar relevant ingegaan op de aanbevelingen voor de landen van de Eurozone. Na een korte schets van de macro-economische ontwikkeling in paragraaf 1.2, komen in de vier daarop volgende paragrafen de vier prioritaire thema's aan bod: arbeidsparticipatie, kennis en innovatie, ondernemingsklimaat, en energie en klimaatverandering. De aanbeveling en het aandachtspunt voor Nederland worden behandeld als onderdeel van de eerste twee prioritaire thema's. Paragraaf 1.7 sluit af met enkele slotopmerkingen.

1.2 Macro-economische ontwikkelingen in Nederland

De economische groei blijft in 2008 nog aanzienlijk; wel treedt een vertraging op. Ondanks de negatieve effecten van de internationale kredietcrisis en de Amerikaanse en Europese groeivertraging, presteert de Nederlandse economie met een verwachte groei van 2¼% dit jaar nog boven haar potentiële groei van 2%. Hiermee doet Nederland het beter dan het Eurogebied, dat dit jaar naar verwachting met 1½% zal groeien. Voor volgend jaar wordt een verdere afname van de economische groei verwacht tot 1¼%.

Tabel 1.1 Groei van het BBP, in %

	2005	2006	2007	2008	2009
Nederland	2,0	3,4	3,5	2¼ (f)	1¼ (f)
Eurogebied	1,7	2,9	2,7	1½ (f)	1,0 (f)
EU 27	1,9	3,1	2,9	2,0 (f)	1,8 (f)

Bron: CPB (MEV 2009) voor Nederland en het Eurogebied, Eurostat (2008) voor de EU-27

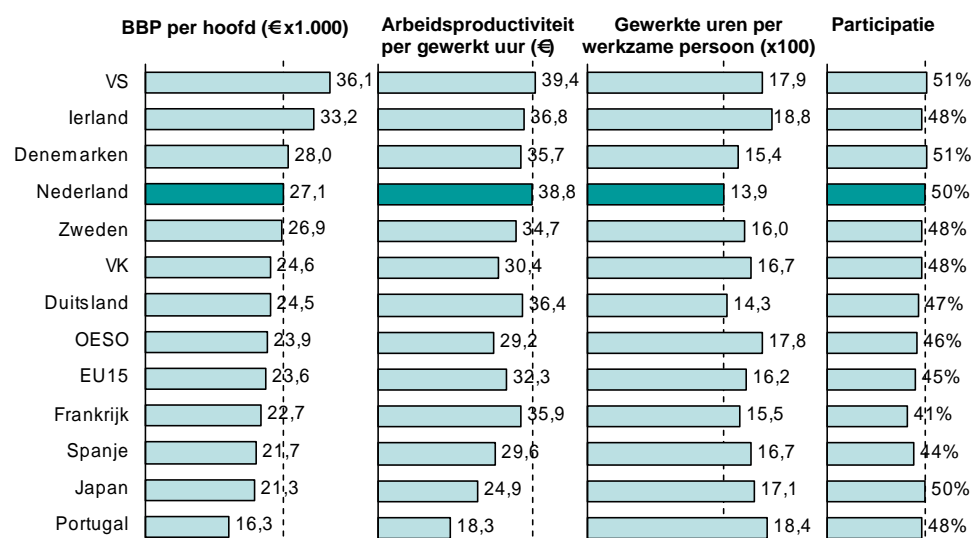
De terugval in het groeitempo ten opzichte van vorig jaar wordt voor het overgrote deel toegeschreven aan het verslechterde internationale economische klimaat. De Amerikaanse – én wereldwijde – groeivertraging, de aanhoudende onrust op de financiële markten, forse prijsstijgingen van grondstoffen en de duurdere euro beïnvloeden de Nederlandse economie op dit moment vooral negatief via een dalende groei van de export. Ook staan de bestedingen onder druk, door lager consumentenvertrouwen en een minder gunstige ontwikkeling van de koopkracht als gevolg van hogere inflatie door sterk gestegen olie- en voedselprijzen. Naast een verslechterend internationaal economisch klimaat is de krappe arbeidsmarkt een onzekere factor die de conjuncturele ontwikkeling

in Nederland negatief kan beïnvloeden. De situatie op de arbeidsmarkt blijft voorsnog nog gespannen. Een risico van een krappe arbeidsmarkt in combinatie met een stijging van de inflatie is een loon-prijsspiraal, met bijkomende negatieve effecten voor de concurrentiepositie en de uitvoer. Het kabinet heeft deze risico's dan ook willen beperken door onder andere de geplande BTW-verhoging niet door te laten gaan. Daarbij heeft het kabinet de bereidheid uitgesproken om de WW-premie voor werknemers op nul te zetten. Het kabinet zal in deze context met de sociale partners spreken over het streven naar een verantwoorde loonontwikkeling en andere structurele versterkingen van de economie.

In lijn met de aanbevelingen voor de landen van de Eurozone ten aanzien van begrotingsconsolidatie en de kwaliteit van de overheidsfinanciën, richt Nederland zich op een zowel kwalitatieve als kwantitatieve verbetering van de overheidsfinanciën. Het EMU-saldo komt naar huidige inzichten uit op 1,2% in zowel 2008 als 2009. De overheidsschuld is sinds 1995 gedaald van ruim 76% BBP naar (cf. verwachting) 42,1% in 2008. In 2009 zal de overheidsschuld naar verwachting verder dalen naar 39,6%. Wat betreft de kwalitatieve doelstellingen hanteert Nederland al enige jaren het trendmatige begrotingsbeleid. Dit draagt bij aan een voorspelbaar en betrouwbaar kabinetsbeleid.

Vanwege het open karakter van de Nederlandse economie heeft Nederland last van de internationale groeivertraging. Nederland staat er echter structureel nog steeds goed voor: we hebben een goede uitgangspositie gekenmerkt door lage werkloosheid in internationaal perspectief en relatief gezonde overheidsfinanciën. Nederland heeft in vergelijking met andere OESO-landen een zeer hoog arbeidsproductiviteitsniveau per gewerkt uur. Figuur 1.1 laat zien dat dit hoge productiviteitsniveau, in combinatie met een hoge mate van arbeidsparticipatie in personen¹, ervoor zorgt dat Nederland één van de hoogste welvaartsniveaus (gemeten als BBP per hoofd van de bevolking) kent binnen de OESO. Er ligt echter wel potentieel bij verhoging van het aantal gewerkte uren per persoon en het verhogen van de participatie van specifieke groepen; de aanbeveling voor Nederland zoals vastgesteld door de Voorjaarsraad vraagt hier dan ook breed aandacht voor.

Figuur 1.1 Decompositie van BBP per hoofd van de bevolking €PPP* 2005

* € PPP Duitsland, constante prijzen van 2005

Bron: Berekeningen Ministerie van Economische Zaken op basis van EUKLEMS

¹ De arbeidsparticipatie zoals weergegeven in figuur 1.1 heeft betrekking op de hele bevolking. Dit wijkt af van de definitie die in de Europese werkgelegenheidsstrategie wordt gehanteerd.

In de jaren '80 en '90 was de arbeidsproductiviteitsgroei nog aanzienlijk lager dan het EU15-gemiddelde. Sinds midden jaren '90 laat Nederland een versnelling van de productiviteitsgroei zien. Dit lijkt met name een gevolg te zijn van toenemende productiviteit in de sectoren communicatie en handel.² Wel blijft de groei nog iets achter bij de VS en een kopgroep van Angelsaksische en Scandinavische landen. Een belangrijke oorzaak lijkt te zijn een gebrekkige dynamische efficiëntie: de start, groei en krimp van bedrijven.³ Met name op het gebied van de doorgroei van bedrijven lijkt voor Nederland een uitdaging te bestaan. Het aantal snelgroeiende bedrijven is relatief laag⁴, terwijl bedrijven een zekere omvang en levensduur moeten bereiken voordat ze zelf een hoge productiviteitsgroei realiseren en een stempel kunnen drukken op de nationale productiviteitsprestatie. Ook R&D levert een bijdrage aan de productiviteitsgroei. Omdat Nederland in vergelijking met het buitenland voor wat betreft de private R&D een benedengemiddelde positie inneemt, heeft de Voorjaarsraad het verhogen van de private R&D investeringen als aandachtspunt aan Nederland meegegeven.

1.3 Arbeidsparticipatie

Tabel 1.2 Beleidsreactie t.a.v. aanbeveling 'Verbeteren van arbeidsaanbod van vrouwen, ouderen en kwetsbare groepen'

Tijdpad	Beleidsreactie
2009	<i>Algemeen</i> - Verlaging AWF-premie voor werknemers naar 0%
2008	<i>Vrouwen</i> - Verhogen aanvullende combinatiekorting (ACK)
2008	- Instellen Taskforce DeeltijdPlus
2009	- Omzetten aanvullende combinatiekorting in inkomensafhankelijke aanvullende combinatiekorting (IACK)
2009	- Afbouwen overdraagbaarheid algemene heffingskorting in 15 jaar
2009	<i>Ouderen</i> - Omzetten premievrijstelling in gerichte tijdelijke premiekorting oudere werklozen
2009	- Invoeren doorwerkbonus vanaf 62 jaar
2008	<i>Kwetsbare groepen</i> - Invoeren participatieplaatsen
2008	- Sluiten convenanten met de 39 RMC-regio's m.b.t. aanpak schooluitval
2008	- Aanscherpen definitie "passende arbeid" in de WW
2009	- Invoeren inkomensafhankelijke arbeidskorting (IAK)
2009	- Invoeren tijdelijke loonkostensubsidie langdurig werklozen jonger dan 50 jaar (STAP)
2009	- Invoeren geïntegreerde dienstverlening op de regionale Locaties Werk en Inkomen
2009	- Invoeren participatiebudget voor gemeenten
2009	- Invoeren werkleerrecht voor bijstandsgerechtigden jonger dan 27 jaar
2009	- Aanpassing inkomensvoorziening jonggehandicapten (Wajong)

² Bron: CPB (CEP 2008)

³ McKinsey and Company in opdracht van Ministerie van Economische Zaken, 2007.

⁴ Bron: EIM international benchmark of entrepreneurs

Het kabinet zet in op arbeidsparticipatie...

Nederland kent een hoge arbeidsparticipatie in personen. Omdat er echter nog uitdagingen liggen ten aanzien van het aantal gewerkte uren en specifieke groepen, heeft de Europese Voorjaarsraad aanbevolen dat Nederland verdere maatregelen neemt om het arbeidsaanbod van vrouwen, oudere werknemers en kansarme groepen te verbeteren om het totale aantal gewerkte uren in de economie te verhogen. Met het oog op de grote uitdagingen waar de Nederlandse arbeidsmarkt voor staat (m.n. vergrijzing, ontgroening, globalisering en technologische ontwikkeling), heeft het kabinet zich bovendien, mede naar aanleiding van een advies van de SER, geëngageerd aan een participatiedoelstelling van 80% in 2016. Op de Participatietop van juni 2007 heeft het kabinet met sociale partners en gemeenten afspraken gemaakt om 200.000 mensen met een zwakke arbeidsmarktpositie aan de slag te helpen. Voorts heeft de Commissie Arbeidsparticipatie in juni 2008 geadviseerd over aanvullende maatregelen voor het behalen van deze participatiedoelstelling. De Commissie onderscheidt drie sporen aan de hand waarvan de arbeidsparticipatie (structureel) kan worden verhoogd. Het eerste spoor betreft zo snel mogelijk meer mensen aan het werk te krijgen, het tweede spoor houdt in het creëren van werkzekerheid voor iedereen. Het derde spoor richt zich op het bereiken van duurzame arbeidsparticipatie en financiële houdbaarheid op lange termijn, door het stimuleren van langer doorwerken. Het kabinet deelt de analyse en benadering van de Commissie Arbeidsparticipatie op hoofdlijnen en heeft een samenhangend pakket aan maatregelen voorgesteld. De belangrijkste daarvan worden hieronder kort aangeduid. In tabel 1.2 worden de beleidsmaatregelen opgesomd die het kabinet neemt op het gebied van het stimuleren van arbeidsparticipatie.

...neemt maatregelen in lijn met de aanbeveling...

Een belangrijk onderdeel van de aanpak om de participatie van vrouwen, oudere werknemers en kwetsbare groepen te verbeteren, is de versterking van financiële prikkels in de fiscale sfeer om (meer en langer) werken lonender te maken. Het kabinet heeft hiertoe vele maatregelen aangekondigd in het beleidsprogramma, die nu worden geëffectueerd.

Door de afkoelende economie in combinatie met de relatief hoge inflatie en krappe arbeidsmarkt dreigt een loon-prijsspiraal. In deze situatie kan het beteugelen van de inflatie een loon-prijsspiraal helpen voorkomen, bijvoorbeeld door de looneisen te matigen en een evenwichtig koopkrachtbeeld te realiseren. Het streven naar een verantwoorde loonontwikkeling, bevordering van participatie en andere structurele versterkingen van de economie blijven daarom nodig. In die context is het kabinet bereid de WW-premies voor werknemers tot nul terug te brengen. Hierover zal met de sociale partners worden gesproken.

Om meer uren werken door mensen met een kleine deeltijd baan te stimuleren wordt in 2009 een inkomensafhankelijke combinatiekorting ingevoerd en geïntensiveerd. Dit stimuleert uitbreiding van het dienstverband. De overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting wordt vanaf 1 januari 2009 in 15 jaar afgebouwd waardoor voor niet-werkende partners (vooral vrouwen) het accepteren van werk financieel aantrekkelijker wordt. Bovendien zet het kabinet in op gezinsvriendelijk beleid om de combinatie van arbeid en zorg te vergemakkelijken. Om de arbeidsparticipatie van ouderen te vergroten wil het kabinet doorwerken tot 65 jaar stimuleren en belemmeringen voor doorwerken na 65 jaar zo veel mogelijk wegnemen. Daarom wordt een doorwerkbonus geïntroduceerd vanaf 62 jaar om langer doorwerken te stimuleren. Werkgevers die werklozen van 50 jaar en ouder in dienst nemen of

werknemers van 62 jaar of ouder in dienst hebben komen daarnaast in aanmerking voor een forse korting op de sociale premies.

Tenslotte neemt het kabinet een scala aan maatregelen om het arbeidsaanbod van kwetsbare groepen te vergroten. De invoering van een inkomensafhankelijke arbeidskorting (IAK) per 1 januari 2009 maakt vooral voor laaggeschoolden werken meer lonend. De inkomensregeling voor jonggehandicapten (Wajong) wordt aangepast en meer gericht op het vinden en behouden van betaald werk. In de uitvoering van de re-integratie gaan regionale Locaties voor Werk en Inkomen (LWI) een geïntegreerde dienstverlening verzorgen. Werkgevers krijgen daarmee één regionaal aanspreekpunt. Voor bijstandgerechtigden jonger dan 27 jaar komt er een werkleerrecht. Er wordt naar gestreefd deze per 1 juli 2009 te laten ingaan. Daarnaast zijn er initiatieven om voortijdig schoolverlaten aan te pakken en de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren.

...werkt aan flexibiliteit en zekerheid op de arbeidsmarkt....

In lijn met de aanbeveling van de Europese Voorjaarsraad ten aanzien van flexicurity werkt het kabinet aan meer flexibiliteit en werkzekerheid op de arbeidsmarkt. Het kabinet is van mening dat de toekomstige dynamische arbeidsmarkt vraagt om nieuwe manieren om werknemers reële zekerheid te bieden. Het investeren in brede inzetbaarheid en begeleiden van de overgang van baanzekerheid naar werkzekerheid zijn daarom speerpunten. Mede naar aanleiding van het tweede spoor van de Commissie Arbeidsparticipatie wil het kabinet het concept van werkzekerheid handen en voeten gaan geven. Daartoe zal het kabinet op korte termijn samen met werkgevers en werknemers werkafspraken maken over het vormgeven van het principe 'van werk naar werk'. Tevens voert het kabinet een actief arbeidsmarktbeleid, vooral voor groepen met een achterstandspositie op de arbeidsmarkt. Onderdeel daarvan vormt ook een aanscherping van het begrip 'passende arbeid' in de WW en een striktere toepassing van het bestaande sanctie-instrumentarium. Daarnaast streeft het kabinet naar een scholingsklimaat waarin het een normale zaak is regelmatig cursussen te volgen. Om dit te bereiken zijn diverse varianten denkbaar uiteenlopend van een persoonsgebonden scholingsbudget, via een algemene scholingsplicht voor werknemers en werkgevers tot de invoering van een scholingsplicht bij groenpluk. Het kabinet gaat met de sociale partners de mogelijke scholingsvarianten bespreken

...en heeft oog voor de lange termijn.

Om ook op langere termijn de arbeidsparticipatie op peil te houden, stelt de Commissie Arbeidsparticipatie een geleidelijke verhoging van de AOW-leeftijd tot 67 jaar voor, uiterlijk te starten in 2016. Met de Commissie Arbeidsparticipatie is het kabinet van oordeel dat een verhoging van de pensioengerechtigde leeftijd welhaast onvermijdelijk lijkt om ook op termijn zeker te zijn van een voldoende arbeidspotentieel. Het beleid van het kabinet is er op gericht die onvermijdelijkheid te voorkomen. Dit vereist wel dat doorwerken tot 65 jaar weer normaal wordt, dat de houdbaarheid van de overheidsfinanciën verzekerd is en dat de verhouding tussen levensverwachting en werkzaam leven niet verder afneemt.

1.4 Kennis en Innovatie

Tabel 1.3 **Beleidsreactie t.a.v. aandachtspunt 'Verhogen private R&D uitgaven door coherente strategie om interactie publiek-privaat en (buitenlandse) R&D te bevorderen'**

Tijdpad	Beleidsreactie
---------	----------------

	<i>Cohesie en coherente strategie</i>
Start 2007	- Programmadirectie Kennis en Innovatie
2008	- Lange termijn strategie Nederland ondernemend Innovatieland
Start 2008	- Maatschappelijke innovatieagenda's worden opgesteld: reeds 2 projecten gestart, in 2009 volgen er meer
Start 2007	- Stroomlijning rijksbreed innovatie-instrumentarium
2009 – 2014	- Intensivering van 500 mln. voor voortzetting FES-projecten op de domeinen kennis, innovatie en onderwijs
	<i>Intensivering innovatie beleid</i>
2007 – 2011	- In beleidsprogramma aangekondigde intensivering in R&D oplopend tot €500 mln. - Intensivering en uitbreiding bestaande innovatie-instrumentarium:
2009 – 2011	- WBSO intensivering € 39 mln. oplopend tot € 115 mln.
Start 2008	- Innovatiekrediet
2008 – 2011	- Uitbreiding innovatievoucherregeling; budget voor regeling van €30 mln. met oploop naar € 42 mln. ⁵
2008	- Nieuw instrument prepare2start
2007 – 2011	- Zes gebiedsgerichte Pieken in de Delta-programma's; hierin wordt € 542 mln. geïnvesteerd deze kabinetsperiode
2008 – 2011	- Uitbreiding sleutelgebiedenaanpak: drie nieuwe innovatieprogramma's bovenop de vorig jaar gestarte programma's. Totaal gereserveerde budget voor innovatieprogramma's ruim € 550 mln.
Vanaf 2007	- Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) gericht op aantrekken kennisintensieve buitenlandse investeringen
	<i>Randvoorwaarden (kennisbasis en ondernemerschap)</i>
Vanaf 2007	- Investerings in hoger onderwijs oplopend tot €271 mln.
2008	- Hoger Onderwijs: € 11 mln. voor verhogen studiesucces en kwaliteit
2008 – 2011	- Verbeteren van de toegankelijkheid van de kapitaalmarkt voor ondernemers
2007 – 2011	- Merkbare verlaging regeldruk
Start in 2008	- Lancering www.antwoordvoorbedrijven.nl (het vroegere Bedrijvenloket)
2009 – 2011	- Stimuleren ondernemerschap in onderwijs

Het kabinet zet in op vernieuwingsvermogen en R&D-intensiteit...

Nederland kent een relatief hoge arbeidsproductiviteit en arbeidsproductiviteitsgroei, een hoog opgeleide beroepsbevolking en een goede reputatie op wetenschappelijk terrein. Omdat de private R&D-intensiteit van Nederland nog steeds achterblijft bij de rest van Europa, heeft de Europese Voorjaarsraad het volgende aandachtspunt meegegeven: "Nederland dient tijdens de looptijd van het NHP een grotere inspanning te leveren om de R&D-uitgaven van de particuliere sector te verhogen door te zorgen voor meer cohesie via de onlangs opgezette nieuwe beleidsstructuren en een coherente strategie voor R&D en innovatie op te zetten die de interactie tussen particuliere R&D en openbaar onderzoek en buitenlandse investeringen in R&D bevordert". Het kabinet zet hier met verschillende instrumenten op in, zie hiervoor ook tabel 1.3. Bovendien ziet het in aanvulling daarop ook op het vlak van productiviteit een aantal lange termijn uitdagingen – zoals complexere

⁵ Oploop is afhankelijk van toevoeging van aanvullende post middelen uit het beleidsprogramma voor de vouchers aan de EZ-begroting.

maatschappelijke problemen, vergrijzing en globalisering – die een bredere inzet op het versterken van het vernieuwingsvermogen van de Nederlandse economie noodzakelijk maken. Dit is uiteengezet in de lange termijn strategie “Nederland Ondernemend Innovatieland: naar een agenda voor duurzame productiviteitsgroei”.

...neemt maatregelen in lijn met het aandachtspunt...

Met de lange termijn strategie “Nederland Ondernemend Innovatieland” presenteert het kabinet een integrale strategie op het gebied van R&D en innovatie langs drie lijnen: versterken en benutten van talenten, versterken en benutten van publiek en privaat onderzoek en bevorderen van innovatief ondernemerschap. De strategie is opgesteld door de programmadirectie Kennis en Innovatie, waarin tien ministeries samenwerken. Daarnaast worden binnen dit project ook de maatschappelijke innovatieagenda's geïnitieerd, waarbij kennisinstellingen, bedrijfsleven en verschillende ministeries samenwerken om een bijdrage te leveren aan maatschappelijke uitdagingen. In juli 2008 zijn bijvoorbeeld de maatschappelijke innovatieagenda's gezondheid, water, en veiligheid naar de Kamer gestuurd. Het kabinet heeft met deze agenda's €90 mln. beschikbaar gesteld voor de komende jaren. In 2009 starten nieuwe programma's rond zorg, energie, water, onderwijs en veiligheid. Bovendien wordt rijksbreed gewerkt aan een uniform uitvoeringskader voor subsidies om de uitvoerings- en administratieve lasten van alle rijkssubsidies van departementen te reduceren.

Om de R&D investeringen te verhogen zet Nederland onder meer in op het bevorderen van de interactie tussen particuliere R&D en openbaar onderzoek en buitenlandse investeringen in R&D. De gerichte investeringen in (sleutel)gebieden waarin Nederland internationaal het verschil kan maken worden bijvoorbeeld voortgezet. Naast de lopende innovatieprogramma's zijn drie nieuwe innovatieprogramma's gestart. Deze aanpak is mede gericht op het stimuleren van interactie tussen Nederlandse kennisinstellingen en bedrijven en op het versterken van de aantrekkingskracht op buitenlandse bedrijven. Bovendien is het Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) zich sterker gaan richten op het aantrekken van buitenlandse R&D-investeringen. Deze aanpak lijkt zijn vruchten af te werpen: de afgelopen 2 jaar heeft er een flinke stijging plaatsgevonden van het aantal buitenlandse R&D investeringsprojecten (van 6 projecten in 2005 naar 20 in 2007) en de bijbehorende investeringen (van €18 naar €30 mln. in 2007).

Het kabinet verhoogt ook de publieke uitgaven voor R&D en zet extra middelen in voor het stimuleren van private R&D. Vorig jaar zijn reeds forse intensiveringen voor publieke R&D en innovatie aangekondigd voor deze kabinetsperiode ten bedrage van ruim 500 miljoen euro. Het kabinet stelt bovendien t/m 2014 een bedrag van maximaal €500 miljoen beschikbaar voor de voortzetting van een aantal succesvolle FES-projecten die in deze kabinetsperiode aflopen. De WBSO wordt stapsgewijs geïntensiveerd met €39 miljoen in 2009 tot €115 miljoen in 2011. Daarnaast wordt een innovatiekrediet geïntroduceerd om in de behoefte van bedrijven aan een kredietfaciliteit voor risicovolle innovatieprojecten te voorzien, en wordt de succesvolle innovatievoucherregeling uitgebreid. Veel aandacht in het innovatie instrumentarium gaat naar het MKB. Daar zit een geweldig potentieel aan ondernemers die niet altijd de tijd, middelen of basis hebben om maximaal te innoveren. Zoals aangegeven in de lange termijn strategie “Nederland Ondernemend Innovatieland”, dragen ook goede randvoorwaarden voor ondernemerschap bij aan het ontsluiten van dit potentieel (zie verder paragraaf 1.5.1).

...versterkt de kennisbasis...

Om het vernieuwingsvermogen van de Nederlandse economie te versterken zet het kabinet ook in op het benutten en ontwikkelen van talent en excellentie in onderwijs en publiek onderzoek. Het gaat daarbij niet alleen om hoger opgeleiden, maar om een goede basis voor al het talent (bijvoorbeeld door het verminderen van voortijdig schooluitval) en het bijhouden en versterken van kennis gedurende het werkzame leven (een leven lang leren, zie ook paragraaf 1.3). Het kabinet heeft voor hoger onderwijs extra geld gereserveerd oplopend tot indicatief € 271 miljoen in 2011 en investeert in het verhogen van studiesucces en kwaliteit. Er zal bovendien extra worden geïnvesteerd in wetenschappelijk toptalent. Door onder meer de tweede geldstroom te versterken en de budgetten sterker te binden aan excellente onderzoekers, worden de budgetten meer verbonden aan wetenschappelijke topprestaties.

...en heeft oog voor de lange termijn.

In de lange termijn strategie "Nederland Ondernemend Innovatieland" schetst het kabinet de ambities voor 2030, koppelt daar doelen en acties aan voor de huidige kabinetsperiode, en biedt een beleidsperspectief voor de periode daarna. Ook na 2011 zal de overheid immers moeten inzetten op het verhogen van publieke en private kennisinvesteringen, onder meer door consistentie en continuïteit in de aanpak (bijvoorbeeld door een stabiele voeding voor het Fonds Economische Structuurversterking), een overtuigende Holland Branding en door te bezien waar hogere (private) bijdragen in het onderwijs wenselijk en mogelijk zijn. Om te zorgen voor meer uitblinkers zal de overheid onder andere scholieren en studenten meer maatwerk moeten bieden en onderzoeksgelden zoveel mogelijk op basis van kwaliteit moeten verdelen. Ook het stimuleren van ondernemerschap en dynamiek blijft van belang, bijvoorbeeld door de sociale zekerheid zo in te richten dat het een springplank is voor participatie, ook in de vorm van zelfstandig ondernemerschap.

1.5 Ondernemingsklimaat

Het kabinet zet in op meer ondernemerschap door de start en doorgroei van ondernemingen te vereenvoudigen...

Een goed ondernemersklimaat zorgt voor economische groei en dynamiek. Goede randvoorwaarden voor ondernemerschap dragen bij aan innovatie en productiviteit. Het kabinet gaat daarom de procedures om een bedrijf te starten te vereenvoudigen, zodat vanaf 2009 binnen één week een bedrijf kan worden opgestart. Daarnaast heeft het kabinet ook aandacht voor de doorgroefase: veel zelfstandige ondernemers zonder personeel (ZZP-ers) maken nu nog niet de stap naar het werkgeverschap. Na de zomer van 2008 zal het kabinet de Tweede Kamer informeren over de bevindingen en de mogelijkheden die het ziet om het aannemen van het eerste personeel en de doorgroei van bedrijven te bevorderen. Daarnaast wordt het programma 'Groeiversneller' geïntroduceerd om bedrijven ondersteunen in deze belangrijke stap. Bedrijven die de potentie en ambitie hebben om snel te groeien naar een omzet van minimaal € 20 miljoen in vijf jaar tijd worden hierin ondersteund door coaching en advies.

... randvoorwaarden te versterken...

Het kabinet heeft in het beleidsprogramma aangekondigd in te zetten op een merkbare reductie van de regeldruk voor bedrijven. Het gaat dan meer specifiek om een nieuwe netto reductie van de administratieve lasten met 25%, een reductie van de lasten voortkomend uit toezicht (reducties met gemiddeld een kwart per geselecteerd domein), nalevingkosten (reductiedoelstellingen gekoppeld aan

30 geselecteerde belastende wetten), vergunningverlening en subsidies. Ook wil het kabinet de dienstverlening en informatievoorziening aan ondernemers verbeteren. Daarnaast zet het kabinet in op verlaging van de lastendruk voortkomend uit wetgeving van mede-overheden en Europa ('Better Regulation'. Verder wordt de toegankelijkheid van de kapitaalmarkt verbeterd ten behoeve van innovatieve investeringen, met name voor het MKB, onder andere door introductie van microkredieten. Om de filedruk te verminderen wordt vanaf 2011 stapsgewijs een landelijke kilometerprijs ingevoerd. Vooruitlopend hierop zal een aantal mobiliteitsprojecten van start gaan om de bereikbaarheid te verbeteren. Bij de uitwerking van deze mobiliteitsplannen zullen de adviezen van de commissies Elverding, Dekker en Noordzij worden betrokken. Bovendien worden maatregelen genomen ter verbetering van de concurrentie, onder andere door aanpassing van de Mededingingswet. Vorig jaar hebben toezichthouders grotere bevoegdheden gekregen. Daarnaast is het kabinet voornemens om in de Mededingingswet gedragsregels op te nemen om oneerlijke concurrentie door overheden te voorkomen. Inwerkingtreding is voorzien voor 2009. Verder zet het kabinet onder andere in op tijdige implementatie van de Dienstenrichtlijn en de Europese richtlijnen met het oog op het tot stand komen van de interne markt voor financiële dienstverlening. Hiermee wordt eveneens voldaan aan de aanbeveling aan de landen van de Eurozone ten aanzien van concurrentie.

... en ondernemerschap in onderwijs te bevorderen.

Het stimuleren van ondernemerschap begint bij het bevorderen van ondernemerszin in het onderwijs. Hiertoe zijn de afgelopen periode programma's ontwikkeld en projecten van start gegaan op alle onderwijsniveaus. In het hoger onderwijs zijn een zestal Centers of Entrepreneurship opgericht. Hierin ligt de nadruk op een regionale aanpak per onderwijssector, waarin concepten als training van docenten en internationale uitwisseling van ondernemende studenten de ruimte krijgen. Het kabinet bouwt voort op de ingezette koers en stelt extra middelen beschikbaar voor een tweede ronde. Hiervoor is tot 2011 indicatief €30 mln. beschikbaar.

1.6 Energie en duurzaamheid

Het kabinet heeft haar duurzaamheidsambities nader uitgewerkt in het werkprogramma Schoon & Zuinig...

Het kabinet ziet kansen in de combinatie van milieu- en economische doelstellingen en zet dan ook in op het bereiken van duurzame economische groei. Een gezond bedrijfsleven en een goed ondernemingsklimaat dragen zowel bij aan de toekomstige welvaart als aan (innovatieve) oplossingen voor maatschappelijke opgaven, zoals klimaatverandering. Het kabinet heeft sterke ambities opgesteld voor 2020 ten aanzien van de mondiale uitdaging die het klimaatvraagstuk vormt, zoals 30% broeikasgasreductie, een aandeel duurzame energie van 20% en verbetering van de energie-efficiëntie met 2% per jaar. Om deze ambities te realiseren zet dit kabinet ten eerste in op grootschalige implementatie van marktrijpe technologieën. Daarnaast is gekozen voor een mix van marktprikkels, normering, innovatiestimulering, tijdelijke stimulansen door subsidies en internationale klimaat- en energiediplomatie. Een belangrijke toonaangevende maatregel in dit verband is een nieuwe stimuleringsregeling voor duurzame energie – de SDE – gestart in 2008.

... en heeft een integrale energievisie opgesteld...

De mondiale energievraag zal naar verwachting de komende jaren sterk toenemen, met de nodige effecten op de prijs van energie en de CO₂-uitstoot. In het Energierapport 2008 heeft het kabinet haar visie gepresenteerd op deze ontwikkelingen en op de wijze waarop Nederland daarmee om moet

gaan. Doel van het kabinet is het verzorgen van een schone, betaalbare en betrouwbare energievoorziening.

...gericht op het realiseren van een duurzame energiehuishouding.

Het kabinet wil een trendbreuk realiseren: Nederland moet een transitie doormaken naar een duurzame energiehuishouding. Iedereen in Nederland kan en moet hieraan een bijdrage leveren. Het kabinet investeert in de periode 2008-2011 bijna €7,5 mld. euro in de energievoorziening, intensiveert het internationale energiebeleid en past op meerdere fronten de wet- en regelgeving aan, om de werking van de energiemarkten en het investeringsklimaat te verbeteren. Samen met marktpartijen gaat het kabinet de gasrotonde uitbouwen, de Noordzee ontwikkelen als duurzame energiebron en ervoor zorgen dat er een slimme en flexibele energie-infrastructuur komt. Vanwege de toenemende urgentie van het klimaat- en schaarsteprobleem in de energiesector heeft het kabinet aangegeven dat het denken over kernenergie niet stil mag staan, ook al is besloten dat deze kabinetsperiode geen nieuwe kerncentrale wordt gebouwd. In de komende periode zal een aantal scenario's voor kernenergie in Nederland verder worden uitgewerkt ten behoeve van besluitvorming door een volgend kabinet.

1.7 Slotopmerkingen

Vorig jaar zijn in de Voortgangsrapportage de beleidsvoornemens van het nieuwe kabinet gepresenteerd. Deze sloten nauw aan bij de Lissabonstrategie. Hierboven is beschreven hoe het kabinet aan de slag is gegaan met het implementeren en uitwerken van de voornemens. Daarbij is met name ingegaan op het grote aantal acties dat wordt ingezet op de aanbeveling en het aandachtspunt, zoals aangenomen door de Europese Voorjaarsraad. Ook is aangegeven dat het kabinet niet alleen naar de korte termijn kijkt, maar werkt vanuit een ambitieuze (middel)lange termijn visie. Uit het bovenstaande blijkt dat Nederland sterk gecommitteerd is aan de Lissabonstrategie en krachtig inzet op de aanbevelingen en aandachtspunten van de Voorjaarsraad.

In de achterliggende hoofdstukken worden de maatregelen op macro-economisch-, micro-economisch- en werkgelegenheidsterrein in meer detail behandeld, waaronder de acties die zijn afgesproken in de Europese Voorjaarsraden van 2006, 2007 en 2008.

2 Macro-economisch beleid

2.1 Huidige situatie en belangrijkste uitdagingen

De huidige economische situatie is het best te omschrijven als een afkoelende economie. Naar verwachting zal de economische groei in 2008 nog 2¼% bedragen. In 2009 daalt de groei verder naar 1¼%. De groeivertraging kan in 2008 voor het grootste deel worden toegeschreven aan het verslechterde internationale economische klimaat. De groei van de relevante wereldhandel zwakt af en als gevolg daarvan daalt ook de groei van de Nederlandse uitvoer. In 2009 zijn het voornamelijk de vertraging in de groei van de particuliere consumptie en de bedrijfsinvesteringen die de groei doen afzakken.

Het EMU-saldo komt naar huidige inzichten zowel in 2008 als in 2009 uit op een overschot van 1,2% BBP, mede vanwege een toename van de aardgasbaten. Door deze overschotten daalt de staatsschuld naar verwachting verder naar 42,1% in 2008 en 39,6% in 2009.

De aanhoudende turbulentie op de internationale financiële markten, de hoge energie- en voedselprijzen en de eurokoers zorgen voor onzekerheden in de Nederlandse economie. Momenteel remt de economische groei af, voornamelijk gevoed door de afzwakking van de wereldhandelsgroei onder invloed van de kredietcrisis. Wel zijn de groeicijfers voor 2008 en 2009 nog positief en is de arbeidsmarkt nog krap. De kredietcrisis lijkt voornamelijk alleen invloed uit te oefenen op de Nederlandse economie via het kanaal van teruglopende wereldhandel. Het valt echter niet uit te sluiten dat ook Nederland de komende jaren nog meer te maken krijgt met de gevolgen van de kredietcrisis. Maar Nederland heeft een goede uitgangspositie met lage werkloosheid en relatief gezonde overheidsfinanciën. Wel vragen de onzekerheden om een behoedzaam, maar ook vertrouwenbevorderend en zorgvuldig (begrotings-) beleid van het kabinet.

Naast de risico's die in de vorige paragraaf genoemd zijn, brengen ook de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt een risico met zich mee. De aanhoudende krapte op de arbeidsmarkt en de stijging van de inflatie kan hoge looneisen uitlokken. Hierdoor kan de inflatie een extra impuls krijgen. Een verantwoorde loonontwikkeling is daarom juist nu belangrijk. Oplopende inflatie kan namelijk negatieve gevolgen hebben voor de koopkrachtontwikkeling van burgers. Daarom laat het kabinet de geplande BTW-verhoging niet doorgaan om de inflatie te temperen. Daarnaast wordt met deze maatregel het risico van een loon-prijsspiraal beperkt.

2.2 Beleid per richtlijn

Richtsnoer n°1 Zorgen voor de economische stabiliteit die nodig is voor duurzame groei.

Economische vooruitzichten

Economische vooruitzichten tonen voor zowel de eurozone als voor Nederland een groeivertraging in 2008 en 2009. De economische groei in de eurozone daalt naar verwachting naar 1½% in 2008 en 1% in 2009, voornamelijk als gevolg van de verdere afzwakking van de wereldeconomie onder invloed van de kredietcrisis en hoge inflatie.

Voor Nederland wordt een economische groei geraamd van 2¼% in 2008. Voor 2009 daalt deze tot 1¼%. De binnenlandse bestedingen (consumptie, investeringen en overheidsuitgaven) en de uitvoer

dragen beide circa de helft bij aan de economische groei in 2008. Dit geldt ook voor 2009. Hogere inflatie zorgt voor een terugval van de binnenlandse bestedingen. Inflatie zorgt er namelijk voor dat voor bepaalde groepen in 2008 het reële beschikbare inkomen niet of nauwelijks toeneemt. Deze koopkrachtverslechtering wordt in 2009 via lastenverlichting goedge maakt (zie voor meer info richtsnoer 4 m.b.t. koopkrachtontwikkelingen).

In 2008 neemt de werkloosheid waarschijnlijk licht af, maar komend jaar loopt deze weer licht op. Het niveau blijft in beide jaren historisch en internationaal gezien zeer laag. De werkloosheid loopt in 2009 naar verwachting iets op van 4% naar 4¼%. Dit komt doordat de werkgelegenheid minder sterk toeneemt dan het arbeidsaanbod. De spanning op de arbeidsmarkt neemt dan voor het eerst in jaren af, maar blijft nog wel hoog. De contractloonstijging versnelt van 3 ¼% in 2008 naar 3½% in 2009. De inflatie loopt op van 2¾% in 2008 tot 3¼% in 2009.

Bovenstaand beeld laat zien dat de aanhoudende turbulentie op de internationale financiële markten gepaard gaat met een neergang van de economische activiteit. Desondanks is er geen sprake van een alarmerende situatie. Relatief aan de eurozone zijn de economische prestaties van Nederland bovengemiddeld. Nederland groeit de laatste jaren eveneens als het komende jaar harder dan de eurozone, heeft een lagere werkloosheid, en presteert ook op het gebied van overheidsfinanciën binnen de eurozone relatief goed. Zo heeft Nederland de overheidsschuld de afgelopen jaren verder teruggebracht door overschotten te vertonen op de begroting. Deze trend lijkt zich ook dit en volgend jaar voort te zetten. De huidige situatie vraagt echter wel om alertheid. Het kabinet blijft de situatie dan ook nauwlettend volgen en een solide begrotingsbeleid voeren.

Begrotingsvooruitzichten

Het EMU-saldo komt naar huidige inzichten in 2008 en 2009 uit op 1,2%. Dit is fors hoger dan het overschot van respectievelijk 0,5% en 0,6% dat eerder voor dit en volgend jaar werd verwacht in de MN08. Deze verbetering is onder andere te danken aan een toename van de aardgasbaten als gevolg van een forse stijging van de olieprijs en door de vertraagde doorwerking van de hoogconjunctuur in de belastinginkomsten. Ook het structurele EMU-saldo verbetert dit en volgend jaar. Voor 2009 wordt een structureel EMU-saldo geraamd van 1,1%. De ambitie om aan het einde van de kabinetsperiode, in 2011, een structureel overschot van 1% te behalen ligt hiermee goed op koers. Het kabinet zal zich blijven inspannen om deze koers in de komende jaren voort te zetten. Door de begrotingsregels in combinatie met het trendmatige begrotingsbeleid te blijven handhaven blijft het kabinetsbeleid stabiel, voorspelbaar en betrouwbaar, ook in deze onzekere tijden.

Naar verwachting zal het EMU-saldo in 2009, onder invloed van een verdere toename van de aardgasbaten, verder verbeteren naar 1,2%. Meevallende aardgasbaten komen volledig ten gunste van het EMU-saldo, omdat het kabinet een vaste voeding van het FES hanteert en de gasbaten dus niet leiden tot extra uitgaven. Daarnaast heeft het kabinet een nieuwe voedingssystematiek ontwikkeld voor de jaren na deze kabinetsperiode. Kern van de nieuwe systematiek is dat het FES wordt gevoed met een deel van het rendement van de waarde van het aardgasvermogen⁶. Hierdoor wordt (een deel van) het resterende aardgasvermogen omgezet in een structurele en stabiele reeks aan FES-voeding, waardoor er ook na het opdrogen van het aardgasvermogen voeding is van het FES. Ieder nieuw kabinet zal op basis van een investeringsagenda bepalen met welk deel van de rentevrijval het FES

⁶ Met de waarde van het aardgasvermogen wordt bedoeld de contante waarde van de reeks (te verwachte) aardgasbaten vanaf de inwerkingtreding van de systematiek, nu voorzien in 2012.

wordt gevoed. De voeding wordt vervolgens voor de gehele kabinetsperiode gefixeerd. Mutaties in de gasbaten gedurende de kabinetsperiode zullen daarom geen effect hebben op de voeding van het FES. Dit voorkomt bij hoge meevallers het risico op een (te) korte aanloop naar de besluitvorming en bij tegenvallers het risico van bezuinigingen op lopende projecten.

Tabel 2.1 Overheidsfinanciën

	2006	2007	2008	2009
<i>EMU saldo</i>				
NRP 2007	0,6	-0,4	0,5	NA
Huidige stand	0,6	0,3	1,2	1,2
<i>Structureel saldo</i>				
NRP 2007	1,1	-0,3	0,4	NA
Huidige stand	0,9	0,0	0,9	1,1

Richtsnoer n°2 Een duurzame economische en budgettaire ontwikkeling in stand houden, hetgeen een voorwaarde is voor het scheppen van meer banen.

Richtsnoer n°6 Bijdragen aan de dynamiek en goede werking van de EMU.

2.2 Beleid per richtlijn

Houdbare overheidsfinanciën en een gezonde economische structuur

Door solide overheidsfinanciën te combineren met structurele maatregelen bereidt het kabinet Nederland voor op de kosten van de vergrijzing. In de eerste plaats door te streven naar een overschot op de begroting, zodat wordt gespaard voor de toekomst. Daarnaast heeft het kabinet maatregelen genomen die een bijdrage leveren aan de houdbaarheid van de overheidsfinanciën op lange termijn.

Zo zet het kabinet sterk in op het verhogen van de arbeidsparticipatie om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te verbeteren. Het kabinet heeft bijvoorbeeld de doelstelling om de arbeidsparticipatie te verhogen naar 80% in 2016. Het kabinet neemt daarvoor verschillende maatregelen. Een belangrijke maatregel is het geleidelijk afbouwen van de overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting per 1 januari 2009. Hierdoor zal het voor mistverdienende partners meer lonen om (meer) te gaan werken. Een andere maatregel ter stimulering van de arbeidsparticipatie betreft het omzetten van de aanvullende combinatiekorting naar een inkomensafhankelijk aanvullende combinatiekorting (IACK) in 2009. Deze korting is groter naarmate de minst verdienende partner meer uren werkt.

In aanvulling daarop heeft het kabinet de Commissie Bakker gevraagd om met verdere voorstellen te komen om de 80% doelstelling te verwezenlijken. Deze Commissie heeft recentelijk advies uitgebracht. Het kabinet deelt de analyse en de benadering op hoofdlijnen. Het kabinet heeft in lijn met het advies een samenhangend pakket maatregelen voorgesteld om de arbeidsparticipatie te verhogen. Een voorbeeld is de doorwerkbonus. Om ouderen te stimuleren langer te werken komt er een bonus voor mensen die doorwerken na hun 62^e. Tevens worden werkgevers gestimuleerd om ouderen, langdurig werklozen en gedeeltelijk arbeidsongeschikten in dienst te nemen. Daarnaast neemt het kabinet nog andere maatregelen. Zo wordt voor jongeren tussen de 18 en 27 jaar het werk-leerrecht ingevoerd, waardoor jongeren óf op school zitten óf aan het werk zijn (zie voor verdere

informatie hoofdstuk 4). Tot slot heeft het kabinet haar bereidheid uitgesproken om de WW-premie terug te brengen naar nul. Het kabinet zal in deze context met de sociale partners spreken over het streven naar een verantwoorde loonontwikkeling en andere structurele versterkingen van de economie.

Richtsnoer n°3 Een efficiënte, op groei en werkgelegenheid gerichte toewijzing van productiemiddelen bevorderen.

Richtsnoer n°5 De samenhang tussen macro-economisch beleid, structuurbeleid en werkgelegenheidsbeleid bevorderen.

Het kabinet besteedt extra geld aan onderwijs, duurzaamheid en innovatie. Zo worden de lerarsalarissen geleidelijk verhoogd. Daarnaast blijft het kabinet werken aan haar innovatieagenda, waar extra middelen voor gereserveerd zijn, onder andere voor het stimuleren van private R&D en ondernemerschap. Verder wordt het werkprogramma 'Schoon en Zuinig' ten behoeve van stimulering van een duurzame energiehuishouding voortgezet en geïntensiveerd. Op deze wijze tracht het kabinet een "duurzame kenniseconomie" te realiseren (zie voor verdere informatie hoofdstuk 3).

Richtsnoer n°4 Erop toezien dat de loonontwikkeling bijdraagt tot macro-economische stabiliteit en groei.

Concurrentiepositie

De prijsconcurrentiepositie van de Nederlandse uitvoer zal dit jaar verder verslechteren met 1¼%. Dit heeft in de eerste plaats te maken met de sterke euro ten opzichte van de dollar en het Britse pond. Daarnaast ontwikkelen de arbeidskosten in Nederland zich ongunstig vergeleken met het buitenland, met name ten opzichte van Duitsland. De groei van de arbeidsproductiviteit is lager dan bij concurrenten terwijl dit jaar de loonvoet harder stijgt. De prijsconcurrentiepositie verslechtert echter minder dan men op grond van de relatieve arbeidskosten per eenheid product zou verwachten. Dit komt voornamelijk door de drukkende invloed van de verlaging van de winstmarges op de prijs van de Nederlandse uitvoer. In 2009 zal de prijsconcurrentiepositie naar verwachting voor het eerst sinds vier jaar niet verslechteren. Prijzen van de in Nederland geproduceerde uitvoer stijgen dan evenveel als die van concurrenten.

De spanning op de arbeidsmarkt lijkt iets af te nemen door de conjunctuurontwikkeling, maar er blijft sprake van krapte op de arbeidsmarkt. Hoewel de feitelijke werkloosheid nog steeds onder de geschatte evenwichtswerkloosheid van circa 5¼% ligt, is het einde van de werkloosheidsdaling in zicht. In 2009 loopt de werkloosheid naar verwachting iets op van 4% in 2008 naar 4¼% in 2009. Dit komt doordat de werkgelegenheid minder sterk toeneemt dan het arbeidsaanbod. Het arbeidsaanbod blijft toenemen als gevolg van structurele ontwikkelingen. De participatie van vrouwen blijft toenemen en ook de participatie ouderen in de categorie van 55 tot en met 64 jaar blijft stijgen. De groei van de werkgelegenheid neemt af als gevolg van een terugval van de productiegroei en een verslechtering van de winstgevendheid. Ondanks de lichte stijging blijft de werkloosheid in Nederland in vergelijking met het eurogebied zeer laag.

De verwachte contractloonstijging bedraagt 3¼% in 2008 en 3½% in 2009. De contractloonstijging loopt op door de oplopende inflatie en de aanhoudende krapte op de arbeidsmarkt. De totale loonkosten lopen in 2008 verder op door de incidentele loonontwikkeling van ½% en de toename van de sociale lasten voor werkgevers met ½% (met name door verhoging inkomensafhankelijke ZVW bijdrage). In 2009 is er een incidentele loonontwikkeling van ¾%, maar de loonkosten van de marktsector worden getemperd door een verlaging van de sociale lasten van werkgevers met ¼% (verlaging WW-premie, daling inkomensafhankelijke ZVW bijdrage en daling van het ziekteverzuim). Door deze ontwikkelingen groeien de loonkosten in de marktsector dit jaar met 4¼% en in 2009 met 4%. De inflatie neemt naar verwachting toe van 2¾% in 2008 tot 3¼% in 2009. De inflatie trekt volgend jaar aan door hogere invoerprijzen met name van grondstoffen (o.a. olie), hogere indirecte belastingen en de sterke stijging van de arbeidskosten per eenheid product. Een verantwoorde loonontwikkeling is nodig, want dit zal op den duur een positieve bijdrage leveren aan de nationale concurrentiepositie door de groei van de reële arbeidskosten te vertragen.

De inflatie heeft ook implicaties voor de koopkracht. In 2008 neemt de koopkracht van mediane huishoudens met ½% af. Deze afname wordt ook veroorzaakt door lastenverzwaring, in het bijzonder de sterke stijging van de zorgpremies. In 2009 is per saldo sprake van lastenverlichting en neemt de mediane koopkracht weer toe, eveneens met ½%. Wel bestaat er variatie in de koopkrachteffecten per bevolkingsgroep. Werkenden gaan er in de regel op vooruit, mede dankzij de verlaging van de WW-premie. Uitkeringsgerechtigden en 65-plussers gaan er veelal licht op achteruit, omdat zij relatief veel worden getroffen door de verlaging van de algemene heffingskorting en de aanpassing van de aftrek buitengewone uitgaven voor ziektekosten. Het kabinet heeft koopkrachtverslechtering zoveel mogelijk proberen tegen te gaan. Het kabinet heeft dan ook het besluit genomen om de geplande BTW-verhoging niet door te laten gaan om zodoende de inflatie en de kans op een loon-prijsspiraal te beperken, en daarmee bovendien de koopkracht te ondersteunen.

Tabel 2.2 Inflatie, arbeidskosten, concurrentiepositie, werkloosheid, lonen en koopkracht (% j.o.j.)

	2006	2007	2008	2009
	mutaties per jaar in %			
Consumentenprijsindex (CPI)	1,1	1,6	2¾	3¼
Arbeidskosten pep, verwerkende industrie	-0,4	0,2	3¼	1
Arbeidsproductiviteit marktsector	2,4	1,8	¾	1¼
Prijsconcurrentiepositie ¹	-0,3	-1,7	-1¼	0
Werkloze beroepsbevolking (niveau in %)	5½	4½	4	4¼
Contractloonstijging	2,0	1,8	3¼	3½
Loonkosten marktsector	2½	3,4	4¼	4
Koopkracht, mediaan alle huishoudens	2,1	1½	-½	½

1: Concurrentieprijs minus uitvoerprijs binnenlands geproduceerde goederen (exclusief energie)

Bron: CPB Macro Economische Verkenning 2009

3 Micro-economisch beleid

3.1 Situatie en belangrijkste uitdagingen

Het kabinet heeft in het beleidsprogramma 2007 – 2011 aangegeven deze kabinetperiode te streven naar een innovatieve, concurrerende en ondernemende economie in een duurzame leefomgeving. Investerings in ondernemerschap, innovatie en concurrentiekracht leiden via productiviteit tot een stevige bijdrage aan de Nederlandse economie en aan de leefbaarheid van de samenleving.

In het afgelopen jaar zijn de ambities van het kabinet nader uitgewerkt en geconcretiseerd in een aantal strategische en richtinggevende documenten, waaronder de lange termijn strategie 'Nederland Ondernemend Innovatieland: Naar een agenda voor duurzame productiviteitsgroei', de Industriebrief 2008 'Industrie: een wereld van oplossingen', het Energierapport 2008 en de strategische agenda voor het hoger onderwijs, onderzoek- en wetenschapsbeleid 'Het Hoogste Goed'.

Onderwerpen die in dit hoofdstuk aan de orde komen zijn het verzorgen van voldoende aanbod van gekwalificeerd personeel, verhogen van innovatie en dynamiek en voldoende aandacht voor duurzaamheid. Er zal specifiek ingegaan worden op het aandachtspunt voor Nederland: het verhogen van de private R&D intensiteit.

3.2 Beleid per richtsnoer

3.2.1 Kennis en innovatie

Richtsnoer n°7 Investerings in R&D verhogen en verbeteren, in het bijzonder in de particuliere sector, met het oog op de totstandbrenging van een Europese kennisruimte.

Richtsnoer n°8 Alle vormen van innovatie vergemakkelijken.

Richtsnoer n°9 De verspreiding en het doelmatig gebruik van ICT vergemakkelijken en een volledig inclusieve informatiemaatschappij opbouwen.

Richtsnoer n°11 (deel eco-efficiënte innovatie) Duurzaam gebruik van hulpbronnen aanmoedigen en synergie tussen milieubescherming en groei versterken.

R&D intensiteit

De R&D-intensiteit in Nederland is in het afgelopen jaar licht gedaald. De private R&D-intensiteit is gedaald van 1,02% in 2005 naar 0,96% in 2006. De publieke R&D-intensiteit is gedaald van 0,72% in 2005 naar 0,71% in 2006. De totale R&D-uitgaven komen daarmee op 1,67% van het BBP in 2006. Dat cijfer komt nog niet in de buurt van de ambitie die Nederland heeft uitgesproken: een R&D-intensiteit van 3% van het BBP in 2010.

Nederland heeft in vergelijking met het buitenland een bovengemiddelde positie bij de publieke R&D-intensiteit en een benedengemiddelde positie bij de private R&D-intensiteit. De voorsprong van Nederland ten opzichte van het buitenland bij de R&D-uitgaven in de publieke sector is in de loop der jaren wel sterk geslonken en bedraagt, uitgaande van de meest recente cijfers, nog 0,05% van het BBP ten opzichte van het EU15- en het OECD-gemiddelde. Bij de R&D-uitgaven in de private sector is de achterstand van Nederland ten opzichte van het EU15-gemiddelde ruim 0,2% van het BBP en ten opzichte van het OECD-gemiddelde ruim 0,6% van het BBP.

Ten opzichte van het OECD-gemiddelde is de achterstand van Nederland bij de private R&D-uitgaven als percentage van het BBP voor ruim de helft toe te schrijven aan de sectorstructuur van Nederland, d.w.z. een relatief gering aandeel van de industrie in de totale economie en binnen de industrie een relatief gering aandeel van hightechsectoren. De rest van de achterstand van Nederland ten opzichte van het OECD-gemiddelde kan voornamelijk worden toegeschreven aan relatief weinig R&D-uitgaven van buitenlandse bedrijven in Nederland.⁷ Het laatste geldt als wordt gecorrigeerd voor de openheid van de economie. De sterke openheid van de Nederlandse economie gaat gepaard met relatief veel R&D van Nederlandse bedrijven in het buitenland, maar bij de R&D van buitenlandse bedrijven scoort Nederland in verhouding tot het BBP slechts gemiddeld. Dat betekent dat er een kloof bestaat tussen de R&D-uitgaven van Nederlandse bedrijven in het buitenland en de R&D-uitgaven van buitenlandse bedrijven in Nederland.

Ten opzichte van het EU-15 gemiddelde is de achterstand van Nederland bij de private R&D-uitgaven min of meer geheel toe te schrijven aan de Nederlandse sectorstructuur. Als wordt gecorrigeerd voor het effect van de sectorstructuur bij de private R&D-uitgaven, scoort Nederland in lijn met het gemiddelde van de EU15-landen. Voor de EU-15 (en de EU-25) in totaliteit geldt evenzeer dat er nog een zeer grote afstand bestaat tot het realiseren van de 3%-doelstelling. Zowel in Nederland als in de EU-15 en EU-25 als geheel is nog geen stijging van de R&D-uitgaven als percentage van het BBP waarneembaar.

Desalniettemin onderkent Nederland het belang van R&D voor de Nederlandse economie en zet in op een verhoging van de R&D-intensiteit. Vorig jaar zijn reeds forse intensiveringen voor R&D en innovatie aangekondigd voor deze kabinetsperiode ten bedrage van ruim 500 mln. euro. In 2008 zijn in de lange termijn strategie van het interdepartementale project Nederland Ondernemend Innovatieland ("Naar een agenda voor duurzame productiviteitsgroei") additionele intensiveringen in het vooruitzicht gesteld om een aantal FES-projecten dat tijdens deze kabinetsperiode teneinde zou lopen te kunnen continueren. Het kabinet stelt hiervoor t/m 2014 een bedrag van maximaal € 500 miljoen euro beschikbaar. Het gaat hier om projecten binnen het domein kennis, innovatie en onderwijs en die een bijdrage leveren aan de versterking van de Nederlandse kennisinfrastructuur.

Ten aanzien van de bevordering van private R&D heeft het kabinet een aantal maatregelen genomen die niet alleen de stimulans voor private R&D vergroten, maar ook de samenwerking van overheden, kennisinstellingen en het bedrijfsleven versterken. Voorbeelden hiervan zijn stroomlijning van het innovatie-instrumentarium, de opzet van de interdepartementale programmadirectie Kennis en Innovatie, het versterken en uitbreiden van het basispakket, uitbreiden van de bestaande innovatieprogramma's en inzet op duurzaam inkopen door overheid. Decentrale overheden spelen een rol bij het vergroten van de toepasbaarheid van fundamenteel onderzoek; zij zijn intermediair tussen partners en dragen bij aan inpassing van innovatie in het ruimtelijk economisch beleid. Omdat blijkt dat buitenlandse bedrijven – gemeten naar de openheid van de Nederlandse economie – relatief weinig R&D verrichten in Nederland, richt het Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) zich bijvoorbeeld meer op het aantrekken van kennisintensieve investeringen uit het buitenland. Hieronder wordt het scala aan maatregelen van het kabinet nader uitgewerkt.

⁷ H.P.G. Erken en M.L. Ruiter (2005), *Determinanten van de private R&D-uitgaven in internationaal perspectief*, Ministerie van Economische Zaken, Onderzoeksreeks, Publicatienummer 05O108, Den Haag; OECD (2006), *OECD Economic Surveys. Netherlands, 2006*, Parijs, blz. 106-107.

Stroomlijning en samenwerking

Per brief van 20 december 2007 is de Tweede Kamer geïnformeerd over de plannen van het kabinet voor een *Rijksbreed bindend, uniform uitvoeringskader voor subsidies* zoals deze zijn aangekondigd in het programma Regeldruk bedrijven en de Nota Vernieuwing Rijksdienst⁸. De Tweede Kamer heeft hier instemmend op gereageerd. Doel van dit rijksbrede kader is om de uitvoerings- en administratieve lasten van alle rijkssubsidies van departementen aan burgers, bedrijven, instellingen en mede-overheden te reduceren. Het gaat hierbij om de vereenvoudiging en uniformering van voorwaarden en procedures van de uitvoerings- en verantwoordingseisen. De interdepartementale uitwerking van het kader inclusief passende juridische regelgeving is naar verwachting in het najaar van 2008 gereed.

De interdepartementale *programmadiirectie Kennis en Innovatie* heeft de lange termijn strategie 'Nederland Ondernemend Innovatieland: Naar een agenda voor duurzame productiviteitsgroei' ontworpen. Met deze lange termijn strategie presenteert het kabinet een integrale strategie op het gebied van R&D en innovatie langs drie lijnen: versterken en benutten van talenten, versterken en benutten van publiek en privaat onderzoek en bevorderen van innovatief ondernemerschap. Daarnaast worden binnen het project ook maatschappelijke innovatieagenda's opgesteld op gebieden als veiligheid, water, energie en zorg. Dat vraagt bij uitstek om een rijksbrede aanpak. In deze directie werken daarom alle departementen die voor de betreffende beleidgebieden verantwoordelijk zijn. Ook decentrale overheden nemen een groot aantal initiatieven op het gebied van innovatie (zie bijvoorbeeld de acties die genoemd worden in de boxen in dit hoofdstuk). Daarbij wordt soms zelfstandig, maar vaak ook samen met de Rijksoverheid gewerkt.

Een organisatie als het *InnovatieNetwerk* heeft uitstraling op verschillende beleidsterreinen en ministeries. Deze onafhankelijke organisatie, bekostigd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), werkt aan innovaties op thema's als 'Kas als energiebron', 'Nieuwe Rivieren' en 'Gezonde Samenleving'.

Box 3.1 Decentrale overheden en stroomlijning subsidies

Omnibus decentraal, Overijssel en Gelderland

De provincies Overijssel en Gelderland hebben het initiatief genomen tot het aanmelden van de Omnibus Decentraal Regeling: een staatssteunkader voor alle Nederlandse decentrale overheden op het gebied van onderzoek, ontwikkeling en innovatie. De Omnibus Decentraal Regeling heeft de meldingsplicht aan de Europese Commissie in een keer vervuld voor O&O&I-initiatieven van provincies en gemeenten ter waarde van meer dan €3,7 miljard voor de komende 9 jaar. Dit scheelt veel administratieve lasten en projecten kunnen van start zonder eerst op goedkeuring te wachten. Met de Omnibus Decentraal in de hand kunnen de provincies sneller uitvoering geven aan het regionaal economisch beleid.

⁸ Brief van het Ministerie van Financiën aan de voorzitter van de tweede Kamer der Staten-Generaal d.d. 20 december, Kamerstuknummer 31031 / 29949, nr. 20.

Beleidsinzet innovatie

Het basispakket voor innovatie wordt uitgebouwd en gerichte investeringen in (sleutel)gebieden waarin Nederland internationaal het verschil kan maken worden voortgezet.

Het basispakket

Het basispakket is voor alle ondernemers toegankelijk. Het omvat instrumenten voor de diverse fasen van het ondernemerschap, van het starten van een onderneming tot de overdracht of de beëindiging. Ook worden de eerste stappen naar innoveren en internationaal ondernemen gestimuleerd.

- De *WBSO* (fiscale stimuleringsregeling R&D) wordt stapsgewijs geïntensiveerd met € 39 mln. in 2009 tot € 115 mln. in 2011, gericht op verbreding van de definitie van speur en ontwikkelingswerk (S&O) met ontwikkeling van nieuwe diensten door innovatieve toepassing van programmatuur.
- Met de start van het nieuwe *innovatiekrediet* medio dit jaar wordt in de behoefte van bedrijven aan een kredietfaciliteit voor risicovolle innovatieprojecten voorzien. Dit betreft een eerste stap naar een kredietfaciliteit die zich richt op het MKB. Voor deze eerste stap is momenteel structureel een budget van circa € 25 mln. vrijgemaakt. Bij de begroting van 2009 wordt een verdere intensivering voorzien, oplopend tot in totaal € 50 mln. per jaar in 2010.
- De succesvolle *innovatievoucherregeling* wordt in de periode 2008 tot en met 2010 uitgebreid van 6000 naar 8000 vouchers en bedient alle MKB-bedrijven. De voucher kan ook worden ingezet voor de kosten die gemoeid zijn met het aanvragen en verkrijgen van een (inter)nationaal octrooi. Het kabinet zal het gebruik van de vouchers op domeinen als duurzaamheid, ICT, sociale innovatie en maatschappelijke thema's verder stimuleren. Het jaarlijkse budget voor deze regeling is circa € 30 mln. met een verwachte oloploop naar € 42 mln. in 2011 en 2012 indien de aanvullende post middelen uit het beleidsprogramma voor de vouchers aan de EZ-begroting worden toegevoegd. Een recente evaluatie geeft een positief beeld van de innovatievoucher. De kracht van het instrument is gelegen in de laagdrempeligheid en het brede bereik bij het MKB. De aandachtspunten uit de evaluatie worden in het flankerende beleid rondom de innovatievouchers opgepakt. Om de verzilvering te stimuleren wordt Syntens ingezet om MKB-bedrijven te begeleiden om tot een match te komen met kennisinstellingen en waar nodig te helpen met formuleren van een kennisvraag. Daarnaast worden kennisinstellingen geprikkeld om een actief beleid voor vouchers te voeren.
- Het budget voor *innovatieprestatiecontracten* (IPC's) zal – vanwege het grote aantal aanvragen – in 2008 eenmalig worden opgehoogd tot circa € 32 mln. Tevens heeft het kabinet besloten om vanaf 2009 structureel middelen vrij te maken: oplopend van € 10,5 mln. in 2009 tot € 21 mln. in 2012. Ook deze intensivering is afhankelijk van dekking uit de aanvullende post middelen.
- Er komt een nieuw instrument (*prepare2start*) gericht op starters op buitenlandse markten, met als kern het huidige Programma Starters Buitenlandse markten (PSB). Het Programma Economische Samenwerking Projecten (PESP) wordt uiterlijk 1 januari 2010 als zelfstandig programma beëindigd. Haalbaarheidsstudies zullen in de toekomst alleen binnen het programmatische pakket (via *2g@there*) mogelijk blijven.
- Met het oog op *verbeteren van intellectueel eigendom* zet Nederland zich sterk in voor verdere harmonisatie van het Europese octrooibeleid, met name het tot stand brengen van een Europees geschilbeslechtingsstelsel en het gemeenschapsoctrooi. In 2009 moet toetreding van Nederland tot het Verdrag van Singapore wettelijk geregeld zijn, waarmee een belangrijke uitbreiding en vereenvoudiging van het merkenrecht wordt gerealiseerd.

Box 3.2 Decentrale overheden innovatie en MKB

Achterhoeks Centrum voor Technologie (Gelderland)

Een voorbeeld van brede MKB-ondersteuning in Gelderland is het succesvolle Achterhoeks Centrum voor Technologie (ACT), een initiatief van een aantal Achterhoekse ondernemers. Met dit centrum worden op laagdrempelige wijze Achterhoekse MKB-ondernemers geholpen bij innovatie en strategie. Het motto is "Van ondernemers, voor ondernemers". Het ACT wordt door ondernemers gestuurd. Gelderland wil in andere regio's vergelijkbare initiatieven steunen.

Utrecht Innovatie Partner (UIP)

UIP biedt het MKB hulp bij de uitwerking van commercieel innovatieve ideeën. Het is een initiatief van de Taskforce Innovatie, ABN Amro, Fortis Bank, ING Bank en Rabobank. UIP screent de ideeën waarna de ondernemers de ideeën onder begeleiding uitwerken tot een operationeel businessplan. Dit businessplan wordt vervolgens door het Utrecht Innovatie Comité beoordeeld op de kracht van de innovatieve ondernemer, innovativiteit van het idee, commerciële waarde en financierbaarheid. Een positief oordeel van het comité vergroot niet alleen de kans op financiering, maar geeft ook toegang tot allerlei innovatienetwerken.

Innovatieprogramma's op sleutelgebieden

Met de innovatieprogramma's en 2g@there – een programma dat voorziet in de programmatische bewerking van prioritaire buitenlandse markten – werkt het kabinet aan sterke en internationaal toonaangevende clusters om de private R&D-investeringen omhoog te stuwen, de interactie tussen kennisinstellingen en bedrijven te verbeteren en de aantrekkingskracht op kennisinvesteringen van buitenlandse bedrijven te versterken. Ten tijde van het NHP Voortgangsrapport 2007 liepen reeds 5 innovatieprogramma's: *Point-One*, *Food & Nutrition Delta*, *Waterzuivering*, *Automotive en Maritiem*. Voor *Point-One* is in juli 2008 een reservering voor een vervolgfase, *Phase2*, gedaan. Daarbij is het programma verbreed met mechatronica en robotica, waar het oorspronkelijke programma zich beperkte tot nanoelektronica en embedded systems. Het nieuwe programma zal verder vooral inzetten op een verdere intensivering van de internationale positionering en R&D-samenwerking, integratie tussen de genoemde werkterreinen en betrokken partijen in het veld, zoals MKB en kennisinfrastructuur. Voor de vervolgfase is € 153,3 mln. gereserveerd voor de periode 2009-2012.

Eind 2007 zijn ook 3 nieuwe innovatieprogramma's gestart, waardoor er inmiddels acht programma's lopen:

- *Materialen* (reservering 20 december 2007) gericht op het gebied van high tech materialen met een gereserveerd budget van € 34,8 mln. voor 4 jaar (2008 – 2011).
- *Chemie /Polymeren* (reservering 20 december 2007) is gericht op de uitvoering van drie programma's uit het Businessplan Chemie: Polymeren Innovatie Programma, Roadmap Procesintensificatie en Human Capital Agenda Chemie met een gereserveerd budget van € 52,35 mln. voor 4 jaar (2008 – 2011).
- *Life Sciences & Gezondheid* (reservering 20 december 2007) gericht op de doorgroei van life sciences bedrijven, met een gereserveerd budget van € 30 mln. voor 4 jaar (2008 – 2011). Ook het Innovatiekrediet zal een belangrijk knelpunt uit deze sector helpen oplossen, financiering vanuit het Innovatiekrediet is niet meegenomen in de gereserveerde € 30 mln.

Daarnaast worden in 2008 de mogelijkheden verkend voor een overkoepelend innovatieprogramma in de dienstensector op de gebieden van ICT, logistiek en pensioenen. Ook wordt per

innovatieprogramma een internationale strategie opgesteld, gericht op samenwerking met de beste partners in Europa en wereldwijd en het aantrekken van buitenlandse investeringen. De op onderdelen al lopende samenwerkingverbanden met Eureka en de Joint Technology Initiatives zijn hiervan onderdeel. In totaal heeft de overheid inmiddels ruim € 550 mln. gereserveerd voor de innovatieprogramma's en wordt gekeken naar de versterking van deze programma's.

Box 3.3 Decentrale overheden en programmatische aanpak

Biomedcluster, Amsterdam

In de afgelopen jaren hebben bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid succesvol samengewerkt in de Life Sciences, onder de naam *Amsterdam Biomed Cluster*. Binnen de kennisinstellingen zijn hiertoe Technology Transfer Bureaus opgericht. In het nieuwe Life Sciences Centrum Amsterdam gaan deze Technology Transfer Bureaus samenwerken. Eén van de belangrijkste doelen daarbij is de aanwezige kennis optimaal om te zetten in producten en naar de markt te brengen. Het nieuwe Life Sciences Fonds Amsterdam zal als investeringsmaatschappij klaar staan om te investeren in Amsterdamse Life Sciences bedrijven.

Maatschappelijke innovatie

Zoals gerapporteerd in het NHP Voortgangsrapport 2007 is gestart met het opstellen van maatschappelijke innovatieagenda's (MIA) waarin een verbinding wordt gelegd tussen het benutten/uitbouwen van economische sterktes en het oplossen van maatschappelijke problemen. Onderdeel van de maatschappelijke innovatie agenda's is dat kennisinstellingen, bedrijfsleven en overheid samenwerken om een bijdrage te leveren aan maatschappelijke uitdagingen. In 2009 starten nieuwe innovatieprogramma's op de gebieden zorg, energie, water, onderwijs en veiligheid. Binnen het thema water zijn onlangs twee projecten van start gegaan: Flood Control 2015 (kustbewaking) en Building with Nature (eco-dynamisch ontwerpen).

Sociale innovatie

Het Innovatieplatform en het Ministerie van Economische Zaken zijn al enige jaren bezig om met behulp van creatieve en flexibele instrumenten als innovatievouchers en IPC's en met gerichte intermediairs als Syntens, SenterNovem en het Nederlands Centrum voor Sociale Innovatie (NCSI) zoveel mogelijke bedrijven en organisaties een innovatieve impuls te geven. In lijn met de ambities uit het rapport "Nederland in de wereld"⁹ zullen het Ministerie van Economische Zaken en het Innovatieplatform de komende jaren extra aandacht geven aan dit zogeheten 'slimmer werken' om uiteindelijk het aantal bedrijven dat daartoe een impuls krijgt te vergroten.

Eco-efficiënte innovatie

Het kabinet zet in op de ontwikkeling en toepassing van eco-efficiënte innovaties om te komen tot een duurzame samenleving waarin een krachtige economie samengaat met een schoon milieu. Zo stimuleert het kabinet de ontwikkeling van de biobased economy: vervanging van fossiele grondstoffen door hernieuwbare grondstoffen van biologische oorsprong in de chemie. In de overheidsvisie¹⁰ op de biobased economy worden een aantal maatregelen gepresenteerd, zoals vorming van consortia voor bioraffinage, en stimulering van ontwikkeling en vermarkting van bio-performance materialen. Hiervoor is een startbudget van €30 mln. beschikbaar. Ook bevordert het kabinet duurzame innovatie in het MKB. In een pilotproject van ruim 1½ jaar worden MKB-bedrijven aangezet tot het meer integreren van duurzaamheid in hun innovatieve ontwikkelingen.

⁹ Innovatieplatform, Nederland in de wereld, Versterken van de concurrentiekracht voor de toekomst van Nederland, 2008.

¹⁰ Tweede Kamer 2007 - 2008, 29 575, nr. 16.

Uitgangspunt van eco-efficiënte innovatie is het aanmoedigen van duurzaam gebruik van hulpbronnen en versterking van de synergie tussen milieubescherming en economische groei. Nederland heeft in het Duurzaamheidsakkoord van 1 november 2007 aangegeven dat men de vastgestelde klimaatdoelstellingen van 2020 wil realiseren en tegelijkertijd koploper wil zijn op het gebied van energie- en klimaatinnovatie (zie verder voor duurzaamheid paragraaf 3.2.4).

Bovendien stimuleert de Rijksoverheid samen met andere overheden en semioverheden de markt voor duurzame producten door het geven van het goede voorbeeld en door zelf als grootste inkoper van Nederland duurzame producten te kopen. De Rijksoverheid heeft afgesproken om in 2010 bij 100% van haar inkoop duurzaamheid mee te nemen: voor provincies en waterschappen is dit 50%. De gemeenten streven naar 75% in 2010 en 100% in 2015. Het programma Duurzaam Inkopen stimuleert overheden om milieu- en sociale aspecten mee te nemen bij de inkoop van producten en diensten. Om duurzaam inkopen in de praktijk te brengen en de duurzaamheid van een inkoop meetbaar te maken, ontwikkelt SenterNovem in opdracht van het ministerie van VROM duurzaamheidscriteria. Overheden kunnen die criteria en bijbehorende bestekteksten bij hun inkoop en aanbestedingen gebruiken om zo invulling te geven aan de doelstelling voor duurzaam inkopen. De criteria komen tot stand in overleg met diverse marktpartijen en inkoopdeskundigen. In het voorjaar 2009 zijn er voor alle belangrijke productgroepen duurzaamheidscriteria beschikbaar op basis waarvan de overheden alleen de meest duurzame producten kopen. De overheid zal als launching customer parallel aan het inkoopbeleid specifiek aandacht schenken aan duurzame innovatieve producten, opdat bedrijven eerder bereid zijn te investeren in innovatieve oplossingen.

Ruimtelijk economisch beleid

Het kabinet zet in op versterking van de Ruimtelijke Hoofdstructuur met nationale stedelijke netwerken en nationale landschappen voor een betere economische concurrentiepositie en duurzame ruimtelijke kwaliteit. In dit kader werkt het kabinet samen met partners in de regio aan de uitbouw van gebiedsgerichte clusters die (economisch) van nationale en internationale betekenis zijn. Ook de middelen die Nederland krijgt vanuit de Europese structuurfondsen kunnen hiervoor worden aangewend. Concreet gaat het om:

- De zes gebiedsgerichte Pieken in de Delta-programma's; inclusief cofinanciering door andere overheden gaat het om tenminste € 542 mln. in deze kabinetsperiode.
- Het Programma Randstad Urgent, de Brainport Zuidoost-Nederland, Oost-Nederland (voedseltechnologie) en Noord-Nederland (energie). Via de in het Coalitieakkoord gereserveerde middelen (FES) is in deze kabinetsperiode € 125 mln. extra beschikbaar voor de verbetering van het internationale vestigingsklimaat in deze regio's.
- Noord-Nederland, waar vanuit het Zuiderzeelijnpakket € 300 mln. extra beschikbaar is. Daarnaast is er voor delen van Noord-Nederland en Limburg bedrijfsgerichte investeringssteun mogelijk.

Box 3.4 Decentrale overheden en kansrijke clusters

Maintenance Valley, (Noord-Brabant)

Brabant is (samen met Zeeland) gestart met een triple 'o' aanpak (overheid, onderwijs en ondernemers) in de luchtvaart: een relatief kleine maar zeer innovatieve sector die in Brabant sterk is vertegenwoordigd. Thans wordt het initiatief verbreed naar onderhoud voor procesindustrie, energie, scheepsbouw en logistiek. Daartoe is World Class Maintenance opgericht: een samenwerkingsverband van de drie 'o's gericht op concrete innovatieprojecten voor bedrijfsleven en scholen. ROC's en HBO's in Brabant, Zeeland en Rijnmond bundelen de krachten voor o.a. een

lectoraat en gezamenlijke kennisontwikkeling. Grote bedrijven in luchtvaart, procesindustrie en scheepsbouw ontwikkelen samen cross-sectorale innovaties in onderhoud.

Technologische Top Regio (TTR), Limburg

Noord Rijn Westfalen, Noord-Brabant, beide Limburgen, Vlaams-Brabant en Luik hebben op initiatief van Limburg op 10 april 2008 het startschot gegeven voor een Technologische Top Regio (TTR). In de TTR gaan de partners uit van onderzoek, technologie en innovatie als gemeenschappelijke motor. Als eerste stap is bekeken wat de topsectoren van de TTR zijn en in welke mate de TTR daarmee competitief zal kunnen optreden binnen een Europese en mondiale context. Stip op de horizon is een TTR als Europese innovatiehotspot en afgestemde innovatieagenda's op basis van 2 à 3 gekozen topclusters.

Kennis

Het percentage hoger opgeleiden in onze beroepsbevolking tussen de 25 en 44 jaar bedraagt bijna 35%. In de afgelopen negen jaar is dit percentage met ongeveer 7 procentpunt gestegen.

Onderstaande tekst zal ingaan op hoger onderwijs, kenniswerkers en onderzoek. Voor overige onderwerpen op het gebied van menselijk kapitaal zoals schooluitval en Leven Lang Leren zie § 4.4.

Hoger onderwijs, onderzoek en wetenschap

De strategische beleidsvisie gericht op hoger onderwijs en onderzoek is te vinden in de beleidsnotitie "Het Hoogste Goed", de Strategische agenda voor het hoger onderwijs-, onderzoek en wetenschapsbeleid.¹¹

In het Coalitieakkoord Balkenende IV is er voor hoger onderwijs en onderzoek extra geld gereserveerd. Voor het hoger onderwijs is dat oplopend tot indicatief € 271 mln. in 2011. Het kabinet gaat daarnaast meer investeren in het verhogen van studiesucces en kwaliteit, hiervoor is in 2008 €11 mln. beschikbaar. Onderdeel hiervan zijn:

- Het toezicht op de kwaliteit van het hoger onderwijs wordt gericht op het stimuleren van kwaliteit en differentiatie. Toename van de kwaliteit moet meetbaar zijn aan de hand van hogere scholingsniveaus van docenten, de differentiatie van het onderwijs en de onderwijsintensiteit. Een van de uitwerkingen hiervan is het sluiten van een convenant met hogescholen om docenten beter te belonen en op te scholen.
- Universiteiten en hogescholen moeten worden uitgedaagd om meer te leveren dan de basiskwaliteit en uitval van studenten dient voorkomen te worden. Hierover zijn meerjarenafspraken gemaakt met de universiteiten en hogescholen;
- Studenten moeten uitgedaagd worden om meer dan alleen het basisprogramma van hun studie te doen. In het kader van het Sirius-programma kunnen universiteiten en hogescholen subsidieaanvragen doen gericht op het vergroten van excellentie in het onderwijs. Selectie van de meest veelbelovende aanvragen voor de eerste tranche heeft reeds plaatsgevonden, een tweede tranche zal volgen in het schooljaar 2009/2010. Voor het Sirius-programma is €50 mln uit het FES beschikbaar.

In het Voortgangsrapport 2007 is gerapporteerd over een aantal *experimenten in het hoger onderwijs*.

- In het eindrapport 'Wegen voor Talent' van de Commissie Ruim Baan voor Talent zijn de uitkomsten van experimenten met o.a. *selectie van studenten en collegegeldverhoging* geëvalueerd en een aantal aanbevelingen gedaan. Eén van de hoofdpunten uit de beleidsreactie

¹¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2007-2008, 31 288, nr.1

op het rapport is de introductie van studiekeuzegesprekken in het hoger onderwijs. Verder worden selectie en collegegelddifferentiatie mogelijk voor opleidingen met een kleinschalig, intensief en residentieel onderwijs (zoals nu de zogenaamde colleges in de bachelorfase, maar in de toekomst mogelijk vergelijkbare opleidingen in de masterfase). Het gaat hierbij om opleidingen waarbij sprake is van een onderwijsconcept dat (onder meer) gepaard gaat met aanmerkelijk verhoogde onderwijsintensiteit.

- De opleidingen in het experiment Open Bestel starten in studiejaar 2007-2008, 2008-2009 en 2009-2010. Bovendien heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aangekondigd om met een aantal externe deskundigen uit te werken wat precies in de Nederlandse context op de middellange termijn onder een open bestel kan worden verstaan, en wat de voor- en nadelen zijn. De Commissie Experimenten Open Bestel Hoger Onderwijs zal op korte termijn (voor 1 oktober 2008) op verzoek van de directie Hoger Onderwijs en Studiefinanciering in opdracht van het Ministerie van OCW een advies opstellen over de mogelijke scenario's van een open bestel in het Nederlandse hoger onderwijs. Dit zal worden uitgevoerd door het onderzoeksbureau SEO.

Op het gebied van onderzoek en wetenschap zijn de belangrijkste beleidswijzigingen die zijn aangekondigd in de strategische agenda:

- Er zal extra worden geïnvesteerd in wetenschappelijk toptalent. De Vernieuwingsimpuls zal worden gecontinueerd en substantieel worden versterkt. Daarbij zal de eigen bijdrage van universiteiten vervallen. Hierdoor krijgen geselecteerde onderzoekers meer ruimte om zelf te bepalen waar zij hun onderzoek willen verrichten. Door middelen meer in competitie in te zetten, de tweede geldstroom te versterken en budgetten sterker te binden aan sterke onderzoekers worden op de meest effectieve wijze de budgetten verbonden aan wetenschappelijke prestaties. Om de doorstroming van vrouwen in hogere wetenschappelijke functies te stimuleren wordt structureel een bedrag van €1 mln. (oplopend tot €2 mln. vanaf 2010) toegevoegd aan het Aspasia-programma. Bij een positieve evaluatie zal het Mozaïek programma (voor allochtonen) van NWO worden gecontinueerd, waarbij NWO en OCW vanaf 2010 ieder €2 mln. zullen inzetten.
- Wat betreft de opleiding van onderzoekers zal onderzocht worden hoe kenmerken van de graduate schools in de Verenigde Staten geïntroduceerd kunnen worden in de Nederlandse situatie. Dit kan de ruimte die het Nederlandse promotiestelsel aan talentvolle onderzoekers biedt verder vergroten. Er is een experiment gestart in een subsidieprogramma dat door NWO wordt uitgewerkt.
- Het zogenaamde Netherlands Genomics Initiative (NGI) wordt verlengd tot en met 2012, zodat het optimale economische en maatschappelijke rendement in de vorm van toepassingen uit dit in 2002 gestarte programma kan worden gehaald. Voor de genoemde tweede periode is een subsidie van €271 mln. begroot.

Modern migratiebeleid / kennismigranten

Dit kabinet wil Nederland aantrekkelijker maken voor buitenlands talent en streeft naar een selectief uitnodigend arbeidsmigratiebeleid voor de top van de arbeidsmarkt. Dit wordt gerealiseerd via de implementatie van de vorig jaar genoemde kabinetsnotitie 'Naar een Modern Migratiebeleid'. Daarnaast richt het interdepartementale project "Ketenaanpak Kennismigranten" zich op de integrale keten van 'branding' tot 'living', in aansluiting op het pamflet "Pleisterplaats voor Kennistalent" van onder andere VNO-NCW en het recente advies "Nederland in de Wereld" van het Innovatieplatform.

De sinds eind 2004 operationele Kennismigrantenregeling heeft de toegang voor buitenlandse werknemers al aanzienlijk versoepeld en heeft geleid tot een efficiëntere samenwerking van de IND met bedrijven en kennisinstellingen. Daarnaast vindt in 2008 besluitvorming plaats over het zogenoemde extra dienstverleningspakket en andere initiatieven om Nederland aantrekkelijker te maken en gericht talent aan te trekken. Met het extra dienstverleningspakket kunnen bedrijven en kennisinstellingen die een wezenlijke bijdrage leveren aan de Nederlandse concurrentiepositie en kenniseconomie en die de afgelopen jaren hebben bewezen zeer integer met de IND samen te werken extra gefaciliteerd worden bij toelating en verblijf van kennismigranten.

Aantrekken kennisintensieve investeringen

Het Netherlands Foreign Investment Agency (NFIA) richt onder andere op het aantrekken van hoogwaardige buitenlandse investeringen waaronder kennisintensieve R&D. In dat kader past ook een verdere uitbreiding van het zogenaamde 'investor development' (ID). ID is gericht op de verankering van de in Nederland gevestigde buitenlandse bedrijven, het op peil houden van het vestigingsklimaat, het signaleren van knelpunten, maar ook het signaleren van plannen voor nieuwe (kennisintensieve) investeringen. De inzet op het aantrekken van buitenlandse R&D investeringen lijkt zijn vruchten af te werpen. De afgelopen 2 jaar heeft er een flinke stijging plaatsgevonden van het aantal buitenlandse R&D investeringsprojecten (van 6 projecten in 2005 naar 20 in 2007,) en de bijbehorende investeringen (van €18 naar €30 mln. in 2007, dit betreft uitsluitend R&D). Dit is een kentering op één van de zwakke plekken van de Nederlandse private R&D performance.

De Europese Onderzoeksruimte (ERA)

Door de steeds sterkere trend naar internationalisering van onderwijs en onderzoek gaat het Europees beleid een steeds belangrijker rol spelen. Vorig jaar heeft het kabinet zijn visie op het toekomstige Europese onderzoek- en wetenschapsbeleid bij het parlement onder de aandacht gebracht, naar aanleiding van het EU-Groenboek "De Europese Onderzoeksruimte: Nieuwe Perspectieven". In de loop van 2008 zullen concrete voorstellen van de Europese Commissie worden besproken in de Raad. In dit kader zal Nederland zich beraden over de nationale bijdragen aan de voorgestelde initiatieven.

Het streven van Nederland is om de accenten in het onderzoek- en wetenschapsbeleid goed te laten aansluiten bij de Europese ontwikkelingen. In dit stadium kan het volgende gezegd worden over concrete Nederlandse bijdragen aan relevante aspecten van de Europese onderzoeksruimte:

- Nederland behoort tot de succesvolste participanten van Europese Kaderprogramma's voor onderzoek en technologische ontwikkeling. Ook in het vorig jaar gestarte 7^e EU Kaderprogramma heeft Nederland deze positie weten te handhaven. Dit betekent dat vanuit Nederland voorstellen worden ingediend die de concurrentie met anderen goed aankunnen en dat er sprake is van grensoverschrijdende R&D samenwerking van bovengemiddeld niveau. Nederlandse indieners hebben in KP7 de hoogste slagingskansen om voor ondersteuning in aanmerking te komen en Nederland behoort tot de eerste zes in absolute aantallen deelnemers en projectcoördinatoren, en in absolute ontvangsten.
- Nederland was in de afgelopen jaren een pleitbezorger van de Europese initiatieven die de samenwerking tussen private en publieke partijen en de coördinatie tussen nationale onderzoeks- en R&D programma's bevorderen. Voorbeelden hiervan zijn de European Technology Platforms, Joint Technology Initiatives, het Permanente Comité voor Landbouwkundig Onderzoek en Artikel 169 initiatieven. Nederland is ten opzichte van de andere lidstaten ook één van de belangrijkste

deelnemers aan de zogenaamde ERA-netten van het Zesde en Zevende Kaderprogramma, waarmee eveneens samenwerking- en afstemming tussen nationale onderzoeksprogramma's van de lidstaten wordt beoogd.

- De concrete invulling van de Europese voorstellen ter verbetering van het loopbaanbeleid en mobiliteit en een optimaal gebruik van de Europese instrumenten hiervan, de zogenaamde Marie Curie Beurzen, krijgt momenteel volop aandacht. In het kader van de beleidsrijke dialoog met de universiteiten worden afspraken gemaakt over het versterken van hun HRM-beleid, gericht op betere loopbaanperspectieven voor jonge onderzoekers, vrouwen en allochtonen.
- Nederland levert ook een actieve bijdrage aan het ERA-MORE mobiliteitsportaal dat sinds 2004 bestaat om onderzoekers te ondersteunen in hun carrière en persoonlijke ontwikkeling door middel van internationale mobiliteit. Aan NWO wordt een subsidie verstrekt voor het uitvoeren van het Rubicon-programma waarmee jonge veelbelovende onderzoekers na hun promotie ervaring kunnen opdoen door een verblijf van 2 jaar aan een buitenlandse onderzoeksinstelling.
- De recente lancering van de Europese Research Council vormt een belangrijke vernieuwing binnen de Europese Onderzoeksruimte. Binnen de European Research Council (ERC) worden, net als in de Vernieuwingsimpuls in Nederland, onderzoeksmiddelen persoonsgericht en in competitie ingezet. Hierdoor kan de Vernieuwingsimpuls een belangrijke bijdrage leveren aan een succesvolle deelname van Nederlandse wetenschappers in de ERC. De eerste resultaten voor Nederland binnen de ERC zijn zeer positief.
- Voor de nationale beleidsbeslissingen en de aansluiting van Nederland op de ESFRI-roadmap zijn de aanbevelingen van de Commissie Nationale Roadmap Grootschalige Onderzoeksfaciliteiten (Commissie Van Velzen) uit december 2007 van belang. Momenteel wordt op verzoek van de minister van OCW onderzocht hoe Nederland de door de Commissie Van Velzen geprioriteerde projecten financieel kan ondersteunen. Voor de nationale financiering voor deelname aan de ESFRI-projecten krijgt NWO in 2009 €16 mln. extra.

Box 3.5 Decentrale overheden en Europese Onderzoeksruimte

Crossworks project (Eindhoven)

Het Cross Works project wordt door het 6de Kaderprogramma van de Europese Commissie gefinancierd voor ruim € 520.000. Het project richt zich op een verbetering van het (grensoverschrijdend) beleid voor R&D; projectpartners zijn gelegen in de ELA driehoek (Eindhoven, Leuven en Aken) en Helsinki-Tallinn. Resultaten van het project zijn: een desk study naar publiek onderzoeks- & ontwikkelingsbeleid, interviews met belanghebbenden, het identificeren van modellen van overheidssturing, aanbevelingen voor verbetering van grensoverschrijdend R&D beleid, en een strategie voor regionale implementatie. Bijzonder is dat de Europese modellen en strategieën worden vergeleken met die in 2 concurrerende regio's buiten de EU, namelijk Waterloo in Canada en Singapore in Zuidoost Azië.

ICT

Beschikbaarheid internet

Binnen Europa neemt Nederland een koppositie in als het gaat om het aantal huishoudens met een breedbandaansluiting. Door de aanzienlijke concurrentie is het prijsniveau bovendien relatief aantrekkelijk. Uit onderstaande tabel 3.1 blijkt dat het aandeel huishoudens met toegang tot breedband internet substantieel hoger is in Nederland dan het gemiddelde van de EU-27 en het Eurogebied. Het hoge gebruik zorgt bovendien voor een gunstige positie voor het ontwikkelen van

diensten. Ook is Nederland binnen Europa één van de koplopers op het gebied van investeringen in volledige glasvezelnetwerken.

Tabel 3.1 Huishoudens met toegang tot breedband internet (%)

	2005	2006	2007
Nederland	54%	66%	74%
Eurogebied	23%	31%	42%
EU 27	23%	30%	42%

Bron: Eurostat, percentage of households having a broadband connection

ICT in onderwijs

Bijna alle onderwijsinstellingen in Nederland beschikken over internet. De inspanningen zijn in Nederland vooral gericht om het gebruik van ICT te bevorderen, en uiten zich door verschillende initiatieven. Stichting Kennisnet ICT op school is de publieke ICT-ondersteuningsorganisatie van, voor en door het onderwijs. Uitgangspunt is het faciliteren en ondersteunen van iedere school (en de daaraan verbonden individuen) die leren wil vernieuwen met ICT. De doelgroep van de stichting zijn de scholen in het primair, voortgezet onderwijs en de mbo-instellingen. Professionalisering van docenten en management is één van de speerpunten van de organisatie. Dit krijgt onder andere vorm binnen het ambassadeursprogramma. Inmiddels zijn er ongeveer 400 ICT-ambassadeurs in het primair- en voortgezet onderwijs.

Kennisnet ICT en Surfnets werken samen aan innovatieve, educatieve ICT-toepassingen, die voor het hele onderwijs in Nederland beschikbaar zijn en op grote schaal kunnen worden gebruikt. Daarnaast is er de Kennisrotonde; een virtueel kennisnetwerk voor scholen in het primair- en voortgezet onderwijs in Nederland. Op de rotonde zijn scholen bezig met kennis halen, brengen, uitwisselen, verspreiden en, indien nodig, samen ontwikkelen naar aanleiding van door scholen ingediende ICT-vraagstukken.

Box 3.6 Decentrale overheden en ICT in onderwijs

Breedbandnetwerk Onderwijs Amsterdam

Onlangs heeft de Gemeente Amsterdam €900.000 uitgetrokken voor de aansluiting van Amsterdamse scholen op het Breedbandnetwerk Onderwijs Amsterdam (BOA). Dit geld is bedoeld als bijdrage voor de aansluitkosten en voor voorlichting en training van docenten over het systeem. Ongeveer 85 procent van de Amsterdamse scholen krijgt daardoor in 2008 supersnel internet. Aldus wordt het mogelijk meer kinderen tegelijk gebruik te laten maken van audiovisuele leermiddelen en nieuwe onderwijsvormen te gebruiken.

Digitale overheid

De digitale overheid krijgt verder vorm met de website www.antwoordvoorbedrijven.nl. Deze website is in de zomer 2008 van start gegaan en wordt dé ingang voor alle vragen van ondernemers aan de overheid en biedt branchegerichte informatie over wet- en regelgeving, vergunningsvereisten, subsidies, toezicht en belastingen. Tevens zal het, naast direct bij de desbetreffende overheidsorganisaties, ook via deze site mogelijk worden om een vergunning of een subsidie aan te vragen (zie verder voor bedrijvenloket paragraaf 3.2.2).

Bij de uitvoeringsorganisaties introduceert Nederland vraaggestuurd (elektronisch) accountmanagement. Momenteel wordt de basis daarvoor gelegd met het Gemeenschappelijk Klanten Bestand (GKB).

Box 3.7 Decentrale overheden en de digitale overheid

Persoonlijke Internet Pagina (Den Haag)

Den Haag heeft de expliciete ambitie om de meest klantvriendelijke stad van Nederland te worden. Innovatie in gemeentelijke dienstverlening is door de gemeente Den Haag aangewezen als één van de speerpunten van beleid. Om de dienstverlening aan ondernemers te versterken werkt Den Haag aan een Persoonlijke Internet Pagina (PIP) voor ondernemers. Hierop ziet de ondernemer wat de stand van zaken is rond zijn procedures. Ook krijgt hij inzage in beschikkingen en vergunningen voor zijn bedrijf.

Horeca 1 (Amsterdam)

Horeca 1 is een nieuwe online procedure voor het aanvragen van vergunningen en ontheffingen in de horeca. Met Horeca 1 hoeft de ondernemer nog maar één keer zijn gegevens te verstrekken om meerdere vergunningen tegelijk aan te vragen. In september 2007 ontving het project in Lissabon een Europese eGovernment Award. Medio 2008 zijn alle Amsterdamse stadsdelen aangesloten op Horeca 1; tegelijkertijd wordt in Den Haag en Nijmegen gewerkt aan invoering. Met behulp van landelijke initiatieven (zoals programma eGem, 'GovUnited' en het programma Ketenherinrichting) worden de resultaten van Horeca1 toepasbaar gemaakt voor alle overige Nederlandse gemeenten. De methodiek van Horeca1 wordt onder andere ook gevolgd voor de samengestelde vergunningsaanvragen voor het organiseren van een evenement.

3.2.2 Ondernemersklimaat

Richtsnoer n°14 Het bedrijfsklimaat aantrekkelijker maken en het particuliere initiatief stimuleren door betere regelgeving.

Richtsnoer n°15 Het ondernemerschap bevorderen en het klimaat voor het MKB verbeteren.

Meer ondernemerschap

Starten bedrijf

Het kabinet gaat de procedures om een bedrijf te starten verder vereenvoudigen. Hierdoor is het nu al mogelijk om een bedrijf binnen een week te starten. Een maatregel die in dit kader wordt genomen is de afschaffing van het verplichte minimumkapitaal. Om regelingen voor starters en kleine ondernemingen beter aan te laten sluiten bij hun situatie heeft het kabinet twee belangrijke maatregelen genomen: er is één loket voor het aannemen van de eerste werknemer gerealiseerd (een werkgever hoeft alleen contact op te nemen met de Belastingdienst) en de mogelijkheden van www.antwoordvoorbedrijven.nl (het vroegere Bedrijvenloket) uitgebreid. Hiermee wordt invulling gegeven aan de doelen ten aanzien van ondernemerschap die zijn gesteld tijdens de Europese Voorjaarsraad 2006.

Bedrijvenloket

De website www.antwoordvoorbedrijven.nl is een belangrijke ingang voor ondernemersvragen aan de overheid op het gebied van wetgeving, subsidies en vergunningen. De informatie die hier te verkrijgen is bestrijkt de hele overheid, zowel het rijk als lokale overheden en overheidsdiensten. De informatie wordt via verschillende kanalen (website, e-mail, telefoon en chat) toegankelijk gemaakt en zondig wordt doorverwezen naar specifieke loketten. De vraag en behoefte van de ondernemer staat hierbij

centraal. De informatie wordt de komende periode ook toegankelijk gemaakt via andere voor bedrijven relevante kanalen, zoals Kamers van Koophandel, gemeenten en brancheorganisaties. Daartoe is de kennisbank van antwoordvoorbedrijven.nl ontwikkeld. Tevens is in 2008 gestart om via antwoordvoorbedrijven.nl snel en direct subsidies of vergunningen aan te vragen. Dit sluit aan op de wens van het kabinet om antwoordvoorbedrijven.nl uit te bouwen tot een loket waar ondernemers 24 uur per dag, 7 dagen in de week zaken elektronisch kunnen afhandelen met de overheid. Eind 2009 zal antwoordvoorbedrijven.nl tevens het contactpunt zijn voor dienstverleners conform de eisen van de Europese dienstenrichtlijn.

Toegankelijke kapitaalmarkt voor ondernemers

Om de toegankelijkheid en beschikbaarheid van kapitaal ten behoeve van meer innovatieve investeringen te vergroten wordt het plafond van de borgstellingsregeling voor het MKB (de BBMKB) verhoogd naar € 730 mln., wordt de toepassing van de BBMKB voor internationaal ondernemen verruimd, worden microkredieten geïntroduceerd en wordt het investeren als 'informele investeerder' aantrekkelijker gemaakt. Voor agrarische bedrijven wordt het Borgstellingsfonds voor de landbouw uitgebreid.

Meer doorgroei

Niet veel ondernemers maken de stap naar het werkgeverschap. Veel ondernemers blijven een zelfstandige zonder personeel. De relatief lagere groeiverwachting van starters zou te maken kunnen hebben met de verplichtingen die samenhangen met de aanneming van personeel. Voorbeelden zijn de belasting- en premieafdrachten (loonadministratie), de (verplichte) uitvoering van levensloop-, spaarloon- en pensioenregeling voor het personeel en de administratie voor lesroosters van scholieren. Maar liefst 21% van de ondernemers heeft wet- en regelgeving als knelpunt ervaren bij uitbreidingsactiviteiten. Dit kan een belemmering vormen voor de (initiële) groei van ondernemingen. Het terugleggen van deze uitvoerende taken van de werkgever naar de overheid of de werknemer kan ondernemers minder terughoudend maken bij het aannemen van personeel.

De kosten om aan verplichtingen te voldoen zijn vanwege de schaal voor kleine bedrijven relatief omvangrijker dan voor grote bedrijven. Na de zomer van 2008 zal het kabinet de Tweede Kamer informeren over de bevindingen en de mogelijkheden die het ziet om het aannemen van het eerste personeel en de doorgroei van bedrijven te bevorderen. In dit kader kan overwogen worden specifiek voor kleine of startende ondernemingen een verlicht regime te introduceren, dat ook recht doet aan de werknemerspositie. Een aangrijpingspunt voor een dergelijk regime betreft de risico's, die overheid heeft neergelegd bij de werkgever. Gedacht kan worden aan het wegnemen van risico's ten aanzien van benodigde werkplekaanpassingen bij het in dienst nemen van jonggehandicapten en het beperken van het maximum voor kleine bedrijven bij de hoogte van de premie in het kader van de regeling Werkhervatting Gedeeltelijk Arbeidsgeschikten (WGA).

Meer snelle groei

Nederland heeft in vergelijking met omliggende landen als het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en ook de VS weinig snelgroeiende bedrijven. Juist deze bedrijven leveren een forse bijdrage aan innovatie, werkgelegenheid en productiviteit. In 2008 wordt – op initiatief van het Ministerie van Economische Zaken en het Innovatieplatform – het programma 'Groeiversneller' opgezet. Dit programma richt zich op Nederlandse bedrijven, die de potentie hebben een forse groeiversnelling te

realiseren. De doelstelling van het programma is om 100 bedrijven in een periode van 5 jaar te ondersteunen bij het realiseren van een omzetgroei van enkele mln. per jaar tot tenminste € 20 mln.

Merkbare verlaging regeldruk

Het kabinet wil merkbaar minder regeldruk voor bedrijven en kiest, voortbordurend op de aanbevelingen van o.a. de OESO, Wereldbank en Commissie Stevens, voor een integrale probleemgestuurde aanpak (waarbij de beleving van de ondernemer centraal staat), gekoppeld aan meetbare doelstellingen. De bredere en diepere aanpak van regeldruk moet in deze kabinetsperiode leiden tot een nieuwe netto reductie van de administratieve lasten met 25%¹², een vermindering van de lasten uit toezicht (reducties met gemiddeld een kwart per geselecteerd domein), nalevingkosten (reductiedoelstellingen gekoppeld aan 30 geselecteerde belastende wetten), vergunningverlening en subsidies. Ook is het doel van het kabinet de dienstverlening en informatievoorziening aan ondernemers te verbeteren. Daarnaast zet het kabinet zich in voor een verlaging van de lastendruk voortkomend uit wetgeving van mede-overheden en Europa ("Better Regulation" en meer specifiek het EU-actieprogramma ter vermindering van de administratieve lasten voor bedrijven met 25%). Verder wordt de beoordeling van ex-ante voorgenomen beleid versterkt door de invoering van een integraal systeem van effecttoetsing, met de belangrijkste parameters voor regeldruk.

- In het in de zomer van 2007 opgestelde Plan van Aanpak Regeldruk Bedrijven is een werkprogramma opgenomen met concrete problemen die het kabinet de komende jaren wil oplossen. Gestart is met zo'n 22 door ondernemers naar voren gebrachte knelpunten op het gebied van ervaren regeldruk. Ook hebben onlangs fundamentele verkenningen plaatsgevonden voor de bouw- en transportsector. Belangrijke aanbevelingen zijn enerzijds het afschaffen van de preventieve toets door gemeenten aan het bouwbesluit, het bevorderen van een vereenvoudiging van de bestaande bestemmingplannen en het creëren van experimenteerruimte voor gebiedsconcessies; anderzijds het meer gebruik maken van concrete experimenten rondom congestie, wegverbreding, stedelijke distributie en innovatief vervoer. De aanvankelijke inventarisatie is verder uitgebreid met onder meer de adviezen van de commissies Dekker en Noordzij. Daarnaast hebben inmiddels een nieuwe nulmeting administratieve lasten, een nulmeting toezichtlasten en een quick scan nalevingkosten meerdere specifieke onderwerpen voor een merkbare verlaging van de regeldruk opgeleverd die door het kabinet worden opgepakt.
- Behalve via de aanpak van concrete dossiers zet het kabinet ook in op de verbetering van procedures en de verhoging van de kwaliteit van overheidsdienstverlening. Een belangrijk instrument hiertoe is het landelijke normenkader met meetbare servicenormen waarmee aan ondernemers duidelijk wordt gemaakt welke service ze van de overheid kunnen verwachten. Anderzijds bestaat het uit randvoorwaarden, waarmee overheden uitgelegd krijgen wat ze binnen hun organisatie ten minste zouden moeten regelen om aan de servicenormen te kunnen voldoen.. Het kabinet zet daarnaast in op een betere informatievoorziening richting ondernemers. In samenwerking met www.antwoordvoorbedrijven.nl wordt voor eind 2008 voorzien in de digitale ontsluiting van de wet- en regelgeving in minimaal 12 branches, in aanvulling op de al ontsloten branches zoals horeca en recreatie. Voor 2009 zullen de informatievoorzieningen verder worden uitgebouwd. In aansluiting op de branchegerichte informatie gaat het kabinet bedrijven nadrukkelijk helpen om te voldoen aan de geldende wet- en regelgeving (project Nalevingshulp).
- Vergunningsprocedures moeten verder sneller verlopen, onder andere door bij meer vergunningen de 'lex silencio positivo' (stilzwijgende vergunningverlening) in te voeren en door de

¹² De totale administratieve lasten voor bedrijven per 1 maart 2007 bedragen ruim € 9,3 miljard (1,7% van het BBP). Dit is vergelijkbaar met landen als Oostenrijk en het VK.

bundeling van vergunningen zoals bij de omgevingsvergunning, de horecaverunning en de evenementenvergunningen. De ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM) en Verkeer en Waterstaat hebben het aantal bedrijven dat onder de algemene milieuregels valt uitgebreid, zodat minder vergunningen nodig zijn. Hiertoe is het Activiteitenbesluit op 1 januari 2008 in werking getreden. Dit betekent dat voor 37.000 bedrijven de milieuvergunning is vervallen en er 1300 minder Wvo-vergunningen nodig zijn. Recent is gestart met de tweede fase van dit project. Doel hiervan is om (nog) meer vergunningsplichtige inrichtingen onder het Activiteitenbesluit te brengen. Ook zal het Gebruiksbesluit worden vereenvoudigd.

- Het rijksbreed bindend, uniform subsidiekader (zie paragraaf 3.2.1) heeft naar verwachting een besparingspotentieel oplopend tot 40% van de administratieve lasten en uitvoeringslasten.
- Het kabinet wil tevens een merkbare verlaging van de regeldruk bereiken door ondernemers meer vertrouwen te geven ('High Trust') en door regels efficiënt aan te laten sluiten bij de bedrijfsvoering van bedrijven en kennisinstellingen. Het gaat dan bijvoorbeeld om de mogelijkheid om eenvoudiger voorschotten te verstrekken, minder vaak accountantsverklaringen te eisen bij eindafrekeningen, het bevorderen van gebruik van SISA (Single Information, Single Audit) en bezien of vergroting van de mogelijkheden om de subsidieverlening en eindafrekening te baseren op resultaatsafspraken mogelijk is. Daarbij wordt ook bezien welke sancties er mogelijk zijn indien er misbruik wordt gemaakt van dit 'High Trust' beginsel.
- Tenslotte zijn ook decentrale overheden aan de slag met het terugdringen van regeldruk en verbetering van de dienstverlening. Een voorbeeld is de Netwerkstad Twente (zie box 3.8). Ondernemers hebben immers regelmatig direct contact met lokale overheden (m.n. gemeenten). Het kabinet en decentrale overheden hebben hierover bestuurlijke afspraken gemaakt, zoals het bestuursakkoord van 4 juni 2007 waarin 25% administratieve lastenverlichting is afgesproken. Ook ondersteunt het kabinet decentrale overheden via een financiële bijdrage aan gemeenten die hun regelgeving willen laten doorlichten: circa 300 gemeenten zijn druk met het uitvoeren van de voucherregeling. Verder zijn gemeenten bezig hun lokale regelgeving te herzien met behulp van de modelverordeningen van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

Box 3.8 Decentrale overheden en regeldruk

Experimenteerregio regeldruk, Twente

Netwerkstad Twente heeft opdracht gegeven tot een collectieve aanpak van vermindering regelgeving voor de vijf aangesloten gemeenten. Veel vergunningen worden omgezet in algemene regels en enkele worden afgeschaft. Dit leidt tot een directe besparing bij de bedrijven in de gemeenten van Netwerkstad Twente. Hierop aansluitend heeft het project 'verkorting doorlooptijden vergunningen' geleid tot een besparing van 10.000 dagen wachttijd in de gemeente Enschede, onder meer door verandering van interne processen.

Ondernemerschap en Onderwijs

Om Nederland zowel in de publieke sector als in het bedrijfsleven innovatiever te maken zijn ondernemende werknemers en zelfstandig ondernemers een belangrijke voorwaarde. Zij worden geleverd door instellingen voor middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs, die steeds meer kennis uitwisselen en samenwerken met maatschappelijke instellingen en bedrijven (van klein tot groot). Dit wordt bevorderd door meer aandacht voor ondernemende houding en zelfstandig ondernemerschap te organiseren in het onderwijs – van primair onderwijs tot hoger onderwijs.

De ministeries van EZ en OCW hebben in de afgelopen jaren programma's ontwikkeld om ondernemerschap in het onderwijs te stimuleren. Zo is in november 2005 het Partnership Leren Ondernemen van start gegaan. In 2008 zijn er zes Centers of Entrepreneurship in het hoger onderwijs (HO) en 24 projecten in primair onderwijs (PO), voortgezet onderwijs (VO) en beroeps en volwassenen educatie (BVE) in het kader van FES toegekend. Met de eerste toegekende projecten zijn stevige stappen gezet om scholen enthousiast te krijgen voor het leren ondernemen. Het is vruchtbaar om nu in te zetten op het verder professionaliseren en verankeren van deze goede initiatieven. Het kabinet stelt daarom tot 2011 indicatief €30 mln. beschikbaar. Deze middelen worden ingezet om onderwijsinstellingen de kans te geven onderwijs in ondernemerschap vorm te geven en van elkaar te leren. Het programma is in eerste instantie gericht op de scholen die al actief zijn met leren ondernemen en die hun initiatieven verder willen versterken. Vrijwillige deelname én elkaar versterken is het uitgangspunt. De algemene lijn vanaf 2008 is meer te investeren in netwerken in de regio om kennisuitwisseling tussen onderwijsinstellingen (en dus docenten) en ondernemers te bevorderen.

Er wordt ingezet op o.a. de volgende instrumenten:

- In 2008 worden netwerken in het middelbaar beroepsonderwijs (MBO) georganiseerd.
- In 2009 wordt ingezet op een aparte regeling voor ondernemerschapsprojecten bij de lerarenopleiding voortgezet onderwijs en PABO's.
- Daarnaast wordt er een tweede ronde voor het oprichten van Centers of Entrepreneurship uitgezet voor het hoger beroepsonderwijs (HBO) en wetenschappelijk onderwijs (WO). Op basis van de evaluatie van de eerste ronde voor de centers zal worden bepaald of de huidige regeling voor de centers aangepast wordt.
- In de sector Food & Flowers zijn met steun van de overheid *kenniskringen* opgericht om de uitwisseling van kennis tussen bedrijven, onderwijs en onderzoekers te versnellen, zowel vanuit de vraagkant als vanuit de aanbodkant.
- Tot slot wordt in het primair- en voortgezet onderwijs ook ingezet op het organiseren van netwerken. In overleg met de PO-raad en VO-raad wordt in 2009 een programma op basis van vrijwilligheid vormgegeven.

Box 3.9 Decentrale overheden en ondernemerschap in het onderwijs

CASE, Amsterdam

Het besef dat het onderwerp 'ondernemerschap' te weinig aandacht krijgt binnen het onderwijs, is de laatste jaren sterk gegroeid in de G-4. Dit leidt tot projecten waarin ondernemerschap een betere plek krijgt in bestaande opleidingen, of specifieke ondernemerschapsopleidingen. In Amsterdam ondersteunt de gemeente het project *Coöperatie Amsterdamse Scholen voor Entrepreneurship (CASE)*, opgesteld door de vier instellingen voor hoger onderwijs in de stad. Het doel van beide initiatieven is het opzetten van hoogwaardige centra die ondernemerschap aanwakken via een geïntegreerd onderwijsaanbod en het ondernemersklimaat in de regio bevorderen via netwerken en uitwisselingen.

3.2.3 Concurrentievermogen

Richtsnoer n°10 De concurrentievoordelen van de industriële basis versterken.

Richtsnoer n°12 De Interne Markt uitbreiden en verdiepen.

Richtsnoer n°13 Zorgen voor open, concurrerende markten binnen en buiten Europa, de vruchten van de mondialisering plukken.

Interne markt: implementatietekort

Tijdige implementatie van interne markt richtlijnen is in het belang van bedrijven en burgers, want pas na implementatie kunnen bedrijven en burgers profiteren van de voordelen van Europese richtlijnen.

De Europese Raad heeft afgesproken dat de achterstand op de implementatie van Europese richtlijnen maximaal 1,5% mag zijn en vanaf 2009 maximaal 1%. Nederland heeft beide doelen gehaald. In het meest recente scoreboard was de implementatieachterstand slechts 0,8%, Nederland en scoort daarmee ruim boven het EU-gemiddelde van 1,2%. Ook heeft de Europese Raad afgesproken dat geen enkele richtlijn meer dan twee jaar te laat zal worden geïmplementeerd. Ook dit laatste doel wordt door Nederland gehaald.

Interne markt: implementatie van de dienstenrichtlijn

De Dienstenrichtlijn moet op 28 december 2009 in alle EU-lidstaten geïmplementeerd zijn. Nederland hecht groot belang aan juiste en tijdige implementatie en stelt dan ook veel in het werk om dit te bereiken. De Projectgroep – bestaande uit de ministeries van Economische Zaken, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en Justitie – heeft het afgelopen jaar in nauwe samenwerking met de andere ministeries, de (koepelorganisaties van) decentrale overheden, sociale partners en de overige betrokken uitvoeringsorganisaties op veel terreinen werk verzet. De implementatiewetgeving is voorbereid: het ‘Dienstenwetvoorstel’ is door de minister van EZ naar de Tweede Kamer gezonden. In 2009 volgen nog een Aanpassingswet en een Veegwet. Ook zijn er regiobijeenkomsten door het hele land gehouden om de decentrale overheden te informeren over de kansen die de Dienstenrichtlijn biedt en het werk dat daarvoor door hen verzet moet worden. Het komende jaar zullen verdere werkzaamheden op juridisch, technisch en uitvoerend terrein verricht moeten worden om de implementatie van deze belangrijke richtlijn optimaal te doen slagen.

Concurrerende markten

Onderzoek marktwerking

In 2007 heeft het ministerie van Economische Zaken, in afstemming met betrokken vakdepartementen, een onderzoek gedaan naar marktwerkingsbeleid in de sectoren luchtvaart, telecommunicatie, post, energie, spoorgoederenvervoer, decentraal OV, curatieve zorg, re-integratiediensten, kinderopvang, taxivervoer en notariaat. Het onderzoeksrapport is begin 2008 naar de TK gezonden; in het najaar van 2008 volgt een parlementair debat.

Doel van het onderzoek was om het publieke debat over marktwerking te stoelen op feiten door een objectieve analyse van de ontwikkeling op de publieke doelen kwaliteit, toegankelijkheid, en doelmatigheid in de sectoren sinds de introductie van marktwerking. De beschreven ontwikkelingen in de sectoren worden mede beïnvloed door externe omstandigheden, zoals technologische vooruitgang of veranderde consumentenvoorkeuren. Het effect van het beleid respectievelijk de externe omstandigheden worden in het onderzoek niet van elkaar onderscheiden. De focus van het onderzoek lag derhalve niet zozeer op de effecten van marktwerking als wel op de wijze waarop marktwerkingsbeleid een impuls heeft gegeven aan veranderingen in marktstructuur en gedragingen van marktpartijen (plausibiliteitsverklaring).

Het onderzoek besteedde op verzoek van de Tweede Kamer ook aandacht aan de ontwikkeling van de sectorale werkgelegenheid en de arbeidsvoorwaarden. Bovendien worden ook lessen getrokken voor toekomstig marktwerkingsbeleid. De belangrijkste uitkomsten van het onderzoek zijn:

- In alle onderzochte sectoren is door middel van wet- en regelgeving een minimaal aanvaardbaar kwaliteitsniveau gegarandeerd. In bijna alle sectoren is de keuzebreedte voor consumenten toegenomen (uitzondering is het notariaat, waar de keuzebreedte gelijk is gebleven).
- De toegankelijkheid is in bijna alle sectoren ten minste gelijk gebleven. In sectoren waar dit niet het geval is, spelen vaak andere factoren dan marktwerking een rol. Het gaat dan om (1) de energiesector, waar de stijging van olieprijs en belastingen heeft geleid tot een prijsstijging, (2) het decentraal OV, waar de prijs niet op de markt wordt bepaald maar door de overheid, en (3) de kinderopvang, waar het beleid om kinderopvang meer te subsidiëren heeft geleid tot een sterke toename van de vraag.
- De doelmatigheid is in zeven van de elf sectoren gestegen, te weten luchtvaart, telecom, energie, spoorgoederenvervoer, decentraal openbaar vervoer, curatieve zorg en het notariaat. Voor de overige vier sectoren (post, re-integratie, kinderopvang en taxi) kunnen vanwege een gebrek aan gegevens geen conclusies worden getrokken.

Ten aanzien van de ontwikkeling van de primaire en overige arbeidsvoorwaarden van werknemers in de onderzochte sectoren energie, decentraal OV, taxi, kinderopvang en notariaat zijn data van het CBS geanalyseerd, betreffende nominale loonontwikkeling over de periode 1995-2005. Uit deze data bleek dat in deze sectoren het reële uurloon is gestegen. Voor de sectoren luchtvaart, telecom en post is gebruik gemaakt van data afkomstig van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid betreffende Cao-afspraken over totale beloningsontwikkeling voor respectievelijk KLM (cabinepersoneel), KPN en TNT in de periode 2000-2005. In de sectoren luchtvaart en post is het reële uurloon gelijk gebleven; in de sector telecom is het reële uurloon gedaald. Voor het spoorgoederenvervoer, de zorg en de re-integratie ontbraken de benodigde gegevens. Over de overige arbeidsvoorwaarden bleken weinig gestandaardiseerde gegevens beschikbaar te zijn. Uit enkele studies en een aantal interviews met vakbonden en werkgeversverenigingen blijkt een divers beeld.

De lessen die de Minister van Economische Zaken voor toekomstig marktwerkingsbeleid trekt, zijn:

1. Marktwerkingsbeleid kan doelmatigheid en dynamiek vergroten als de vraag effectief wordt uitgevoerd en het aanbod onder concurrentiedruk effectief op die vraag inspeelt;
2. Marktwerkingsbeleid is maatwerk;
3. Maak doelen en verwachte effecten van het marktwerkingsbeleid duidelijk;
4. Goed toezicht is noodzakelijk;
5. Besteed meer aandacht aan de vraagzijde van de markt;
6. Wees bewust van gevestigde (deel)belangen, maak inzichtelijk hoe deze worden afgewogen.

Markteffectentoets

Het kabinet hecht er aan dat bij beslissingen over marktwerking rekening gehouden wordt met alle belangen. Daarom wil het kabinet dat voortaan in wetsvoorstellen over marktwerking opgenomen wordt welke mogelijke gevolgen dit heeft voor de consument en voor de werknemer. Uitgangspunt is dat marktwerking geen doel op zich is, maar een middel om een goede publieke dienstverlening beschikbaar en betaalbaar te houden. De bestaande bedrijfseffectentoets – die de effecten van voorgenomen regelgeving voor bedrijven in kaart brengt – wordt uitgebreid. Voor nieuwe

voorstellen over marktwerking nodigt de aangepaste bedrijfseffectentoets uit om een uiteenzetting te geven over de verwachte doorwerking van de verandering van de werking van de markt op publieke belangen als kwaliteit, toegankelijkheid en doelmatigheid, en op werkgelegenheid en arbeidsvoorwaarden.

Aanpassingen Mededingingswet

De Mededingingswet zal op een aantal punten verder worden aangepast:

- Strafrechtelijke handhaving: naar aanleiding van een toezegging aan de Tweede Kamer wordt een voorstel voorbereid dat de bestuursrechtelijke handhaving van de Mededingingswet aanvult met een nader uit te werken mogelijkheid van strafrechtelijke sanctionering, waarbij de NMa zaken kan aanbrengen bij het OM. De aanvullende werking van het strafrecht ziet daarbij met name op het vlak van de sanctionering van leidinggevend (natuurlijke personen), aangezien de NMa reeds doeltreffende sancties aan ondernemingen kan opleggen.
- Markt en Overheid: het Wetsvoorstel aanpassing Mededingingswet ter invoering van gedragsregels voor de overheid wordt naar verwachting in 2009 in de Eerste Kamer behandeld. Met dit wetsvoorstel wordt beoogd te voorkomen dat overheden die economische activiteiten verrichten, particuliere ondernemingen oneerlijk beconcurreren. Inwerkingtreding van het voorstel is voorzien in 2009.

Concurrentie in retail financial services

Op het terrein van financiële diensten ligt de nadruk in 2008 op de (tijdige) afronding van de implementatie van een 40-tal richtlijnen die in de jaren 2000-2006 zijn uitonderhandeld in het kader van het EU Actieplan financiële diensten. Met de implementatie van het Actieplan wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan het tot stand komen van de interne markt voor financiële dienstverlening (bank-, effecten-, verzekerings- en pensioensectoren). Concrete zaken die in dit kader nog onderhanden zijn betreffen onder andere nieuwe kapitaalseisen voor verzekeraars (*Solvency 2 rules*), regels voor een uniforme Europese markt voor betaaldiensten en transparantievereisten voor zogenaamde credit rating agencies.

Verder worden door Nederland – als uitvloeisel van de recente financiële onrust – in nauw overleg met de financiële toezichthouders voorstellen ontwikkeld voor versterking van het nationale en internationale toezicht op financiële markten.

Versterken concurrentievoordelen industriële basis

In de Industriebrief 2008 geeft het kabinet haar visie op de industrie van de toekomst. Het versterken van de positie van de industrie en aanverwante diensten staat hierbij centraal. De beleidsagenda die gepresenteerd wordt in de Industriebrief 2008 is reeds uiteengezet in de voorgaande paragrafen over het van de innovatieve positie van Nederland en het bevorderen van ondernemerschap. Deze beleidsagenda is uiteraard in de eerste plaats ook relevant voor het versterken van de concurrentievoordelen van de industriële basis. Maatregelen als het verlagen van de regeldruk (zie paragraaf 3.2.2), versterken van de Nederlandse kennisbasis (zie paragraaf 3.2.1) en verbetering van de fysieke infrastructuur (zie paragraaf 3.2.5) dragen bij aan het verbeteren van de randvoorwaarden voor een ondernemende en competitieve economie in Nederland.

De maatregelen in het kader van het ruimtelijk economisch beleid – zoals beschreven in paragraaf 3.2.1 – zijn specifiek gericht op het verbeteren van de economische concurrentiepositie. Voorbeeld

hiervan zijn de Pieken in de Delta-programma's waarmee gebiedsgerichte clusters ondersteund worden. Voorbeelden op regionaal en lokaal niveau staan genoemd in verschillende boxen in dit NHP. Ook de maatschappelijke innovatieprogramma's – waarbij overheid, bedrijfsleven en kennisinstellingen samenwerken aan het oplossen van maatschappelijke problemen – zijn gericht op het benutten en uitbouwen van economische sterktes (zie verder paragraaf 3.2.1).

3.2.4 Energie

Richtsnoer n°11 (deel duurzame energiehuishouding) Duurzaam gebruik van hulpbronnen aanmoedigen en de synergie tussen milieubescherming en groei versterken.

Richtsnoer n°16 (deel interconnectiecapaciteit en voorkomen congestie op elektriciteitsverbindingen) Europese infrastructuren uitbreiden, verbeteren en onderling verbinden, en prioritaire grensoverschrijdende projecten voltooien.

Investerings in Nederlandse energievoorziening

In het Energierapport 2008 presenteert het kabinet haar integrale energievisie. Het kabinet onderkent dat een fundamentele verandering van onze energievoorziening nodig is om het hoofd te bieden aan de stijgende energievraag en de daarmee samenhangende stijgende energieprijzen en stijgende CO₂-uitstoot. Een transitie naar een duurzame energiehuishouding is noodzakelijk en kan bovendien kansen bieden voor Nederland en het Nederlandse bedrijfsleven. Aan deze transitie moet en kan iedereen – overheden, bedrijven, burgers, belangenorganisaties, kennisinstellingen – een bijdrage leveren. Het kabinet zet vol in op het realiseren van een trendbreuk en investeert daarom in de jaren 2008 tot en met 2011 bijna € 7,5 miljard in de energievoorziening, intensiveert het internationale energiebeleid en past de wet- en regelgeving aan om de werking van de energiemarkten en het investeringsklimaat te verbeteren.

Tabel 3.2 Financiële middelen energiebeleid (kasuitgaven x mln. Euro)

	2008	2009	2010	2011
Energiebesparing	273,5	294,6	294,7	314,4
Duurzame energie	837,1	943,2	1.070,1	1.171,4
CO2-reductie	224,6	246,8	263,6	250,2
Energie-innovatie	195,7	214,5	248,3	246,7
Voorzieningszekerheid	95,2	95,5	95,5	95,5
Totaal	1.626,1	1.794,6	1.972,2	2.078,2

Bron: Energierapport 2008, Ministerie van Economische Zaken

De transitie naar een duurzame energiehuishouding is naar aanleiding van het beleidsprogramma nader uitgewerkt in het werkprogramma Schoon en Zuinig.

Beleidsinzet duurzaamheid

Dit kabinet heeft ambitieuze doelstellingen geformuleerd voor 2020 als reactie op één van de grootste mondiale uitdagingen van dit moment: het klimaatvraagstuk. Zo moet Nederland in 2020 30% minder broeikasgassen emitteren t.o.v. 1990, liefst in Europees verband. Ook moet het aandeel duurzame energie toenemen tot 20% in 2020 en moet de energie-efficiëntie jaarlijks met 2% verbeteren. De

emissie van broeikasgassen lag in Nederland – volgens de IPCC-methode – in 2006 bijna 3% onder het niveau van 1990. Het huidige besparingstempo ligt op circa 1% per jaar en het huidige aandeel duurzame energie bedraagt 2,8 procent. Het realiseren van de ambities op deze drie terreinen zal derhalve nog de nodige beleidsinspanningen kosten.

In 2007 is daarom een pad uitgestippeld met concrete acties: het *werkprogramma Schoon en Zuinig*. In deze kabinetsperiode wordt een flinke start gemaakt met grootschalige implementatie van marktrijpe technologieën, daarnaast zal dit kabinet de randvoorwaarden creëren voor verdergaande groei in de navolgende periode. Dit door te investeren in innovatie, klimaat-diplomatie en het wegnemen van belemmerende regelgeving.

Er is gekozen voor een mix van:

- Marktprikkels (o.a. emissiehandel, fiscale vergroening);
- Normering (o.a. normen voor energieprestaties nieuwbouw, normen voor auto's, normen voor bijmenging biobrandstoffen, etc.);
- Tijdelijke stimulansen (o.a. subsidiesystemen of fiscale stimulansen);
- Innovatiestimulering (o.a. (co-)financieren fundamenteel onderzoek, wegnemen belemmeringen op regelgeving, garanties, subsidies, etc.);
- Internationale klimaat- en energiediplomatie (o.a. actieve en beïnvloedende rol in de EU).

Enkele toonaangevende maatregelen dit in dit kader worden genomen:

- *Stimuleringsregeling Duurzame Energie (SDE)*: de SDE is op 1 april 2008 in werking getreden. Onder deze regeling ontvangen de producenten van duurzame elektriciteit en biogas een vergoeding voor de 'onrendabele top' – het gedeelte van de kostprijs van duurzame energie dat boven de opbrengstprijzen van 'grijze stroom' ligt. De SDE wordt gefinancierd vanuit de begroting. Het jaarlijkse beschikbare budget van de SDE is aan een plafond gebonden. In totaal kunnen de komende 4 jaar subsidiebeschikkingen af worden gegeven die samen uiteindelijk tot ongeveer €350 mln. per jaar aan uitgaven leiden. Vanaf 2009 zullen ook subsidies verstrekt worden aan producenten van duurzame warmte (bio-WKK).
- *Convenanten in het kader van het Duurzaamheidsakkoord*: op 1 november 2007 heeft het Kabinet met de ondernemersorganisaties VNO-NCW, MKB en LTO het Duurzaamheidsakkoord afgesloten. In conventanten worden afspraken tussen overheid en bedrijfsleven vastgelegd met het oog op het bereiken van klimaatdoelen. Bijna de gehele Nederlandse industrie zal zich aansluiten op het nieuwe convenant Meerjarenafspraken energie efficiency (MJA3; in vervolg op het Duurzaamheidsakkoord). Naast afspraken over verbeteren van de energie-efficiëntie in het proces en in de keten met 30% in de periode 2005 – 2020 zullen deze bedrijven (indien mogelijk en nuttig) ook een lange termijn visie ontwikkelen en een strategisch plan ontwikkelen. De werkhypothese voor deze strategische plannen, zogeheten routekaarten, is 50% energie efficiency verbetering in 2030. In het werkprogramma Schoon en Zuinig is hierover aangekondigd dat er budget beschikbaar is voor ten minste 10 van deze strategische studies. Op basis van visie en plan worden vervolgens lange termijn afspraken gemaakt tussen bedrijven, onderzoeksinstituten en de overheid over uitvoering en uitrol. Onder andere in de land- en tuinbouwsector is reeds een sectorakkoord gerealiseerd (Akkoord Schoon en Zuinig Agrosectoren). Hierin is aangegeven wat gedaan gaat worden aan de besparing op fossiele energie, reductie van de uitstoot van broeikasgassen en de productie van duurzame energie (zonne- en windenergie, warmtekrachtkoppeling, productie van biomassa e.d.). Glastuinbouwbedrijven worden netto leverancier van energie. De kern van het akkoord Schoon en

Zuinig Agrosectoren is investering in duurzaamheid vanuit het perspectief van behoud en versterking van de internationale concurrentiepositie van het Nederlandse agrocomplex.

- *Fiscale vergroening*: het kabinet is voornemens om in 2009 verdere fiscale vergroeningmaatregelen te treffen. Een en ander is verwoord in een brief die in mei 2008 aan de Tweede Kamer is verstuurd. Maatregelen zullen met name op het gebied van autobelastingen (BPM en MRB) worden genomen, gericht op verdere milieudifferentiatie. De BPM wordt omgezet van een belasting op catalogusprijs naar een belasting op emissies. Bij besluitvorming over de fiscale vergroeningsmaatregelen spelen koopkrachtontwikkeling, internationale concurrentiepositie, en de marktprijsontwikkeling van energieproducten een beslissende rol.
- *Klimaataakkoorden tussen gemeenten, provincies en het Rijk*: gemeenten, provincies en het Rijk hebben een gemeenschappelijke ambitie uitgesproken om aan de slag te gaan met maatregelen om klimaatveranderingen aan te pakken. Daarnaast zijn afspraken gemaakt om met het ruimtelijk beleid in te spelen op de effecten van klimaatverandering.

Box 3.10 Decentrale overheden en duurzaamheid

Water, duurzame energie en ruimtelijke kwaliteit (Fryslân)

In Friesland wordt het accent gelegd op een beperkt aantal thema's die programmatisch worden opgepakt. Centraal daarin staan de programma's water, duurzame energie en ruimtelijke kwaliteit en beleving. Duurzaamheid en innovatie worden daarbij aan elkaar gekoppeld; Fryslân de natuurlijke schakel tussen Lissabon en Gothenburg. Voorbeelden zijn de Frisian Solar Race, de Afsluitdijk en sustainable eilanden. De overheid participeert hierin op verschillende manieren. Variërend van wet- en regelgeving tot het geven van subsidie en voorlichting, en soms tot het optreden als launching customer.

Biopark (Zeeland)

In Biopark Terneuzen worden bestaande en nieuwe (agro-) industriële bedrijven aan elkaar gekoppeld. Kunstmestfabrikant Yara en alcoholproducent Nedalco leveren CO₂ en warmte (die normaliter in de lucht en het water zouden verdwijnen) aan het glastuinbouwcomplex op de Axelse Vlakte. De waterzuiveringsinstallatie van Heros zorgt voor zuiver gietwater en neemt afvalwater uit de kassen weer terug. Biomassa Unie wekt elektriciteit op d.m.v. een biomassacentrale die draait op agrarische rest- en meststromen. Het project leidt ertoe dat CO₂-emissies flink worden verlaagd, de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen wordt teruggedrongen en de bedrijfsresultaten worden verbeterd.

EU Emissiehandel systeem (EU-ETS)

De Europese Commissie heeft in januari 2008 voorstellen gedaan voor aanpassingen van het Europese emissiehandelssysteem (ETS) vanaf 2013. Voor de ETS-sectoren (industrie en elektriciteit) moet dit leiden tot een reductie van de Europese CO₂-uitstoot van 21 procent in 2020 ten opzichte van 2005. Nieuw in het voorstel is dat vanaf 2013 één emissieplafond voor de gehele EU geldt en de CO₂-emissies uit meer sectoren – zoals aluminium en petrochemie – uit de industrie onder dit systeem zullen vallen. Daarnaast zal overal in de EU een groter deel van de emissierechten nationaal worden geveild in plaats van gratis toegekend.

Bijzondere aandacht is nodig voor het voorkomen van concurrentienadelen bij mondiaal concurrerende, energie- en uitstootintensieve bedrijven ten opzichte van concurrenten in landen die geen vergelijkbare klimaatinspanning leveren. Daartoe onderzoekt de Europese Commissie op dit moment welke sectoren aan te merken zijn als mondiale concurrerende, energie-intensieve sectoren. De Europese Commissie heeft voorgesteld om eind juni 2010 vast te stellen welke energie-intensieve

sectoren bloot staan aan de gevaren van 'carbon leakage' en in 2011 met voorstellen te komen hoe deze sectoren gecompenseerd kunnen worden. Na de wereldklimaatop in Kopenhagen (december 2009) kan worden bezien in hoeverre en welke compensatiemaatregelen nodig zijn. Ook het kabinet voert eigen onderzoek uit waarbij naar de specifieke Nederlandse situatie wordt gekeken. De Europese Commissie heeft maatregelen voorgesteld die voor deze specifieke sectoren in Europees verband mogelijk genomen kunnen worden, zoals het gratis weggeven van rechten (in plaats van veilen) en grensmaatregelen gericht op een gelijk speelveld.

3.2.5 Fysieke infrastructuur en ruimtegebruik

Richtsnoer n°11 (deel duurzaam ruimtegebruik) Duurzaam gebruik van hulpbronnen aanmoedigen en de synergie tussen milieubescherming en groei versterken.

Richtsnoer n°16 (deel fysieke infrastructuur) Europese infrastructuren uitbreiden, verbeteren en onderling verbinden, en prioritaire grensoverschrijdende projecten voltooien.

Fysieke infrastructuur

Het kabinet stuurt na de zomer van 2008 haar Mobiliteitsaanpak naar de Tweede Kamer. Deze Mobiliteitsaanpak sluit aan op de Nota Mobiliteit en bouwt voort op de Landelijke Markt- en Capaciteitsanalyses.

Voor het investeringsprogramma in *weginfrastructuur* is gebleken dat de mix van benutten, beprijzen en bouwen met alle inzet moet worden doorgezet. De fileproblematiek maakt het noodzakelijk daarbij zoveel als mogelijk snelheid te maken. De uitvoering van het programma staat onder druk, onder meer door procedure-eisen in de besluitvorming. De Commissie Elverding heeft in april 2008 aanbevelingen gedaan over de mogelijkheden om de besluitvorming over de aanleg van infrastructuur te versnellen. Het streven is de besluitvormingstijd te halveren. Het kabinet neemt de aanbevelingen van de Commissie Elverding over. Na de zomer zal het kabinet een actieplan presenteren waarin de aanbevelingen van de Commissie concreet zijn uitgewerkt. Daarnaast geeft ook het programma Randstad Urgent een extra impuls aan snelle besluitvorming.

Het kabinet heeft in het najaar van 2007 besloten in 2011 te starten met een *kilometerprijs* voor vrachtvervoer en vanaf 2012 stapsgewijs de kilometerprijs voor personenauto's in te voeren. Het eindbeeld is een landelijke kilometerprijs voor alle wegen gedifferentieerd naar tijd, plaats en milieukeurmerken. Vooruitlopend op de invoering van de kilometerprijs zullen vanaf 2009 in zes stedelijke gebieden mobiliteitsprojecten van start gaan om daar de bereikbaarheid te verbeteren en ervaring op te doen met de satelliettechniek en gedragsprikkelers. De projecten kunnen de vorm aannemen van prijsprikkelers of innovatieve diensten die leiden tot gedragsverandering (bv. actuele route-adviezen).

Het kabinet wil het *openbaar vervoer* een flinke impuls geven. Voor de korte termijn heeft het kabinet de ambitie om het vervoer per spoor jaarlijks met 5% te laten groeien. De maatregelen hiervoor zijn opgenomen in het Actieplan Groei op het Spoor, dat momenteel in uitvoering is. Voor de middellange termijn is het Programma Hoogfrequent Spoor ontwikkeld. Dit programma moet leiden tot een hogere frequentie van treinen op de drukste trajecten in de Randstad, betere aansluitingen in de openbaar

vervoer keten, verbetering van de kwaliteit van de reistijden naar de landsdelen en een toekomstvaste routestrategie voor het spoorgoederenvervoer.

Grensoverschrijdende projecten

Er wordt door de staat en de vervoerder alles aan gedaan om het vervoer over de *HSL Zuid* van Amsterdam naar Parijs met 300 km/uur zo snel mogelijk te laten starten. Vooruitlopend hierop wordt er naar gestreefd om vanaf december 2008 een uurdienst met 160 km/uur aan te bieden op het noordelijk deel van de HSL (Amsterdam - Rotterdam).

De *Betuweroute* is in juni 2007 in gebruik genomen. De gebruiksbeperkingen die sindsdien op het A15-tracé van kracht waren zijn in juni 2008 opgeheven. Voor het haven spoordeel van het tracé is de planning dat het nieuwe beveiligingssysteem eind 2008 en het nieuwe energie voorzieningssysteem met bovenleidingspanning 25 kV in het voorjaar 2009 in gebruik zal worden genomen. Het aantal treinen dat gebruik maakt van het A15-tracé neemt geleidelijk toe.

3.4 Financiële paragraaf

3.3.1 Nationaal

Hieronder vindt u een actualisatie van de middelen voor micro-economisch beleid op departementale begrotingen (2007 – 2012).

		2008	2009	2010	2011	2012	2013
Richt snoer 7 en 8							
OCW	R&D, kenniswerkers en innovatie	203	232	179	155	154	151
EZ	Kennis en innovatie	506	584	524	478	515	492
LNV	Kennis en innovatie	266	259	250	241	232	232
GSB	Grotere steden, kenniseconomie	213	215	0	0	0	0
Richt snoer 9							
BZK	Elektronische overheid	121	86	77	73	72	72
EZ	Elektronische snelwegen/ICTAL	39	40	36	35	35	35
LNV	Bevorderen duurzame ketens; Transparantie en ICT	2	0	0	0	0	0
Richt snoer 10							
VROM	Stedelijke vernieuwing	575	198	99	92	42	35
EZ	Aantrekkelijke regio's en steden om te ondernemen	426	131	129	164	145	149
LNV	Recreatie in en om de Stad	88	80	81	51	51	49
GSB	Grotere steden: Fysiek/Sociale infra & Veiligheid	139	146	0	0	0	0
Richt snoer 11							
VROM	Milieukwaliteit lokaal	221	218	247	283	293	280
LNV	Duurzaam gebruik hulpbronnen, synergie milieu en groei	522	509	495	430	430	429
EZ	Duurzame energie	696	955	1055	1148	1020	1021
Richt snoer 13							
EZ	Optimale marktordening en mededinging	21	17	17	17	17	17
EZ	Versterken van positie consument	0	0	0	0	0	0
Richt snoer 15							
EZ	Meer en beter ondernemerschap	3	3	3	3	3	3
LNV	Verbeteren ondernemerschap en ondernemersklimaat	6	9	7	7	7	7
Totaal		3856	3487	3196	3175	3016	2973
Richt snoer 16							
V&W	Aanleg en onderhoud hoofdwegennet	2404	2626	2900	2206	2542	2893
V&W	Aanleg en onderhoud vaarwegen	502	658	682	691	693	603

V&W	Aanleg en onderhoud spoor	2454	2742	2771	2488	2325	2224
Totaal		5359	6026	6353	5385	5560	5720

Bron: Departementen

Toelichting bij tabel

Richtsnoer 7/8

- OCW: Post is optelsom van relevante posten onder begrotingsartikelen 6/7 en 16. Bij artikel 6/7 gaat het om de posten onder de noemer 'De samenleving (bedrijven en maatschappelijke organisaties) benut optimaal de kennis van het hoger onderwijs en onderzoek en vice versa'. Bij artikel 16 gaat het om de posten onder de noemer 'Het bevorderen van wetenschappelijke activiteiten die bijdragen aan de ontwikkeling van specifieke kennis en/of aan het oplossen van belangrijke maatschappelijke vraagstukken'.
- EZ: Dit is een optelsom van alle programma-uitgaven onder beleidsartikel 2 (een sterk innovatievermogen).
- LNV: Alle programma-uitgaven onder artikel 26.15 plus onderdelen van artikel 26.16 die geen betrekking hebben op bekostiging van landbouwonderwijs (WU, HBO-groen, MBO-groen, VOA, VMBO-groen, basisfinanciering overige kennisinstellingen).
- GSB: Net als voorgaande jaren gebaseerd op ingeschat aandeel van de brede doeluitering van het rijk (BDU) aan de 31 grotere steden (G31) op het terrein van 'economie' dat wordt aangewend voor Lissabon-doelstellingen. Totale omvang loopt uiteen van € 18 tot 40 mln. Hiervan is naar schatting 65% kennis en innovatie.

Richtsnoer 9

- BZK: Van artikel 7 (Innovatie en Informatiebeleid Openbare Sector) zijn opgeteld: programma-uitgaven onder art. 7.2 (verbeteren ICT-voorzieningen) en art. 7.3 (instandhouden en optimaliseren ICT-voorzieningen).
- EZ: Alle programma-uitgaven onder Operationele doelstelling 3 van art. 10 (Ontwikkeling van voorzieningen voor elektronische communicatie).
- LNV: Van artikel 21 (Duurzaam ondernemen) zijn programma-uitgaven opgenomen onder post 'ICT-beleidsprogramma's' van art. 21.13.

Richtsnoer 10

- VROM: De post is een optelsom van delen van begrotingsartikel 2 (Stedelijke gebieden van nationaal belang verder ontwikkelen) en artikel 5 (Verbeteren milieukwaliteit in de bebouwde omgeving).
- EZ: De post heeft betrekking op operationele doelstelling 3 in art. 3 (Benutten van gebiedsgerichte economische kansen).
- LNV: De genoemde post is afkomstig uit begrotingsartikel 24.13 (Groen en de Stad).
- GSB: Net als voorgaande jaren een optelsom van ingeschat aandeel van de brede doeluitering van het rijk (BDU) aan de 31 grotere steden (G31) op het terrein van (1) Sociale infrastructuur en Veiligheid (SIV) en (2) Fysiek, dat wordt aangewend voor Lissabon-doelstellingen. Van SIV is naar schatting 15% gericht op Lissabondoelstellingen, van fysiek naar schatting 10%.

Richtsnoer 11

- VROM: De post is een opstelsom van delen van begrotingsartikel 4 (Verbeteren milieukwaliteit van water en bodem) en 8 (Vergroten van externe veiligheid).
- LNV: Optelsom van meerdere begrotingsposten: (21.11) Bilaterale economische samenwerking, (21.12) Bevorderen van maatschappelijk geaccepteerde productievoorwaarden en dierenwelzijn, (21.13) Bevorderen van duurzame productiemethoden en bedrijfssystemen w.o. biologische landbouw, (21.14) Bevorderen duurzame vangst en kweek van vis en schelpdieren, (23.11) Verwerven Ecologische Hoofdstructuur (EHS), (23.12) Inrichten EHS en (23.13) Beheren EHS.
- EZ: Optelsom van posten onder operationele doelstelling 3 van art. 4 (Verduurzaming van de energiehuishouding). Vanwege toegenomen innovatieve gehalte van de nieuwe subsidieregeling op energieproductie en toegenomen Europese aandacht voor het klimaatprobleem zijn zowel de regeling 'Stimulering Duurzame Energie' (SDE) als de voorganger 'Milieukwaliteit Electriciteitsproductie' (MEP) dit jaar ook meegenomen.

Richtsnoer 13

- EZ: Posten zijn onderdeel van EZ-begrotingsartikel 1. Eerstgenoemde post slaat terug op operationele doelstelling 2 (Optimale marktordening en mededinging bevorderen). Tweede post op OD 3 (Positie van de consument versterken).

Richtsnoer 15

- EZ: Post is onderdeel van EZ-begrotingsartikel 3, i.h.b. OD 2 (Stimuleren meer en beter ondernemerschap). Belangrijk onderdeel is subsidieregeling BBMKB. Om correct beeld te geven van de overheidsuitgaven is het bedrag gebaseerd op kasstromen en gecorrigeerd voor inkomsten als gevolg van deze garantieregeling.
- LNV: Post is gebaseerd op artikel 21.11 (Verbeteren van ondernemerschap en ondernemersklimaat).

Richtsnoer 16

- V&W: Bedragen zijn gebaseerd op de onderdelen van de V&W-begroting (Infrastructuurfonds) voor aanleg en onderhoud van de verschillende modaliteiten infrastructuur: hoofdwegennet (art. 12), hoofdvaarwegennet (art. 15), spoor (art. 13).

3.3.2 FES

In het Coalitie Akkoord is opgenomen dat een nieuwe voedings- en uitgavensystematiek zal worden geformuleerd voor het Fonds Economische Structuurversterking (FES), met meer stabiliteit en goede criteria om ook op langere termijn verzekerd te zijn van een stabiele en structurele voeding. Het kabinet heeft in de zomer een brief naar de Tweede Kamer gestuurd met een voorstel voor de wijziging van de FES-wet inclusief een nieuwe lange-termijn voedingssystematiek. Voor deze kabinetsperiode wordt de voeding gelijkgesteld aan de verwachte uitgaven. Voor de jaren na deze kabinetsperiode stelt het kabinet voor om het FES te voeden met het rendement van de waarde van het aardgasvermogen vanaf de inwerkingtreding van de systematiek. Hierdoor wordt een deel van het resterende aardgasvermogen omgezet in een structurele en stabiele reeks aan FES-voeding waardoor ook na het opdrogen van het aardgasvermogen voeding is van het FES. Het kabinet wil echter niet voor alle volgende kabinetten, ongeacht de ontwikkeling van bijvoorbeeld de olieprijs en investeringsmogelijkheden, vastleggen dat de rentebaten van alle gasbaten moeten worden aangewend voor investeringen via het FES, in plaats van bijvoorbeeld schuldreductie of andere kabinetsprioriteiten. Het kabinet acht het daarom van belang dat door een nieuw kabinet bij formatie met het oog op het gewenste uitgavenniveau van het FES, kan worden besloten slechts een deel van de berekende rentevrijval in de kabinetsperiode ten gunste te laten komen van het FES. Daarnaast wil het kabinet in de wet vastleggen dat de uitkomst van de nieuwe voedingssystematiek nooit kan resulteren in een voeding van minder dan 1,7 mld (prijzen 2008).

Verder zijn de FES beheerders, zoals reeds is aangekondigd in de FES-begroting 2008, voornemens om de FES-domeinen uit te breiden naar infrastructuur, kennis en innovatie, ruimtelijke economie, verduurzaming van de energiehuishouding en waterbeheer. De toetsingsprocedure door middel van het CPB (en in het geval van innovatievoorstellen ook door de Commissie van Wijzen) blijft gehandhaafd.

4 Werkgelegenheidsbeleid

4.1 Inleiding

De Nederlandse arbeidsmarkt staat voor grote uitdagingen. Vergrijzing en ontgroening zorgen voor een daling van de potentiële beroepsbevolking, maar ook globalisering en technologische ontwikkelingen hebben gevolgen voor de arbeidsmarkt. Om deze veranderingen het hoofd te bieden en een deel van het houdbaarheidsprobleem op te lossen (zie ook hoofdstuk 2), heeft de Sociaal Economische Raad (SER) in het middellange termijn advies van 2006 geadviseerd te streven naar een bruto participatiegraad van 80% in personen in 2040. Dit impliceert dat er 400.000 mensen extra aan het werk moeten. Het kabinet streeft ernaar dit percentage in 2016 te bereiken en heeft in het coalitieakkoord maatregelen opgenomen om de arbeidsparticipatie te verbeteren. Deze maatregelen worden in de komende jaren uitgevoerd. Op de participatietop in juni 2007 hebben het kabinet, sociale partners en gemeenten vanuit hun gezamenlijke verantwoordelijkheid al ingezet op een substantiële verhoging van de arbeidsparticipatie. Zo zijn er afspraken gemaakt om 200.000 extra mensen aan het werk te helpen, waaronder 75.000 bijstandsgerechtigden, 25.000 niet-uitkeringsgerechtigden, langdurig werklozen en (gedeeltelijk) arbeidsgeschikten.

Verder is in december 2007 de Commissie Arbeidsparticipatie (Commissie Bakker) ingesteld om voorstellen te formuleren ter verhoging van de arbeidsparticipatie tot 80%, alsook maatregelen die ertoe leiden dat mensen meer uren gaan werken en de arbeidsmarkt beter gaat functioneren. In haar rapport *Naar een toekomst die werkt* van 16 juni 2008 betoogt de Commissie dat de toekomstige arbeidsmarkt heel anders zal zijn dan de huidige arbeidsmarkt. In plaats van tekorten aan werk zullen er vooral tekorten aan arbeidskrachten zijn; daarom moeten veel mensen die nu langs de zijlijn staan worden ingeschakeld. Volgens de Commissie zijn alle talenten in de samenleving nodig, maar kan een hoge arbeidsdeelname alleen worden gerealiseerd als iedereen die wil en kan werken zijn kennis, vaardigheden en competenties op peil houdt en verder ontwikkelt. De Commissie bepleit een cultuuromslag in de manier waarop tegen werk en inzetbaarheid wordt aangekeken, en ziet drie samenhangende sporen waarlangs de arbeidsparticipatie kan worden verhoogd:

- Spoor één bevat voorstellen om meer mensen die nu aan de kant staan aan het werk te krijgen;
- Spoor twee beoogt het creëren van werkzekerheid voor iedereen;
- Spoor drie is gericht op duurzame arbeidsparticipatie en financiële houdbaarheid van de verzorgingsstaat op lange termijn door geleidelijk de pensioenleeftijd te verhogen en de AOW te fiscaliseren.

Eind juni heeft het kabinet zijn visie op het rapport van de Commissie Arbeidsparticipatie aan de Tweede Kamer gepresenteerd. Het kabinet deelt de analyse en de benadering van de Commissie op hoofdlijnen. Het streeft naar een verzorgingsstaat die financieel houdbaar is, hoogwaardige diensten levert, en mensen stimuleert hun talenten en mogelijkheden ten volle te benutten. Het kabinet heeft bij de begroting 2009 een samenhangend pakket maatregelen voorgesteld om de arbeidsparticipatie te bevorderen.

4.2 Huidige situatie en belangrijkste uitdagingen

Het streven van het kabinet naar het vergroten van de arbeidsparticipatie is in lijn met de aanbeveling van de Europese Voorjaarsraad van maart 2008 aan Nederland om maatregelen te nemen om het arbeidsaanbod van vrouwen, oudere werknemers en kwetsbare groepen te verbeteren teneinde het totale aantal gewerkte uren in de economie te verhogen. De Europese Voorjaarsraad heeft het belang

van de sociale dimensie van de EU als integrerend onderdeel van de Lissabonstrategie herbevestigd en de noodzaak om het economische, werkgelegenheids-, en sociaal beleid verder te integreren benadrukt. Ook dringt de Raad er bij alle lidstaten op aan om maatregelen te nemen om de totale arbeidsparticipatie te verhogen, segmentatie tegen te gaan, de component "onderwijs" in de kennisdriehoek te vergroten en de flexicurity aanpak verder te versterken.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de voortgang op deze aandachtspunten. Parallel aan het NHP is ook het Nationaal Strategisch Rapport Sociale Insluiting en Sociale bescherming (NSR) opgesteld. Het NSR beschrijft meer specifiek het beleid van het kabinet gericht op sociale insluiting. Het NSR en het NHP vullen elkaar wat dit betreft aan.

Richtsnoer n°17 Ten uitvoer leggen van werkgelegenheidsbeleid dat gericht is op het bereiken van volledige werkgelegenheid, het verbeteren van de kwaliteit van het werk en de arbeidsproductiviteit en het versterken van sociale samenhang.

De drie participatiedoelstellingen van de Lissabonstrategie (zie tabel 4.1) zijn in 2007 gehaald. Desondanks is verdere verbetering van de arbeidsparticipatie nodig. De participatiegraad in personen is weliswaar hoog, maar vooral door het hoge aandeel deeltijdwerk blijft de participatiegraad in uren fors achter.

Tabel 4.1 Voortgang op de Lissabon participatiedoelstellingen (netto participatie, Europese definitie)

	Lissabon doelstelling	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal	70	73.6	73.1	73.2	74.3	76.0
Vrouwen	60	66.0	65.8	66.4	67.7	69.6
Ouderen (55-64 jaar)	50	44.3	45.2	46.1	47.7	50.9

Bron: Eurostat

Naast de Lissabon participatiedoelstellingen heeft Nederland ook nationale doelstellingen geformuleerd (zie tabel 4.2) Deze doelstellingen worden gemeten aan de hand van de nationale statistieken waarin alleen de banen van 12 uur of meer per week meetellen.

Tabel 4.2 Voortgang nationale participatiedoelstellingen (netto participatie, nationale definitie)¹³

	Nationale doelstelling	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Totaal		64,8	64,2	63,3	63,2	64,5	66,1
Vrouwen	65% in 2010	53,6	53,9	53,6	54,1	55,8	57,7
Ouderen (55-64)	45% in 2010	37,4	38	39,2	39,7	41,7	44,9
Etnische minderheden	"een evenredige toename"	49,1	47,4	46,5	46,9	46,7	51,8

¹³ De nationale participatiedoelstellingen betreffen netto participatiegraden. De eerder genoemde 80%-doelstelling betreft de bruto participatie van de bevolking van 20-64 jaar. Het verschil tussen bruto en netto participatiegraden is dat bij bruto participatie ook werkzoekenden worden meegenomen. Zie beleidsartikel 42 indicatoren operationele doelstelling 3 (begroting Sociale Zaken en werkgelegenheid 2008).

De nationale doelstelling van 45% arbeidsparticipatie van ouderen ligt binnen handbereik. De maatregelen die in het verleden zijn genomen om VUT en prepensioen terug te dringen, werpen hun vruchten af. Ouderen lijken sterk – en ook sterker dan verwacht – te reageren op de financiële prikkels die zijn ingevoerd. Dit is ook terug te zien in de stijgende uittreedleeftijd. Die was in 2006 61 jaar, is in 2007 verder opgelopen tot 61,7 jaar, en zal naar verwachting in de komende jaren nog verder stijgen. Het CPB heeft onlangs de prognose voor de arbeidsparticipatie van ouderen opwaarts bijgesteld. Ook bij de doelstelling voor etnische minderheden zijn goede resultaten behaald. Sinds het dieptepunt op de arbeidsmarkt in 2004-2005 is de arbeidsparticipatie van etnische minderheden meer dan gemiddeld gestegen. In 2007 is de werkloosheid onder niet-westerse allochtonen met 5,5 procentpunt zeer sterk gedaald tot 10,5% (zie bijlage 3 voor tabel). Niettemin is deze bijna 3 keer zo hoog als de werkloosheid onder de autochtone bevolking. De nationale doelstelling met betrekking tot de arbeidsparticipatie van vrouwen is vooralsnog niet bereikt.

Deze cijfers laten zien dat Nederland al goede stappen heeft gezet bij het vergroten van de arbeidsparticipatie. De toekomstige arbeidsmarkt maakt het echter noodzakelijk dat veel meer mensen aan de slag gaan.

4.3 Vergroten arbeidsaanbod

Richtsnoer n°18 Een benadering van het werk bevorderen die gebaseerd is op de levenscyclus.

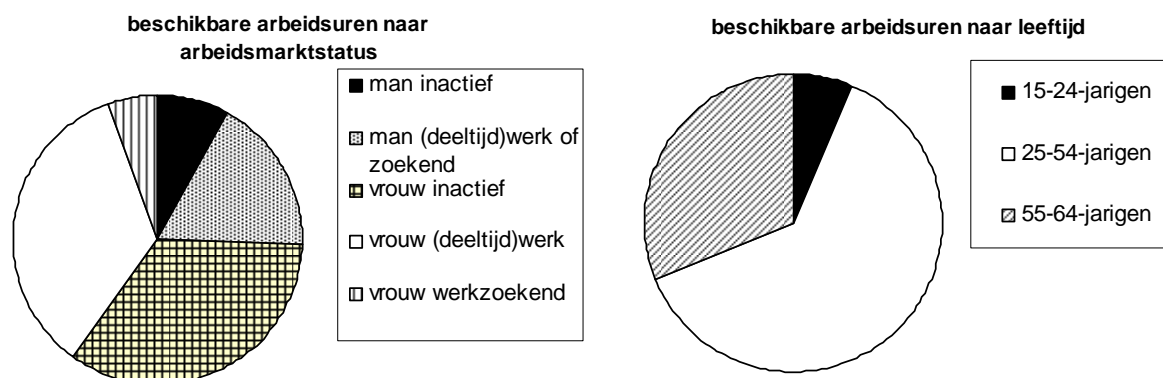
Richtsnoer n°19 Arbeidsmarkten creëren die integratie bevorderen, de aantrekkelijkheid van werken verhogen en werken financieel aantrekkelijk maken voor werkzoekenden, ook voor mensen met een achterstandspositie en mensen die niet actief zijn .

Richtsnoer n°20 Beter inspelen op de behoeften van de arbeidsmarkt.

Ondanks de stijgende arbeidsparticipatie zijn er nog veel mensen niet of beperkt actief op de arbeidsmarkt. In de groep 'niet werkend en niet werkzoekend' zitten onder meer 500.000 mensen die willen of kunnen werken, maar die niet actief op zoek zijn naar een baan. In de groep die wél actief is op de arbeidsmarkt zijn er mensen die naar werk zoeken (400.000) of meer uren willen gaan werken (500.000). Wanneer het 'onbenut' arbeidspotentieel (zie figuur 4.2.1) wordt uitgedrukt in arbeidsuren, geldt dat het potentieel voor het grootste deel zit bij vrouwen die niet of in deeltijdbanen werken. Ook bij werknemers van 55 jaar of ouder en bij de groep die actief naar werk zoekt zijn nog veel uren beschikbaar.¹⁴

¹⁴ De gegevens in uren zijn gebaseerd op eigen berekeningen van SZW. De berekeningen gaan uit van een reguliere werkweek van 40 uur.

Figuur 4.3.1

Bron: SZW (eigen berekeningen)

Om de uitdagingen waarvoor de Nederlandse verzorgingsstaat zich geplaatst het hoofd te bieden is het nodig dat het onbenutte arbeidspotentieel beter wordt ingezet. Naast het wegnemen van belemmeringen vraagt dat op verschillende punten om een cultuuromslag. Participatie zal in de (nabije) toekomst de norm moeten zijn en non-participatie de uitzondering. Het is nodig dat meer mensen, vooral uitkeringsgerechtigden en vrouwen met een kleine deeltijdbaan, meer uren gaan werken en ouderen die thans op 61- of 62-jarige leeftijd uittreden langer doorwerken. De gedachte om op een zo vroeg mogelijke leeftijd te stoppen met betaalde arbeid (als dat financieel haalbaar is) zal moeten veranderen. Ook zullen investeringen in menselijk kapitaal voor iedereen vanzelfsprekend moeten worden. Tot dusverre zijn het vooral de beter opgeleide werknemers die scholing en trainingen volgen. Om deze veranderingen te bewerkstelligen is de inzet van zowel werkgevers, werknemers als de overheid nodig.

Om (meer) werken aantrekkelijk te maken, moet het financieel lonen. Dit is echter niet altijd in voldoende mate het geval. Het aanvaarden van werk vanuit een situatie zonder eigen inkomsten (herintredersval) is soms weinig aantrekkelijk door een hoge marginale druk. Juist omdat deze groep het zich financieel kan permitteren niet te werken – het gaat vaak om partners van een kostwinner – is het belangrijk dat de inkomensvoortgang voldoende groot is. Verder kan een hoge marginale druk uitbreiding van het aantal gewerkte uren (deeltijdval) in de weg staan. Ook bij werklozen kan het aanvaarden van werk vergeleken met de uitkeringssituatie op de kortere termijn relatief weinig opleveren (armoedeval). Een belangrijk onderdeel van de aanpak van het kabinet om de participatie van vrouwen, oudere werknemers en kwetsbare groepen te verbeteren is daarom de versterking van financiële prikkels in de fiscale sfeer om werken lonender te maken. Tabel 4.3.1 geeft de financiële prikkels bij werkaanvaarding weer. Met name de verlaging van de AWF-premie voor werknemers en de introductie van de IACK hebben een positieve invloed op de prikkels voor werkaanvaarding.

	Vooruitgang in %		
	2008	2009	verschil*
Werkloosheidsval (inkomensvoortgang bij aanvaarden werk in plaats van bijstand)**			
<i>Aanvaarden werk op minimumloonniveau</i>			
Alleenverdiener met kinderen	1%	1%	0%

Alleenstaande	13%	14%	1%
Alleenstaande ouder (gaat 4 dagen werken)	-2%	-2%	-1%
<i>Aanvaarden werk op 120% minimumloonniveau</i>			
Alleenverdiener met kinderen	6%	6%	0%
Alleenstaande	23%	24%	1%
Alleenstaande ouder (gaat 4 dagen werken)	10%	10%	0%
Herintredersval			
(inkomensvoortgang bij 2½ dag werken door niet-werkende partner)***			
Hoofd minimumloon, partner minimumloonniveau	16%	16%	0%
Hoofd 120% minimumloon, partner 120% minimumloonniveau	23%	23%	0%
Deeltijdval minstverdienende partner			
(inkomensvoortgang bij 1 dag extra werken)***			
<i>Hoofd minimumloon</i>			
partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (minimumloonniveau)	8%	8%	0%
partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (minimumloonniveau)	8%	8%	0%
<i>Hoofd modaal</i>			
partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (minimumloonniveau)	6%	7%	0%
partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (minimumloonniveau)	6%	6%	0%
partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (120%			
minimumloonniveau)	8%	8%	0%
partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (120%			
minimumloonniveau)	8%	8%	0%
partner gaat van 2 naar 3 dagen werk (modaal niveau)	11%	12%	0%
partner gaat van 3 naar 4 dagen werk (modaal niveau)	7%	8%	1%

Bron: berekening SZW (2008)

4.3.1 Vrouwen

Ondanks het feit dat de participatie van vrouwen de afgelopen jaren alleen maar is gestegen, werken de Nederlandse vrouwen nog steeds relatief weinig uren. Het kabinet onderschrijft in dit verband het belang van een integrale aanpak waartoe wordt opgeroepen in het Genderpact.¹⁵ Daarom wordt er op verschillende vlakken beleid gevoerd om vrouwen te stimuleren om (meer) te gaan werken.

Fiscale maatregelen

Bij de arbeidsbeslissing van vrouwen spelen financiële overwegingen een belangrijke rol. Met behulp van fiscale instrumenten wordt (meer) werken voor tweede verdieners (overwegend vrouwen) financieel aantrekkelijker gemaakt. In 2008 is de aanvullende combinatiekorting verhoogd. In 2009 wordt gestart met het omzetten van deze korting naar een inkomensafhankelijke combinatiekorting (IACK). De IACK beoogt meer werken voor alleenstaanden en de minst verdienende partners met kinderen aantrekkelijker te maken aangezien de korting groter is naarmate de minst verdienende partner meer uren werkt. Het kabinet heeft extra middelen uitgetrokken voor de IACK om het ingezette beleid te intensiveren. De voor 2011 voorziene middelen worden direct volledig ingezet zodat al in 2009 het maximale effect bereikt wordt. Voorts wordt per 1 januari 2009 de overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting in 15 jaar afgebouwd. Hierdoor kan – behoudens enkele uitzonderingen – de algemene heffingskorting niet meer via de werkende partner worden verzilverd en wordt het accepteren van betaald werk financieel aantrekkelijker.

¹⁵ Het Genderpact geeft de lidstaten weer om zich in te zetten voor het bevorderen van de werkgelegenheid voor vrouwen en voor het creëren van een betere balans tussen arbeid en zorg, teneinde tegemoet te komen aan de demografische uitdagingen.

Kinderopvang

Kinderopvang biedt een veilige en stimulerende omgeving voor kinderen en maakt het mogelijk arbeid en zorg te combineren. Met de invoering van de Wet Kinderopvang in 2005 kregen ouders een inkomensafhankelijke bijdrage in de kinderopvangkosten. Zowel het aanbod van als de vraag naar kinderopvang is sindsdien fors gegroeid. Bij ongewijzigd beleid neemt het gebruik verder toe en daarmee de overschrijding op de geraamde kosten. Om de voorziene groei van de uitgaven te dekken, zet het kabinet de volgende maatregelen en middelen in:

- Het inzetten van middelen uit de enveloppe kinderopvang en de algemene middelen
- Versobering van de gastouderregeling en het invoeren van thuiscrèches per 2010
- Verlaging van de inkomensafhankelijke bijdrage in de kosten voor kinderopvang per 2009
- Bevriezing van de maximaal vergoede uurprijs per 2009
- Differentiatie van de maximaal vergoede uurprijs voor gastouderopvang per 2010

Het kabinet zal, zo mogelijk nog deze kabinetsperiode, de regeling kinderopvang naar structuur en grondslag herzien, teneinde de arbeidsparticipatie effectiever en efficiënter te bevorderen. Het vertrekpunt daarbij is het voorstel van de Commissie Arbeidsparticipatie om de hoogte van de kinderopvangtoeslag afhankelijk te maken van het inkomen van de meestverdienende partner, onverminderd de eisen van uitvoerbaarheid en eventuele betere oplossingen om de arbeidsparticipatie te bevorderen. Daarbij worden budgettaire inpasbaarheid, inkomenseffecten en de grondslag van de inkomensafhankelijke combinatiekorting betrokken.

Naast kinderopvang wordt de combinatie van arbeid en zorg ook bevorderd door versterking van dagarrangementen voor kinderen binnen de Brede School. Het kabinet stimuleert de brede scholen via investeringen in multifunctionele accommodaties, het versterken van dagarrangementen binnen de brede school en een impuls voor het creëren van combinatiefuncties en een steunpunt brede scholen. Voorts wordt de positie van peuterspeelzalen versterkt. Kinderopvangcentra en peuterspeelzalen zullen meer met elkaar gaan samenwerken en de kwaliteitseisen worden met elkaar in lijn gebracht. Ook worden peuterspeelzalen beter toegerust om vroeg- en voorschoolse educatie (VVE) te verzorgen. Het kabinet wil dat alle kinderen de kans krijgen om hun talenten te ontwikkelen en de Nederlandse taal beheersen. Inzet daarbij is dat in 2011 alle kinderen met een risico op een taalachterstand in het Nederlands deelnemen aan een VVE-programma. Doelstelling is dat in 2011 de taalachterstand van leerlingen aan het eind van de basisschool met 40% is afgenomen ten opzichte van 2002 door VVE, schakelklassen, onderwijsachterstandenbeleid en kwaliteitsbeleid.

Taskforce DeeltijdPlus

Op 1 april 2008 is de Taskforce DeeltijdPlus van start gegaan. In de komende twee jaar zal de Taskforce zich inzetten om belemmeringen voor participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt inzichtelijk te maken en deze inzichten te gebruiken om de arbeidsdeelname van vrouwen in uren te verhogen. De doelgroep van de Taskforce bestaat uit circa 1,5 miljoen vrouwen met een deeltijdbaan tot 25 uur. De beslissing van vrouwen om betaald werk te verrichten wordt mede beïnvloed door omgevings- en culturele factoren. De Taskforce zal een aanzet geven om de benodigde cultuuromslag te bewerkstelligen en ervoor zorgen dat de komende twee jaar in de media, op school en in de politiek wordt besproken wat het betekent om meer uren te gaan werken en om betaald werk te combineren met onbetaald werk en zorg voor anderen. Hiertoe zal de Taskforce activiteiten uitvoeren op het gebied van onderzoek, debat, pilots, een webwijzer en communicatie.

Gezinsvriendelijk beleid

Het Nederlandse kabinet ondersteunt de Alliantie voor het Gezin, dat een belangrijke rol vervult als platform voor uitwisseling van standpunten en kennis. Gezinsvriendelijk beleid kan de combinatie van arbeid en zorg makkelijker maken, waardoor mensen die thans niet of weinig werken (vooral vrouwen) gestimuleerd kunnen worden om (meer) te gaan werken. Het gaat daarbij om arbeidstijden die aansluiten bij de wensen van werknemers die arbeid en zorg willen combineren, mogelijkheden tot telewerken en flexibele werkroosters. Het kabinet zal de sociale partners oproepen meer zeggenschap over arbeidstijden te organiseren.

Voorts gaan gemeenten zich de komende tijd onder meer inzetten voor het verruimen van openingstijden in de publieke en private dienstverlening. Veel economische activiteiten vinden plaats tussen negen en vijf, dit maakt combinatie van werk en privé soms lastig. Op basis van verschillende projecten die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd worden met koplopers (provincies en gemeenten) afspraken gemaakt om gewenste veranderingen versneld in de praktijk vorm te geven. De Emancipatienota kondigt aan dat hier de komende jaren nog verder op wordt ingezet.

Het kabinet verlengt per 1 januari 2009 het ouderschapsverlof van 13 naar 26 weken voor alle ouders (die niet eerder gebruik gemaakt hebben van het ouderschapsverlof). Ook vervalt op genoemde datum de voorwaarde van deelname aan de levensloopregeling om voor ouderschapsverlofkorting (50% van het minimumloon) in aanmerking te komen. Daarnaast komt het kabinet in het najaar met een verkenning van mogelijke aanpassingen in het wettelijke stelsel van verlofregelingen. Ook in de gezinsnota zal hieraan aandacht worden besteed.

Charter 'Talent naar de Top'

In mei 2008 hebben meer dan veertig toonaangevende organisaties uit het bedrijfsleven, de non-profit sector en de overheid het Charter 'Talent naar de Top' ondertekend. Met de ondertekening zetten de deelnemende organisaties zich in voor een hogere doorstroming van vrouwen naar topposities. De organisaties zullen nog dit jaar hun kwantitatieve doelstellingen op papier zetten. Daarnaast zijn de ondertekenaars verplicht om jaarlijks te rapporteren aan een onafhankelijke Monitoring Commissie, die op haar beurt verslag zal doen over de voortgang. Het charter vloeit voort uit de inspanningen van de taskforce 'Vrouwen naar de Top'.

4.2.2 Ouderen

De arbeidsparticipatie van ouderen stijgt sterk. De arbeidsparticipatie van ouderen tussen 60-64 jaar bedroeg in 2007 25,2% (2006, 20,8%). Deze blijft echter nog steeds ver achter bij de groep van 55-59 jaar, waarvan ruim 62% participeert. Het kabinet wil iedereen motiveren om in ieder geval tot 65 jaar door te werken. Op die manier kan er optimaal gebruik worden gemaakt van kennis, kunde en talenten van ouderen. Het kabinet neemt verschillende maatregelen, gericht op zowel werknemers als werkgevers:

- Het kabinet introduceert vanaf 1 januari 2009 een doorwerkbonus voor ouderen vanaf 62 jaar. Deze wordt vormgegeven conform het advies van de Commissie Arbeidsparticipatie (heffingskorting). De doorwerkbonus wordt uitgekeerd in het jaar dat er gewerkt wordt. Dit stimuleert langer doorwerken.
- De bestaande premievrijstelling ouderen wordt omgebouwd in een beter gerichte tijdelijke korting op de sociale premies voor werkgevers die werklozen van 50 jaar en ouder in dienst nemen of werknemers van 62 jaar en ouder in dienst houden. De regeling wordt tevens beter gericht op

laaggeschoolden, omdat de subsidie een vast bedrag wordt en niet langer een percentage van de loonsom.

Ook werkgevers kunnen bijdragen aan een hogere arbeidsdeelname van ouderen via een leeftijdsbewust personeelsbeleid. Leeftijdsbewust personeelsbeleid is erop gericht de loopbaan van de werknemer zo in te richten dat deze bij het ouder worden goed inzetbaar blijft. Op dit moment is nog teveel sprake van een ouderenbeleid dat voorziet in ontzietmaatregelen die ouderen duurder maken. Tijdens de participatietop hebben de sociale partners afgesproken om generieke ontzietmaatregelen af te bouwen. De opbrengst van de afbouw kan ingezet worden voor leeftijdsbewust personeelsbeleid. Op dit moment zijn in diverse CAO's al afspraken gemaakt over leeftijdsbewust personeelsbeleid, maar sociale partners zouden hun inspanningen hieromtrent nog kunnen verhogen.

Doorwerken na 65

Er zijn weinig mensen die na hun 65^e nog werken. In de leeftijd 65-70 jaar werkt 5,5%. Veelal wordt de arbeidsrelatie op 65-jarige leeftijd automatisch beëindigd. Het kabinet wil de cultuur van stoppen bij 65 jaar doorbreken. Om dit te bereiken moeten factoren die doorwerken na 65 jaar belemmeren worden weggenomen:

- Het kabinet is voornemens de AOW te flexibiliseren. Ouderen kunnen ervoor kiezen de ingangsdatum van de AOW-uitkering uit te stellen. De uitkering wordt dan voor de resterende periode actuariael verhoogd. Uitstel van de AOW moet ook gedeeltelijk mogelijk worden, waardoor ouderen beter in staat zullen zijn werk en pensioen te combineren.
- Veel werknemers geven aan bereid te zijn door te werken, mits dit in deeltijd kan. Het kabinet roept sociale partners dan ook op om veel breder en vaker een geleidelijke afbouw van het aantal gewerkte uren in de jaren na pensionering mogelijk te maken (deeltijdpensioen).
- In veel CAO's is opgenomen dat het arbeidscontract eindigt wanneer de werknemer de AOW-gerechtigde leeftijd bereikt. Het kabinet heeft sociale partners opgeroepen CAO's kritisch te bekijken op bepalingen die doorwerken na 65 jaar belemmeren.
- Momenteel wordt bij diverse arbeidsrechtelijke onderwerpen geen onderscheid gemaakt tussen 65-minners en 65-plussers. Dit kan voor belemmeringen zorgen, bijvoorbeeld bij de plicht van werkgevers in geval van ziekte gedurende twee jaar loon door te betalen, terwijl 65+ers een groter risico op ziekte hebben. Over een mogelijke verkorting van deze termijn zal overleg worden gevoerd met de sociale partners.
- De ketenbepaling, waarin wordt geregeld dat tijdelijk contracten overgaan in een vast contract, belemmert langer doorwerken op basis van tijdelijke contracten. Het kabinet zal bezien of deze bepaling minder stringent kan zijn voor 65-plussers. Ook wordt overwogen om de Wet minimumloon te laten gelden voor werknemers van 65 jaar en ouder. Ook hierover vindt overleg plaats met sociale partners.

4.2.3 Kwetsbare groepen

Sommige groepen blijken veel moeite te hebben om betaald werk te vinden. Het kabinet neemt additionele maatregelen zodat ook deze specifieke groepen meer gaan participeren op de arbeidsmarkt en in de samenleving. Het gaat hierbij om onder andere gedeeltelijk arbeidsgeschikten (WIA/Wajong/WSW), langdurig werklozen, bijstandsgerechtigden, jongeren en minderheden.

Financiële prikkels voor werknemers en werkgevers

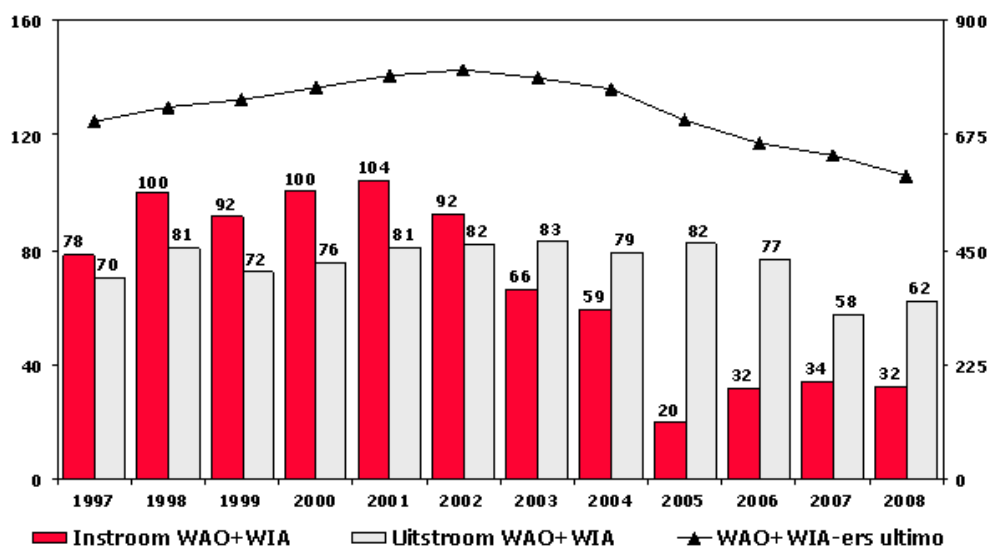
Ook voor groepen met een zwakke positie op de arbeidsmarkt spelen financiële overwegingen een rol bij de beslissing om wel of niet te gaan werken. Vaak gaat het om mensen met een lage verdien capaciteit. Het kabinet zal op 1 januari 2009 een inkomensafhankelijke arbeidskorting (IAK) introduceren. Dit maakt werken financieel lonender, vooral voor mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Het arbeidsaanbod (in personen) zal hierdoor toenemen.

Het kabinet wil ook werkgevers een financiële stimulans bieden om mensen die lang langs de kant staan aan de slag te helpen. Het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV) kan per 1 januari 2009 aan werkgevers maximaal een jaar lang een loonkostensubsidie toekennen voor het in dienst nemen van werknemers jonger dan 50 jaar die (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt of langer dan één jaar werkloos zijn en een WW-uitkering genieten (wetsvoorstel stimulering arbeidsparticipatie STAP). Voorwaarde voor deze loonkostensubsidie is onder meer dat het om een echte baan gaat: een bestaande vacature of een nieuwe baan die na dat jaar (in beginsel) wordt voortgezet. De subsidie is maximaal 50 procent van het wettelijk minimumloon. Het UWV krijgt hiermee de mogelijkheid om gerichte loonkostensubsidies in te zetten. Gemeenten hebben deze mogelijkheid al. Daarnaast hebben gemeenten sinds 18 juli 2008 meer mogelijkheden om mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt ervaring op te laten doen met behoud van uitkering op participatieplaatsen. Zo kunnen zij een eerste stap zetten naar een echte baan. Het streven is dat per 1 januari 2009 een nadere regeling ingaat met betrekking tot scholing en een premie voor de deelnemers. Deze regeling (wetsvoorstel STAP) maakt het ook voor UWV mogelijk om participatieplaatsen in te zetten. Vanaf 1 januari 2009 kan het UWV ook participatieplaatsen inzetten voor mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt.

Gedeeltelijk arbeidsongeschikten

De wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) is ingevoerd per 29 december 2005, nadat per 1 januari 2004 de loondoorbetalingsplicht bij ziekte tot twee jaar was verlengd. Sinds deze hervorming is de instroom (in WIA en WAO) gedaald, terwijl de uitstroom hoog is gebleven (figuur 4.2.2). Het totaal aantal arbeidsongeschikten is daardoor afgenomen.

Figuur 4.2.2 Ontwikkeling arbeidsongeschiktheidsvolume

In maart 2008 is een onderzoek naar de inkomens- en arbeidsmarktpositie van herbeoordeelde gedeeltelijk arbeidsgeschikten gepubliceerd. Daaruit blijkt dat 62% van de herbeoordeelden (uit het 2006-cohort) 18 maanden na de herbeoordeling werkt. Het percentage werkenden neemt toe over de tijd. De arbeidsmarktpositie van herbeoordeelden van wie de uitkering is verlaagd of beëindigd en die op het moment van de herbeoordeling niet werkten, is minder positief, maar wel verbeterd ten opzichte van het 2005-cohort. Om de kansen op de arbeidsmarkt voor de herbeoordeelden verder te verbeteren kunnen vanaf 1 maart 2008 tijdelijke loonkostensubsidies (brugbanen) worden ingezet.

Jong gehandicapten (Wajong)

De groep jongeren met een uitkering op grond van de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong) is de afgelopen jaren sterk toegenomen. De SER heeft in augustus 2007 over deze problematiek een advies uitgebracht. In het kabinetsstandpunt 'Participatie van jongeren met een beperking' (28 september 2007) heeft het kabinet daarop zijn visie op hoofdlijnen geschetst. Het kabinet wil voorkomen dat deze groep buiten de arbeidsmarkt valt en wil het beleid zo inrichten dat deze jongeren meer kansen krijgen om te werken en actief deel te nemen aan de samenleving. Hiervoor is aanpassing van de Wajong nodig. De voornemens van het kabinet hierover zijn in de brief van 30 mei 2008 aan de Tweede Kamer verder uitgewerkt:

- Voor jongeren bij wie is gebleken dat er perspectief is op het verrichten van arbeid (circa 70% van de huidige instroom) verandert de opzet van de Wajong. Er komt een *werkregeling jonggehandicapten* die zich richt op het vinden van, begeleiden bij en het behouden van betaald werk. Jonggehandicapten kunnen beroep doen op ondersteuning zonder een uitkering aan te vragen.
- Jonggehandicapten die niet zelf werk hebben gevonden of niet zelf in staat zijn werk te vinden, maar een beroep willen doen op (inkomens)ondersteuning, kunnen een werkaanbod van het UWV krijgen.
- Jonggehandicapten die recht hebben op arbeidsondersteuning komen in aanmerking voor inkomensondersteuning als zij bereid zijn om te werken en mee te werken aan re-integratie. Voor Wajongers die werken is de inkomensondersteuning activerend, in de zin dat (meer) werk lonend moet zijn.
- Een (meer) definitieve beoordeling van de arbeidsmogelijkheden van jonggehandicapten kan pas plaatsvinden als op grond van werkervaring en de verdere ontwikkeling van beperkingen een stabiel beeld is ontstaan.. Bij jongeren die op hun 18^e tot de Wajong zijn toegelaten, zal deze definitieve beoordeling in principe plaatsvinden op hun 27^e.
- Voor (zwaar) lichamelijke en geestelijke gehandicapten zonder enig perspectief op arbeid zal inkomensbescherming voorop staan.
- Voor studerende en schoolgaande jongeren met een beperking die toegang tot studiefinanciering of tegemoetkoming in de scholingskosten hebben, zal de Wajong voorzien in een studietoelage.
- Voor een omslag in de participatie van jongeren met een beperking is meer nodig. Het kabinet zal daarom inzetten op preventie, verbetering van de arbeidsgerichtheid van het onderwijs en een betere overgang van school naar werk.

De aanpassing van de Wajong heeft als beoogde ingangsdatum 1 januari 2010. De wijzigingen zullen primair betrekking hebben op de nieuwe instroom.

Wet op Sociale Werkvoorziening (WSW)

Over de vraag hoe de participatie te bevorderen van mensen die niet zelfstandig een reguliere baan kunnen bemachtigen en behouden, maar wel tot regelmatige zinvolle aangepaste arbeid in staat zijn,

is de Commissie De Vries gevraagd met een advies te komen. Directe aanleiding daartoe is het groeiende beroep dat op de WSW gedaan wordt. Daarbij speelt dat er op dit moment verschillende regelingen zijn voor mensen met een arbeidsbeperking: de WSW, de WIA en de Wajong. Bovendien zijn er ook mensen met een arbeidsbeperking in de WWB. De commissie is gevraagd deze regelingen in onderlinge samenhang te bezien en zal 1 oktober met haar rapport komen. Vervolgens zal het kabinet nog dit jaar met een reactie komen.

Bijstandsgerechtigden

Met het invoeren van de Wet Werk en Bijstand (WWB) is de beleids- en financiële verantwoordelijkheid voor de bijstand overgegaan van het Rijk naar de gemeenten. Eind 2007 is er een evaluatie uitgevoerd naar de WWB.¹⁶ Uit deze evaluatie blijkt dat de WWB een cultuurwijziging teweeg heeft gebracht van “werk boven uitkering” in het uitvoeringsapparaat van gemeenten. De doelen van de wet zijn in belangrijke mate gehaald, mede door de financiële prikkel. Het aantal bijstandgerechtigde huishoudens jonger dan 65 jaar is in mei 2008 gedaald tot 270.000. Ten opzichte van 2003 is dat een daling van bijna 20%. Het landelijk budget Inkomensdeel (I-deel)¹⁷ is toereikend gebleken, terwijl dit tussen 2004 en 2007 met ruim 14% is gedaald. De uitstroom uit re-integratietrajecten naar werk is toegenomen. Niettemin is verdere verbetering noodzakelijk. Tot dusverre sluit een groot deel van de ingezette re-integratie-instrumenten niet aan op de behoeften van de cliënt, waardoor de re-integratietrajecten onvoldoende effectief zijn.¹⁸

In een Bestuurlijk Akkoord met gemeenten heeft het kabinet afgesproken dat gemeenten zich inspannen om in 2011 75.000 huishoudens minder in de bijstand te hebben en om 25.000 niet-uitkeringsgerechtigden aan een baan of zinvolle activiteit te helpen. Daarvoor wordt de winst op het I-deel van de gezamenlijke gemeenten vier jaar lang niet afgeroomd. Het kabinet zal in oktober een wetsvoorstel voor een werkleerplicht voor bijstandsgerechtigden jonger dan 27 jaar indienen (zie paragraaf 4.4). Verder heeft het kabinet een wetsvoorstel ingediend voor de decentralisatie van de langdurigheidstoelage en ruimere mogelijkheden voor toekenning van bijzondere bijstand per 1 januari 2009.

Het kabinet zal per 1 januari 2009 het participatiebudget invoeren. Hierin worden de gemeentelijke middelen voor re-integratie (WWB-werkdeel), inburgering (WIN) en volwasseneneducatie (WEB) gebundeld. Gemeenten kunnen uit dit budget voorzieningen financieren (re-integratievoorzieningen, inburgeringsvoorzieningen, educatieopleidingen en combinaties ervan). De participatievoorzieningen kunnen worden aangeboden aan iedere Nederlander boven de achttien. Door deze ontschotting van budgetten krijgen gemeenten meer ruimte om maatwerk te leveren en een samenhangende aanpak op het gebied van participatie te realiseren, en daarmee de effectiviteit te verhogen.

Etnische minderheden

De toename in netto-arbeidsdeelname van niet-westerse allochtonen (NWA) was in 2007 veel groter dan voor autochtonen, namelijk 5,1 tegenover 1,2 procentpunt. In aanvulling op het generieke arbeidsmarktbeleid heeft het kabinet een aantal initiatieven genomen om belemmeringen – onder

¹⁶ Eindrapport evaluatie Wet Werk en Bijstand *Werkt de bijstand?*, 2007.

¹⁷ I-deel staat voor Inkomensdeel. Van dit deel worden de uitkeringen gefinancierd. Wanneer gemeenten minder uitkeringsgerechtigden hebben dan berekend, mogen zij het overschot vrij besteden.

¹⁸ Inspectie Werk en Inkomen, *Het eerste jaar. Ondersteuning van burgers in het stelsel voor werk en inkomen*, Den Haag, 2008.

meer op het vlak van taal en opleiding, werkzoekstrategieën en sociale netwerken – bij toetreding tot en doorstroom op de arbeidsmarkt voor niet-westerse allochtonen weg te nemen.

Zo zijn VluchtelingenWerk Nederland, Stichting Emplooi, Stichting voor vluchteling-studenten UAF en CWI per 1 januari 2006 begonnen met banenoffensief voor vluchtelingen (BOV). Het doel is om meer vluchtelingen aan het werk te helpen. Daarnaast heeft het ministerie van SZW in 2007 samen met de ministeries van OCW en WWI het initiatief genomen voor het project “Duizend en één Kracht” dat in drie jaar tijd 50.000 allochtone vrouwen in vrijwilligerswerk wil laten instromen.

In het Deltaplan Inburgering staat het verbeteren van het rendement van de inburgering centraal. Het Deltaplan richt zich op versterking van de uitvoering, vereenvoudiging van wet- en regelgeving en kwaliteitsverbetering van inburgeringsprogramma's. Een belangrijk uitgangspunt daarbij is de wisselwerking tussen inburgering en participatie. In 2011 moet 80 procent van de inburgeringstrajecten bestaan uit zogeheten duale programma's: combinaties van inburgering met vormen van participatie, zoals (vrijwilligers)werk, re-integratie, onderwijs of opvoedingsondersteuning. De invoering van het participatiebudget maakt het makkelijker om duale trajecten aan te bieden.

Het kabinetsbeleid richt zich tevens op het verminderen van discriminatie op de arbeidsmarkt. Op 13 december 2007 heeft de Tweede Kamer een plan van aanpak discriminatie op de arbeidsmarkt ontvangen. Onderdelen hiervan zijn het creëren van positieve beeldvorming bij werkgevers en werknemers en het tegengaan van discriminatie bij werving, selectie en op de werkvloer.

Jongeren

Het kabinet onderschrijft het belang van het Europese Pact voor de Jeugd en deelt de opvatting dat jeugdbeleid zich niet enkel dient te beperken tot onderwijs. Via het versterken van regionale activiteiten zal de komende tijd een extra impuls gegeven worden aan de bemiddeling van werkloze jongeren naar leerbanen. Zo is met de Centra voor Werk en Inkomen (CWI) de afspraak gemaakt dat zij de komende 3 jaar investeren in de bemiddeling van 30.000 ongekwalificeerde allochtone jongeren naar leerbanen. Ook zal een leerwerkrecht voor bijstandsgerechtigden jonger dan 27 jaar worden ingevoerd (zie ook paragraaf 4.4).

4.3 Flexicurity

Richtsnoer n°21 Flexibiliteit bevorderen zonder afbreuk te doen aan werkzekerheid en segmentering van de arbeidsmarkt verminderen, met de vereiste aandacht voor de rol van sociale partners.

Richtsnoer n°22 Erop toezien dat de arbeidskosten en de regelingen voor het vaststellen van de lonen zich ontwikkelen op een wijze die bevorderlijk is voor de werkgelegenheid.

Het kabinet steunt de aandacht voor het thema flexicurity op Europees niveau en onderschrijft de noodzaak om te komen tot een breed en samenhangend flexicuritybeleid. Nederland heeft de afgelopen jaren veel ondernomen op verschillende deelterreinen van flexicurity, zoals leven lang leren, actief arbeidsmarktbeleid en een modern systeem van sociale zekerheid. Contractvormen als deeltijdarbeid, uitzendarbeid en tijdelijke arbeid bieden werkgevers en werknemers mogelijkheden tot flexibiliteit. Ook de toename van het aantal zelfstandigen zonder personeel (ZZP-ers) is in dit kader relevant. Het kabinet gaat segmentering van de arbeidsmarkt actief tegen door maatregelen die de baankansen vergroten van groepen met een zwakke positie op de arbeidsmarkt (zie vorige paragraaf). Verder is de definitie van “passende arbeid” in de werkloosheidsverzekering aangescherpt en zal het

kabinet met uitvoerders afspraken maken over een striktere toepassing van het bestaande sanctie-instrumentarium. Het kabinet vindt het voorts van belang dat er voldoende wordt geïnvesteerd in sociale innovatie en goede arbeidsomstandigheden. Onder dat laatste vallen ook arbeidstijden die aansluiten bij de wensen van (potentiële) werknemers. Het kabinet stelt deze zaken aan de orde in het overleg met de sociale partners.

Aanscherping “passende arbeid” in werkloosheidsverzekering

Om langdurige werkloosheid tegen te gaan en segmentering op de arbeidsmarkt te voorkomen wordt het begrip “passende arbeid” in de WW aangepast. Met ingang van 1 juli 2008 moeten personen na één jaar een WW-uitkering te hebben ontvangen elk werkaanbod accepteren, dus ook werk onder hun opleidingsniveau. Onderdeel van deze maatregel is een loonaanvullingsregeling (per 1 januari 2009) die garandeert dat uitkeringsgerechtigden er desondanks financieel op vooruitgaan bij het accepteren van werk. Dit is conform het beleidsprincipe dat werk moet lonen.

Bevorderen zelfstandig ondernemerschap

Zelfstandig ondernemerschap stimuleert de werkgelegenheid en is een volwaardige vorm van deelname aan de arbeidsmarkt. Van de overheid mag worden verwacht dat overheidsingrijpen via wet- en regelgeving en flankerend ondernemersbeleid (of het ontbreken ervan) geen onnodige belemmering vormt voor de start, doorgroei, overdracht en doorstart van ondernemingen. Ook de stap van werknemer- naar ondernemerschap en vice versa moet gemakkelijk gezet kunnen worden. Het kabinet heeft met het oog hierop in juni 2008 een publieke zwangerschapsregeling voor zelfstandigen ingevoerd en heeft de toegang tot de vrijwillige verzekering tegen ziekte en arbeidsongeschiktheid bij het UWV verbeterd. Op dit moment wordt een onderzoek uitgevoerd naar de motieven van mensen om ZZP-er te worden en de knelpunten die zij ervaren. Uitgangspunt is dat aan het zelfstandig ondernemerschap positieve keuzes ten grondslag liggen en niemand zich gedwongen mag voelen ZZP-er te worden.

Werkzekerheid

Het kabinet is van mening dat de toekomstige dynamische arbeidsmarkt vraagt om nieuwe manieren om werknemers reële zekerheid te bieden. Veranderingen in de economie en de arbeidsmarkt onder invloed van globalisering en technologische ontwikkelingen bieden ook mogelijkheden om te komen tot een vernieuwende aanpak van het stelsel van sociale zekerheid, arbeidsmarktbeleid en arbeidsverhoudingen. Investeren in een brede inzetbaarheid, leren tijdens het werken en soepele transitie van-werk-naar-werk maken daarvan onderdeel uit. Om werkzekerheid op de arbeidsmarkt te vergroten moeten middelen worden ingezet voor activering in plaats van inactiviteit. Een accentverschuiving van nazorg naar voorzorg moet borgen dat werknemers daadwerkelijk over werkzekerheid beschikken. Voorzorg is ervoor zorgen dat mensen inzetbaar blijven en bij dreigend baanverlies zo snel mogelijk naar ander werk worden begeleid. Het kabinet wil het concept van werkzekerheid handen en voeten geven. Hierbij staat centraal dat werkgevers en werknemers gezamenlijk een verantwoordelijkheid hebben om het principe ‘van werk naar werk’ in de praktijk vorm te geven. Doelstelling daarbij is om tijdig bij beëindiging van een baan de overgang naar ander werk in te zetten en zo nieuwe manieren te vinden die een gunstig effect hebben op zowel de dynamiek van de arbeidsmarkt als de bescherming van werknemers. Hiermee wordt een effectieve werkzekerheid gecreëerd, waarmee een toekomstbestendig antwoord kan worden gegeven op het verschijnsel dat de huidige baan zekerheid afbrokkelt onder invloed van trends als technologische vooruitgang en globalisering.

Het kabinet zal voorstellen doen om te komen tot deze nieuwe werkwijze. Uitgangspunten daarbij zijn dat de nieuwe situatie geen stapeling van onzekerheden, procedures en kosten met zich mee brengt en er geen oude zekerheden uit beeld verdwijnen voordat nieuwe zekerheden zijn gecreëerd. Ook de gevolgen voor werkgevers, met name in het MKB, zijn een belangrijk aandachtspunt. Om de inzetbaarheid van werknemers te versterken acht het kabinet een nieuw scholingsklimaat wenselijk. Het kabinet gaat met de sociale partners bespreken welke scholingsmogelijkheden, zoals een persoonsgebonden budget, er zijn en wat hierbij de rol van sociale partners en de overheid is.

Loonkostenontwikkeling

Een verantwoorde loonkostenontwikkeling is al langere tijd één van de uitgangspunten bij het door de Stichting van de Arbeid en het kabinet voorgestane beleid en onderwerp van het reguliere overleg. De verantwoordelijkheid voor de invulling hiervan ligt bij het decentrale overleg van werkgevers en werknemers mede op basis van de economische omstandigheden in het algemeen en de rendements- en concurrentiepositie van de sector of de onderneming. De krapte op de arbeidsmarkt heeft tot nu toe nog niet geleid tot grote loonstijgingen, maar de lage werkloosheid en de oplopende inflatie vormen wel een opwaarts risico voor de loonontwikkeling. Om de inflatie te beteugelen wordt afgezien van de voorgenomen BTW verhoging. Daarnaast blijven het streven naar een verantwoorde loonontwikkeling, bevordering van participatie en andere structurele versterkingen van de economie nodig. Hierover zal met de sociale partners worden gesproken. In die context is het kabinet bereid de WW-premies voor werknemers tot nul terug te brengen.

4.4 Bevorderen van menselijk kapitaal

Onderwijs is een belangrijke basis voor arbeidsparticipatie. De Europese Voorjaarsraad heeft de lidstaten opgeroepen concrete maatregelen te nemen om het aantal jongeren dat niet goed leest en het aantal voortijdig schoolverlaters aanzienlijk terug te dringen, en ervoor te zorgen dat leerlingen met een migrantenachtergrond of uit kansarme groepen beter presteren. Ook wordt opgeroepen meer volwassenen, met name laaggeschoolde en oudere werknemers, te interesseren voor onderwijs en opleiding, en geografische en beroepsmobiliteit verder te bevorderen.

Richtsnoer n°23 Investeren in menselijk kapitaal opvoeren en verbeteren.

Richtsnoer n°24 Onderwijs- en opleidingstelsels aanpassen aan de nieuwe behoeften op het gebied van vaardigheden.

Tabel 4.3 Voortgang op streefwaarden voor menselijk kapitaal

	Situatie 2003		Situatie 2007		Streefwaarde 2010	
	NL	EU	NL	EU	NL	EU
Percentage voortijdig schoolverlaters	14,2	16	12	14,5	8	10
Percentage 20-24 jarigen met een diploma hoger secundair onderwijs	75	77,1	76,2	78	85	85
Percentage volwassenen dat deelneemt aan levenlang leren	16,4	9	16,6	10,3	20	12,5

4.4.1 Investeren in menselijk kapitaal

Het kabinet vindt het belangrijk dat mensen gedurende hun loopbaan hun kennis en vaardigheden op peil houden om zo breed inzetbaar te blijven. Het bevorderen van de vorming van menselijk kapitaal, als voorbereiding op de arbeidsmarkt en tijdens het werkzame leven, is dan ook een belangrijke doelstelling van het kabinet. Het kabinet doet dit op verschillende manieren.

Box 4.1 Decentrale overheden en menselijk kapitaal

Leerwerkservicecentra/hrm-servicecentra (Noord-Brabant)

Noord-Brabant ondersteunt het tot stand komen en verder doorontwikkelen van de leerwerkservicecentra/hrm-servicecentra in 6 deelregio's van de provincie, waarmee een dekkend netwerk van servicecentra in de provincie ontstaat. Deze voorziening is er vooral op gericht om het leven lang leren een impuls te geven, waarbij het instrument EVC veelvuldig wordt ingezet. Ook wordt via deze voorziening een betere afstemming van het onderwijs op de vraag vanuit de arbeidsmarkt gerealiseerd. Brabant start daarnaast een leerbonnencampagne, gericht op lageropgeleiden, die tot doel heeft deze mensen weer te verleiden tot scholing. De provincie heeft het initiatief genomen voor een subsidieregeling t.b.v. MKB-ondernemers om deze te stimuleren aan de gang te gaan met sociale innovatie

Leesvaardigheid

Nederland kent ongeveer 1,5 miljoen mensen die moeite hebben met lezen, schrijven of rekenen. Om deze mensen te ondersteunen is in 2006 het "Aanvalplan laaggeletterdheid 2006-2010: van A tot Z betrokken" gelanceerd om laaggeletterdheid te voorkomen en te verminderen. Daarnaast is op 11 september 2007 het Convenant Laaggeletterdheid ondertekend door OCW, SZW en de sociale partners. Deze partijen gaan samen structureel de laaggeletterdheid in het bedrijfsleven aanpakken. Het aantal laaggeletterden moet in 2015 met 60% zijn teruggebracht naar 600.000. Ook moet het aantal laaggeletterde werkenden met 60% zijn afgenomen (van 420.000 naar 168.000). Het kabinet heeft toegezegd er alles aan te doen om ervoor te zorgen dat in 2011 elke leerling die het basisonderwijs verlaat het lezen, schrijven en rekenen voldoende beheerst om vervolgonderwijs te kunnen volgen. Hiertoe worden de zogeheten referentieniveaus ingevoerd waarin wordt vastgelegd wat leerlingen op bepaalde niveaus in de verschillende fasen van hun onderwijsloopbaan moeten kunnen en kennen. Deze referentieniveaus zullen vanaf het schooljaar 2010-2011 in regelgeving worden vastgelegd.

Onderwijsprestaties migranten

In de Europese Voorjaarsraad is opgeroepen de leerprestaties van leerlingen met een allochtone achtergrond en uit kansarme groepen te verbeteren. Verschillende algemene verbeteringen in het onderwijs moeten er aan bijdragen dat ook de prestaties van deze groepen vooruit gaan. Bij het terugdringen van achterstanden wordt ingezet op een vroegtijdige aanpak. Het is de bedoeling dat er vanaf 2011 een landelijk dekkend aanbod is van voor- en voerschoolse educatie voor kinderen met risico op een taalachterstand. Verder wordt er gefocust op basisvaardigheden als rekenen en taal, komt er meer nadruk op een doorlopende leerlijn, komen er meer middelen voor leraren beschikbaar en wordt schooluitval teruggedrongen. Met Hoger Onderwijs-instellingen worden prestatieafspraken gemaakt om het studierendement van allochtone studenten te verhogen.

Terugdringen van voortijdige schooluitval

Lager opgeleide jongeren hebben slechtere kansen op de arbeidsmarkt. Dit komt ondermeer naar voren in een hogere kans op werkloosheid, een lagere participatiegraad en een kleinere kans op een vast dienstverband. Om het opleidingsniveau van jongeren te verhogen zet het kabinet in om het aantal voortijdig schoolverlaters (VSV) te halveren van 71.000 in 2002 tot 35.000 in 2012. In Europa is afgesproken (in het kader van het Lissabonproces) het aandeel 18-24 jarigen dat geen onderwijs volgt en geen startkwalificatie heeft tussen 2000 en 2010 met 50% te verminderen. Hiervoor is een EU-indicator afgesproken, die jaarlijks wordt gemonitord met de gegevens uit de Labour Force Survey (LFS). Voor Nederland betekent dit een reductie van 15,5 procent vsv'ers (waarde 2000) tot circa 8 procent in 2010. In 2006 lag het percentage op 12,9. Een belangrijke maatregel om dit te bereiken is het afsluiten van VSV-convenanten. De inzet van professionals uit de regio (scholen, gemeenten, jeugdzorg, bedrijfsleven, etc.) is onmisbaar om schooluitval op maat aan te pakken. Het ministerie van OCW maakt daarom, net als voor het schooljaar 2006-2007, afspraken met gemeenten en scholen voor de periode 2008-2011 om een zo groot mogelijke daling van het aantal voortijdig schoolverlater te realiseren. Hierbij wordt ingezet op preventieve maatregelen. De bijdrage van het ministerie van OCW is €2000 per elke schooluitvaller minder. Dit geld gaat naar de scholen.

Box 4.2 Decentrale overheden en terugdringen voortijdig schooluitval **Sluitende aanpak jongeren (G-4)**

De 4 grote gemeenten (G4) hanteren een sluitende aanpak van jongeren en hebben stevig beleid ontwikkeld om het aantal ongekwalificeerde schoolverlaters te beperken. Werkloze jongeren met een startkwalificatie worden gekoppeld aan een werkgever. Jongeren die zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten, worden gestimuleerd alsnog een startkwalificatie te laten halen, of worden toegerust met voldoende arbeidscompetenties. De steden plaatsen jongeren tot 27 jaar - met of zonder uitkering- zo snel mogelijk op school of werk. Voor jongeren die nog niet deel kunnen nemen aan een re-integratietraject worden zorgtrajecten ingezet. Bij zorgtrajecten krijgt de jongeren gerichte ondersteuning om belemmeringen voor scholing of werk weg te nemen. Voor deze jongeren worden alle noodzakelijke instrumenten ingezet, waaronder gesubsidieerde arbeidsplaatsen.

Voorts is in het schooljaar 2007-2008 de kwalificatieplicht ingegaan. Dit houdt een verlenging van de leerplicht in tot de 18^e verjaardag voor leerlingen die nog geen startkwalificatie hebben gehaald. Gemeenten hebben extra geld ontvangen voor handhaving en professionalisering van de leerplicht.

Voor jongeren vanaf 18 jaar is het uitgangspunt dat zij óf leren óf werken. Daarom wordt op dit moment een wetsvoorstel voorbereid voor een werkleerplicht. Deze houdt in dat voor jongeren tot 27 jaar geen recht meer op bijstand bestaat, maar dat in plaats daarvan gemeenten een aanbod doen voor scholing of werk, of een combinatie hiervan.

Sterke positie voor leraren

De kwaliteit van onderwijs valt of staat met de kwaliteit van de docenten. Het is daarom ook van groot belang in leraren te investeren. Om de kwaliteit van docenten tot hun recht te laten komen is het belangrijk dat zij beschikken over professionele ruimte: zeggenschap over het ontwerp en de uitvoering van onderwijskundig beleid en beleid met betrekking tot de kwaliteit van het onderwijs.

Daarom is in het convenant Actieplan *Leerkracht van Nederland* afgesproken de professionele ruimte van de leraar wettelijk te verankeren. Sociale partners werken de wettelijk vastgelegde uitgangspunten uit in een professioneel statuut. De inspectie maakt de kwaliteit van het leraarschap een van de speerpunten van haar toezicht. Zij rapporteert periodiek over de kwaliteit van het leraarschap, gebaseerd op regulier onderzoek en themaonderzoek. Belangrijk aangrijpingspunt hiervoor zijn de bekwaamheidseisen voor leraren die – via de Wet beroepen in het onderwijs – zijn vastgelegd in de verschillende sectorwetten.

Investeren in excellentie

In een kenniseconomie is basiskwaliteit niet voldoende. Het kabinet vindt het maximaal uitdagen van studenten en leerlingen en het bereiken van excellentie dan ook noodzakelijk. Een zo goed mogelijke match van student en studie is hiervoor een voorwaarde. Ook de meer getalenteerde leerlingen krijgen meer aandacht. Zo worden in de kwaliteitsagenda Primair Onderwijs de mogelijkheden verkend om excellentie en talent te stimuleren. Deze leerlingen hebben uitdagingen nodig om tot optimale resultaten te komen, ze kunnen vaak meer dan van ze wordt verwacht. Het ministerie van OCW is via thematafels in gesprek met leerlingen, ouders, onderwijspersoneel en experts op het gebied van excellentie om te komen tot een aanpak voor het stimuleren van excellentie.

Bevorderen van leven lang leren

Participatie in de dynamische kenniseconomie vereist dat mensen hun kennis en vaardigheden op peil houden. Technologische, sociale en organisatorische innovaties zorgen immers voor meer veranderingen binnen functies en beroepen. Daarnaast is er geen sprake meer van ‘de baan voor het leven’. Werknemers hebben gemiddeld met meer baanveranderingen te maken dan vroeger. Het is dus van belang dat werknemers en zelfstandigen tijdens hun hele loopbaan blijven leren om breed inzetbaar te blijven en hun werkzekerheid te vergroten. Investeringen in kennis en competenties worden nu vooral gedaan door en voor relatief jonge en relatief hoogopgeleide werknemers. Om soepel van baan te kunnen veranderen, ook op hogere leeftijd, zullen ook ouderen en laagopgeleiden moeten investeren in hun inzetbaarheid.

De verantwoordelijkheid voor scholing tijdens het werkzame leven en een leven lang leren ligt primair bij werkgevers en werknemers. Het kabinet acht het noodzakelijk dat sociale partners afspraken maken over de invulling van scholing, waaronder individuele trekkingsrechten op de O&O-fondsen, het periodiek verkennen van verworven competenties en combinaties van leren en werken voor met name werklozen. Het kabinet voelt zich verantwoordelijk voor het scheppen van de juiste randvoorwaarden waarbinnen investeringen in scholing en inzetbaarheid optimaal gedijen. De Projectdirectie Leren en Werken speelt hierin een belangrijke rol (zie box 4.3).

Box 4.3 Projectdirectie Leren en Werken

De Projectdirectie Leren en Werken is in maart 2005 opgericht met als doel een leven lang leren te bevorderen en de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren.

Eind 2007 zijn de volgende resultaten behaald:

Doelstelling Leren & Werken	Realisatie eind 2007
15.000 duale trajecten	28.844 duale trajecten
20.000 EVC-trajecten	15.318 EVC-trajecten
4 leerwerkloketten	16 leerwerkloketten
10 samenwerkingsverbanden	32 samenwerkingsverbanden

De projectdirectie heeft veel bereikt en is verlengd tot 2011, omdat de komende periode extra maatregelen nodig zijn om het opleidingsniveau Nederlandse beroepsbevolking te verhogen. Ingezet wordt op het realiseren van 90.000 leerwerktrajecten met daarbij specifieke aandacht voor werkende jongeren zonder startkwalificatie en moeilijk bemiddelbare werkzoekenden. Verder zal de bekendheid van Erkenning Verworven Competenties (EVC) worden vergroot en worden de regionale samenwerkingsverbanden ondersteund bij de verdere ontwikkeling en implementatie van EVC. Voorts kijkt de projectdirectie naar de langere termijnontwikkelingen op het terrein van leven lang leren met een speciale denktank, een conferentie leven lang leren en via het scholingsoverleg met sociale partners.

Werkbudget voor scholing

Om het investeringen in inzetbaarheid tijdens de loopbaan te stimuleren heeft de Commissie Arbeidsparticipatie de introductie van een individueel werkbudget voorgesteld voor iedereen die werkt. Het geld op deze speciale rekening kan worden benut voor inkomensaanvulling (bijvoorbeeld in geval van ouderschapsverlof of deeltijdpensioen) of voor scholing. De Commissie stelt ook een verlaging van de drempel voor de fiscale scholingsaftrek voor, zodat opname voor scholing de facto belastingvrij kan geschieden. Het werkbudget biedt iedereen – werknemers met vaste en tijdelijke contracten en zelfstandige ondernemers – de mogelijkheid om te investeren in scholing, waardoor hun inzetbaarheid op peil kan blijven.

Het kabinet acht het van belang dat geïnvesteerd wordt in menselijk kapitaal. Momenteel is de scholingsdeelname ongelijkheid verdeeld. Laagopgeleiden, ouderen en mensen met een kleine deeltijd baan komen veel minder voor scholing in aanmerking dan andere groepen. Er zijn verschillende benaderingen mogelijk om scholing voor alle werkenden te realiseren. Gedacht kan worden aan een persoonsgebonden scholingsbudget, individuele trekkingsrechten op O- & O-fondsen, een algemene scholingsplicht, een scholingsplicht voor mensen die nog geen startkwalificatieniveau hebben bereikt etcetera. Het kabinet zal met de sociale partners bespreken welke benaderingen mogelijk en wenselijk zijn.

Loopbaancentra

Het kabinet zal een leven lang leren verder ondersteunen door het opzetten van loopbaancentra die werknemers kunnen informeren over de scholing die zij nodig hebben voor gunstige loopbaanperspectieven. Het kabinet zal daarbij ook de introductie van een digitaal overzicht voor iedere werknemer van zijn of haar competenties, diploma's, ervaring en EVC-certificaten (e-portfolio)

betrekken. De loopbaancentra zullen worden betrokken bij reeds bestaande regionale vormen van dienstverlening, zoals de Locaties voor Werk en Inkomen (LWI's).

4.4.2 Betere aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt

Voor een goede kwantitatieve en kwalitatieve match tussen de vraag naar en het aanbod van goed opgeleid personeel is het belangrijk dat het onderwijs aansluit op de wensen en behoeften van de arbeidsmarkt. Om dit te bereiken stimuleert het kabinet op verschillende manieren de samenwerking tussen scholen, bedrijven en andere partijen in de regio. Zo wordt de organisatie van regiobijeenkomsten gestimuleerd en ondersteund in het kader van "Iedereen doet mee". De bedoeling van deze bijeenkomsten is dat partijen als gemeenten, werkgevers, scholingsinstellingen, kenniscentra en bedrijfsleven bij elkaar worden gebracht op regionaal niveau ter verbetering van de regionale samenwerking en het maken van concrete afspraken. Afstemming tussen stakeholders moet er toe leiden dat opleidingen die nodig zijn voor de regionale arbeidsmarkt gegarandeerd zijn en dat opleidingen zonder perspectief voorkomen worden.

Op korte termijn worden alle initiatieven op het terrein van regionale samenwerking in kaart gebracht om deze – met de meest betrokken partijen – af te stemmen voor het grootst mogelijke effect. Dit zal uitmonden in een regionale agenda waarover de ministeries van OCW, LNV, EZ en SZW met mbo-instellingen en hun partners (waaronder gemeenten) in de regio nadere afspraken zullen maken. In 2007 is het FES-project 'Beroepsonderwijs in Bedrijf' van start gegaan. Onderdeel hiervan is een subsidieregeling voor consortia van bedrijven en onderwijsinstellingen die samenwerkingsprojecten opzetten ter verbetering van de beschikbaarheid en kwaliteit van beroepspraktijkplaatsen en *facility sharing*. Verder wil het kabinet bedrijfsscholen mogelijk maken. Uitgangspunt hierbij is dat bedrijven en MBO-instellingen gezamenlijk komen tot een nieuwe vorm van praktijkleren, waarbij het onderwijstraject direct en volledig op de werkvloer plaatsvindt.

Ook een betere loopbaanoriëntatie- en begeleiding biedt kansen voor een betere aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt. Loopbaanbegeleiding moet leerlingen in ieder geval duidelijk maken wat een beroep inhoudt, welke opleiding ze ervoor moeten volgen en wat de arbeidsmarktperspectieven zijn. Om te bevorderen dat scholen goede loopbaanbegeleiding geven, bevordert het kabinet het opstellen van een stimuleringsplan met relevante partijen uit het veld. Hiervoor worden extra middelen beschikbaar gesteld. Verder zal de invoering van de competentiegerichte kwalificatiestructuur eveneens bijdragen aan een betere aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt. Voorts wil het kabinet de mogelijkheid bezien om ondersteuning te verlenen aan initiatieven in sectoren waarin sprake is van arbeidsschaarste, en waarbij een beroepsopleiding wordt gecombineerd met een concreet perspectief op een arbeidsplaats na voltooiing van de opleiding.

4.5 Overig

4.5.1 Financiële paragraaf

		2007	2008R	2009R	2010R	2011R
Meer en betere banen: richtlijnen 17 t/m 20						
Re-integratiebudget (€ mrd)	Arbeidsongeschiktheid	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
	Werkoosheidswet (WW)	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
	Wet Werk en Bijstand (WWB)	1,6	1,6	1,5	1,4	1,3

- werkvoorziening	Wet Sociale Werkvoorziening	2,3	2,4	2,4	2,4	2,4
- activering	Centra voor Werk en Inkomen	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2
Uitkeringslasten (€ mrd)	Arbeidsongeschiktheid ¹	12,0	12,3	12,1	11,8	11,6
	WW	2,8	2,7	2,7	2,5	2,4
	WWB	3,9	3,9	3,7	3,4	3,4
Uitkeringsjaren (*1000)	Arbeidsongeschiktheid ¹	843	835	823	812	801
	WW	183	152	151	137	127
	WWB	311	291	284	269	268
VUT/Prepensioen	Totale budgettaire effect (€ mrd)	1,1	1,1	1,2	1,4	1,7
Levensloop	Overheidsbijdrage (€ mrd)	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
	Aantal deelnemers spaarfaciliteit (*1000)	388	440	470	490	500
Kinderopvang	Overheidsbijdrage ² (€ mln)	2.064	2.523	2.533	2.428	2.592
Menselijk kapitaal: richtlijnen 23 en 24						
Terugdringen voortijdig schoolverlaten (€ mln)		52	89	101	108	109
Leven lang leren (€ mln)		26	18	24	13	10
Vergroten aantal hoger secundair opgeleiden (€ mln)		4	14	13	13	13

1) Uitkeringslasten en uitkeringsjaren arbeidsongeschiktheid inclusief de ziekwet (ZW)

2) Vanaf 2007 inclusief verplichte werkgeversbijdrage

4.5.2 ESF

Onder het Nationaal Strategisch Referentiekader voor de programmaperiode 2007-2013 is in 2007 vanuit het Europees Sociaal Fonds een nationaal programma van start gegaan gericht op scholing en arbeidsmarktbeleid. Dit programma moet een bijdrage leveren aan het behalen van de doelstellingen van de Lissabonstrategie op het terrein van vergroting van het arbeidsaanbod en investeringen in menselijk kapitaal. In totaal gaat het om ongeveer € 830 miljoen subsidie over de periode 2007-2013.

De ESF subsidies leveren een bijdrage aan het vergroten van het arbeidsaanbod door de mogelijkheden voor bemiddeling van inactieven naar werk te versterken door deze werkzoekenden extra uit te rusten. Daarbij heeft het kabinet vooral de groepen voor ogen die in mindere mate deelnemen op de arbeidsmarkt en/of een grote achterstand tot de arbeidsmarkt hebben. Het gaat dan om uitkeringsgerechtigden, vrouwen, ouderen, allochtonen en gedeeltelijk arbeidsgeschikten. Tevens wordt voor groepen die niet of slecht worden bereikt via reguliere re-integratiekanalen en voor wie bemiddeling nog niet mogelijk is (gedetineerden), extra re-integratiemogelijkheden geboden. Scholen voor het voortgezet speciaal onderwijs en het praktijkonderwijs kunnen samenwerken met arbeidsmarktinstanties om hun leerlingen zo goed mogelijk naar de arbeidsmarkt te laten doorstromen. De nazorg van de scholen richt zich op de verbetering van de samenwerking met deze instanties, waardoor de maatschappelijke betrokkenheid bij deze leerlingen groeit.

Voor wat betreft het vergroten van het aanpassingsvermogen en het investeren in menselijk kapitaal wordt ESF subsidie onder andere ingezet voor scholing tot en met MBO 4 niveau. Door daarvoor de Opleidings- en Ontwikkelingsfondsen (O&O fondsen) als aanvrager te benoemen, zijn de sociale partners tevens direct betrokken bij concreet werkgelegenheidsbeleid. Van de fondsen wordt een coördinerende en regisserende rol verwacht; zij moeten ervoor zorgen dat de inzet van middelen ten

goede komt aan alle bedrijven in de sector. Ook hebben deze fondsen inzicht in de scholingsbehoeften van laagopgeleiden binnen hun sector. O&O fondsen hebben ook middelen ter cofinanciering; bedrijven dragen immers via opdrachten bij aan het O&O fonds.

Het vergroten van het aanpassingsvermogen en het investeren in menselijk kapitaal wordt daarnaast gestimuleerd door ESF subsidie beschikbaar te stellen voor sociale innovatie. Organisaties kunnen subsidie ontvangen voor de totstandkoming van implementatieplannen die tot doel hebben de arbeidsproductiviteit binnen organisaties te verhogen door middel van het innoveren van werkwijzen, werkprocessen en arbeidsverhoudingen en het maximaal benutten van competenties,

Bijlage 1 Structurele indicatoren / positie NL

Deze bijlage geeft de score van Nederland op de short list van 14 structurele indicatoren. Voor verschillende jaren is Nederland vergeleken met het EU-27 gemiddelde en het gemiddelde van de Eurozone. De bron voor de gegevens is de 'Structural Indicators Database' van Eurostat. De gegevens zijn verzameld door het Nederlands Bureau voor de Statistiek (CBS).

1. BBP per capita

BBP in koopkrachtpariteiten per hoofd van de bevolking. Index: EU27 = 100

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Eurozone	115.9	116.0	115.8	115.3	113.8	112.9	112.1	110.9	110.9	110.4	110.0	:
Nederland	127.3	128.9	131.2	134.6	134.1	133.7	129.7	129.5	131.0	130.4	130.9	130.1

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2008 de 3^e plaats in (2007: idem).

2. Arbeidsproductiviteit

BBP in koopkrachtpariteiten per werkende. Index: EU27 = 100

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
EU27	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Eurozone	117.4	117.2	116.1	114.8	113.3	112.3	111.7	110.6	110.8	110.5	110.2	:
Nederland	110.2	110.9	111.7	114.5	113.4	113.4	111.0	112.4	114.3	113.2	112.8	111.5

Nederland neemt op deze indicator binnen de EU in 2008 de 7^e plaats in (2007: idem).

3. Arbeidsparticipatie

Percentage werkenden op totaal binnen leeftijdsgroep 15-64

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	:	60.7	61.2	61.8	62.2	62.5	62.3	62.6	62.9	63.5	64.5	65.4
EU25	:	60.6	61.2	61.9	62.4	62.8	62.8	63.0	63.3	64.0	64.8	65.8
Eurozone	58.2	58.6	59.3	60.6	61.7	62.2	62.4	62.7	63.1	63.8	64.8	65.7
Nederland	66.3	68.5	70.2	71.7	72.9	74.1	74.4	73.6	73.1	73.2	74.3	76.0

Nederland nam op deze indicator binnen de EU in 2007 de 2^e plaats in (2006: idem).

4. Arbeidsparticipatie van oudere werknemers

Percentage werkenden op totaal binnen leeftijdsgroep 55-64

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	:	36.2	36.2	36.5	36.9	37.7	38.5	40.0	40.7	42.4	43.5	44.7
EU25	:	35.7	35.8	36.2	36.6	37.5	38.7	40.3	41.0	42.6	43.7	44.9
Eurozone	33.1	33.2	33.3	33.7	34.2	35.2	36.5	37.9	38.7	40.6	41.8	43.3
Nederland	30.5	32.0	33.9	36.4	38.2	39.6	42.3	44.3	45.2	46.1	47.7	50.9

Nederland nam op deze indicator binnen de EU in 2007 de 11^e plaats in (2006: idem).

5. Bruto binnenlandse uitgaven aan R&D

Als percentage van het BBP

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	1.76	1.78	1.79	1.84	1.86	1.87	1.88	1.87	1.83	1.84	1.84	:
Eurozone	:	:	:	:	1.84	1.86	1.87	1.87	1.85	1.85	1.86	:
Nederland	1.98	1.99	1.9	1.96	1.82	1.8	1.72	1.76	1.78	1.74	1.67	:

Nederland nam op deze indicator binnen de EU in 2006 een 12e plaats in (2004: 10^e).

6. Opleidingsniveau jongeren

Percentage van de populatie in de leeftijd 20 tot 24 met afgerond secundair onderwijs

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	:	:	:	:	76.6	76.6	76.7	76.9	77.2	77.5	77.9	78.1
Eurozone	:	:	:	71.2	72.7	72.6	72.7	72.8	73.5	73.7	73.9	74.5
Nederland	67.6	70.3	72.9	72.3	71.9	72.7	73.1	75.0	75.0	75.6	74.7	76.2

Nederland nam op deze indicator binnen de EU in 2007 de 23^e plaats in (2006: 20^e).

7. Prijsniveaus

Prijsniveaus van consumptie door private huishoudens, inclusief indirecte belastingen (EU-27 = 100)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Eurozone	107.2	104	102.8	102.2	100.5	101	101.1	103.5	103.6	102.5	102.5	102
Nederland	107.3	103.4	102.1	102.7	100	103	102.9	107.8	106.1	104.5	103.9	103.1

Nederland nam op deze indicator binnen de EU in 2007 de 11e plaats in (2006: 8^e).

8. Investerings private sector

Bruto vaste kapitaal formatie door private sector als percentage van het BBP

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	:	:	17.8	18.1	18.4	17.9	17.3	17.1	17.3	17.8	18.3	:
Eurozone	17.5	17.6	18.0	18.5	18.9	18.4	17.8	17.5	17.8	18.2	18.8	:
Nederland	18.3	19.0	19.2	19.9	18.8	17.9	16.4	15.9	15.6	15.7	16.4	16.5

Nederland nam op deze indicator binnen de EU in 2006 25^e plaats in (2005: 20^e).

9. Armoederisico

In procenten na sociale transfers

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
EU25	:	:	:	15	16	16	16	:	15	16	16	16
Eurozone	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Nederland	11	12	10	10	11	11	11	11	12	:	11	10

Nederland nam op deze indicator binnen de EU in 2006 met Tsjechië en IJsland een gedeelde 1e plaats in (2005: 3^e).

10. Langdurige werkloosheid

Percentage langdurig werklozen (12 maanden of meer) als percentage van de totale beroepsbevolking

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
EU27	:	:	:	:	4.0	3.9	4.0	4.1	4.2	4.1	3.7	3.0
Eurozone	5.4	5.4	5.0	4.4	3.9	3.6	3.6	3.9	4.0	3.9	3.7	3.2
Nederland	3.0	2.3	1.5	1.2	0.8	0.6	0.7	1.0	1.6	1.9	1.7	1.3

Nederland nam op deze indicator binnen de EU in 2007 met het Verenigd Koninkrijk en Luxemburg de 5e plaats in (2006: 8^e).

11. Spreiding van regionale arbeidsparticipatie

Coëfficiënt van variatie in werkloosheidspercentages tussen regio's (NUTS 2 level) binnen landen

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
EU27	12.9	13.0	13.2	13.2	12.8	12.1	11.9	11.4
Eurozone	13.3	13.0	12.7	12.1	11.5	10.5	10.6	10.7
Nederland	2.3	2.2	2.3	2.2	2.3	2.3	2.0	2.2

Nederland nam op deze indicator binnen de EU in 2006 de 1e plaats in (2005: idem).

12. Totale broeikasgas emissies

Percentage verandering sinds uitgangsjaar en targets conform Kyoto Protocol / EU Council Decision voor 2008-2012 (in CO2 equivalenten). Geïndexeerd naar werkelijk uitgangsjaar = 100.

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	target
EU27	93.4	95.5	93.6	92.7	90.7	90.7	91.7	90.9	92.8	92.8	92.1	:
Eurozone	97.8	99.1	98.2	98.7	98.0	98.3	99.5	99.4	101.0	101.4	100.6	:
Nederland	104.9	108.6	105.3	106.1	100.4	99.9	100.8	100.5	101.1	101.8	98.9	94.0

Door de inwerkingtreding van het Kyoto Protocol en de flexibele mechanismen (waarmee landen een deel van hun reducties uit het buitenland kunnen inkopen) is de positie van Nederland binnen de EU positiever dan in de tabel is weergegeven. Naar verwachting haalt Nederland met de aangekochte buitenlandse reducties haar Kyoto doelstelling van -6% t.o.v 1990.

13. Energie-intensiteit

Bruto binnenlandse consumptie van energie gedeeld door BBP (constante prijzen, 1995=100) kgoe (kilogram of oil equivalent) per 1000 Euro.

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
EU27	:	236.31	240.36	232.00	227.75	219.48	213.12	214.01	210.89	213.54	211.07	208.05
Eurozone	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Nederland	229.26	231.17	233.22	221.28	211.71	202.13	198.46	200.66	201.09	202.19	201.99	195.55

Nederland nam op deze indicator binnen de EU in 2005 de 8e plaats in (2004: idem).

14. Volume vrachtransport

Index van binnenlandse vrachtvervoer in verhouding tot BBP; gemeten in ton-km / BBP (in constante 1995 euro's), 1995=100

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
EU27	100	:	:	:	:	99.1	98.2	99.3	98.7	104	105.4	106.7
Eurozone	100	99.7	101	103	103.6	104	103.4	104.2	102.4	108.8	109	109.8
Nederland	100	99	101	103.9	104.1	97.4	94.9	93.1	93.7	102.4	101	92.9

12 van de 27 EU-landen hebben in 2005 een daling doorgemaakt in de verhouding tonne-km/GDP t.o.v. 1995.

Legenda:

: = niet beschikbaar

f = voorspelling

s = Eurostat schatting

p = voorlopige waarde

b = breuk in serie

r = herziene waarde

i = door afwijkende

onderzoekskarakteristieken moeten de gegevens aan vergelijkbaarheid in

Bijlage 2 EMCO indicatoren

Verschillen in werkloosheidspercentages voor groepen met een achterstand op de arbeidsmarkt

	2005	2006	2007
Werkloosheidspercentage algemeen	6,5%	5,5%	4,5%
Mannen	5,6%	4,5%	3,6%
Vrouwen	7,7%	6,8%	5,7%
Jongeren (15 t/m 22 jaar) ¹	15,0%	11,4%	9,7%
Jongeren (18 t/m 26 jaar) ¹	9,6%	7,5%	5,9%
Ouderen (55 t/m 64 jaar)	5,8%	5,5%	5,1%
Autoctonen	5,2%	4,3%	3,8%
wv: autochtone mannen	4,1%	3,3%	2,8%
autochtone vrouwen	6,5%	5,6%	5,0%
Niet-westerse alloctonen (NWA)	16,4%	15,5%	10,5%
wv: NWA mannen	15,9%	13,9%	9,9%
NWA vrouwen	17,2%	17,8%	11,4%
Laagopgeleiden	9,8%	8,4%	7,2%
Arbeidsgehandicapten	10,6%	10,3%	nb

¹ Exclusief scholieren/studenten.

nb = niet beschikbaar

Bron: CBS

Verschillen in participatiegraden voor groepen met een achterstand op de arbeidsmarkt

	2005	2006	2007
Participatiegraad algemeen	63,2%	64,5%	66,1%
Mannen	72,1%	73,1%	74,3%
Vrouwen	54,1%	55,8%	57,7%
Jongeren (15 t/m 22 jaar) ¹	70,5%	70,1%	73,1%
Jongeren (18 t/m 26 jaar) ¹	80,0%	80,8%	82,6%
Ouderen (55 t/m 64 jaar)	39,7%	41,7%	44,9%
Autoctonen	65,6%	66,9%	68,1%
wv: autochtone mannen	74,8%	75,8%	76,5%
autochtone vrouwen	56,1%	57,9%	59,6%
Niet-westerse alloctonen (NWA)	46,9%	46,7%	51,8%
wv: NWA mannen	55,6%	55,4%	59,9%
NWA vrouwen	37,9%	37,8%	43,6%
Laagopgeleiden	44,4%	45,5%	46,8%
Arbeidsgehandicapten	39,5%	39,6%	nb

¹ Exclusief scholieren/studenten.

nb = niet beschikbaar

Bron: CBS

Vacatures per werkloze

	2005	2006	2007
Vacatures (x 1.000)	150	195	240
Werklozen (x 1.000)	483	413	344
Vacatures per werkloze	0,31	0,47	0,70

Bron: CBS

Sluitende aanpak: Hiaatpercentage

	2006	2007 ¹
Aantal jongeren »6 maanden werkloos en zonder ondersteuning bij re-integratie in % van totale populatie jongeren »6 maanden werkloos	63%	54%
Aantal volwassenen »12 maanden werkloos en zonder ondersteuning bij re-integratie in % van totale populatie volwassenen »12 maanden werkloos	65%	49%

¹ Voorlopige cijfers op basis van eerste helft 2007.

Bron: CBS en UWV

Langdurige werkloosheid

	2005	2006	2007
% jongeren langer dan 6 maanden werkloos	40%	37%	34%
% volwassenen langer dan 12 maanden werkloos	49%	52%	50%

Bron: CBS

Knelpunten arbeid en zorg

	2005	2006	2007
Bevolking 15-64 jaar (x 1.000)	10.943	10.964	10.986
van wie:			
niet in staat tenminste 12 uur per week te werken vanwege zorg- of huishoudelijke taken (x 1.000)	586	491	nb
- niet in staat meer dan 11 uur per week te werken (x 1.000)	159	nb	nb
- niet in staat te werken (x 1.000)	427	nb	nb

Bron: CBS

Bijlage 3 Netto arbeidsdeelname en werkloze beroepsbevolking

Tabel 1 Netto arbeidsdeelname

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	mut. 2006/'07
totaal 15-64 jaar	64,8%	64,2%	63,3%	63,2%	64,5%	66,1%	1,6%
wv: mannen	75,6%	74,3%	72,9%	72,1%	73,1%	74,3%	1,2%
vrouwen	53,6%	53,9%	53,6%	54,1%	55,8%	57,7%	1,9%
15 t/m 22 jaar ¹	77,9%	73,4%	73,3%	70,5%	70,1%	73,1%	3,0%
18 t/m 26 jaar ¹	82,9%	80,9%	79,4%	80,0%	80,8%	82,6%	1,9%
55 t/m 64 jaar	37,4%	38,0%	39,2%	39,7%	41,7%	44,9%	3,2%
autochtonen	67,0%	66,5%	65,8%	65,6%	66,9%	68,1%	1,2%
wv: autochtone mannen	78,1%	77,0%	75,7%	74,8%	75,8%	76,5%	0,7%
autochtone vrouwen	55,6%	55,8%	55,6%	56,1%	57,9%	59,6%	1,7%
niet-westerse allochtonen (NWA)	49,1%	47,4%	46,5%	46,9%	46,7%	51,8%	5,1%
wv: NWA mannen	58,3%	55,6%	54,2%	55,6%	55,4%	59,9%	4,5%
NWA vrouwen	39,4%	38,9%	38,5%	37,9%	37,8%	43,6%	5,9%

¹ Exclusief scholieren/studenten.

Tabel 2 Werkloze beroepsbevolking (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	mut. 2006/'07
totaal 15-64 jaar	4,1%	5,4%	6,5%	6,5%	5,5%	4,5%	-1,0%
wv: mannen	3,4%	4,8%	5,8%	5,6%	4,5%	3,6%	-0,9%
vrouwen	5,1%	6,3%	7,4%	7,7%	6,8%	5,7%	-1,1%
15 t/m 22 jaar ¹	8,7%	12,2%	14,5%	15,0%	11,4%	9,7%	-1,7%
18 t/m 26 jaar ¹	6,0%	7,8%	10,7%	9,6%	7,5%	5,9%	-1,6%
55 t/m 64 jaar	2,8%	3,7%	4,9%	5,8%	5,5%	5,1%	-0,4%
autochtonen	3,4%	4,3%	5,3%	5,2%	4,3%	3,8%	-0,5%
wv: autochtone mannen	2,6%	3,5%	4,5%	4,1%	3,3%	2,8%	-0,6%
autochtone vrouwen	4,4%	5,4%	6,4%	6,5%	5,6%	5,0%	-0,6%
niet-westerse allochtonen	10,5%	14,6%	16,1%	16,4%	15,5%	10,5%	-5,0%
wv: NWA mannen	10,6%	14,9%	16,5%	15,9%	13,9%	9,9%	-4,0%
NWA vrouwen	10,3%	14,0%	15,5%	17,2%	17,8%	11,4%	-6,4%

¹ Exclusief scholieren/studenten.